

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ریاست اطلاعات و ارتباط عامه

طرح جلد و صفحه آرا:

محمد عمر تیموری

مسئول ارتباطات:

الفت امیرزاده

چاپ:

زمستان ۱۳۹۷ خورشیدی - کابل

تیراژ:

۲۰۰۰ نسخه

نشانی:

قلعه فتح الله خان، ناحیه دهم، کابل، لوی خاړنووالی - ریاست اطلاعات و ارتباط عامه

صفحه انترنتی:

www.ago.gov.af

فیسبوک:

www.facebook.com/ago.gov.af.1

نشانی برقی:

iprd@ago.gov.af

شماره تماس:

۲۲۰۱۵۱۲ - ۲۰ (۰) ۹۳+

فصل نامه علمی-پژوهشی

چارنووال

صاحب امتیاز:

لوی خاړنووالی جمهوری اسلامی افغانستان

مدیر مسؤول و سردبیر:

محمد هادی رویش

هیأت تحریر:

داکتر غلام حیدر علامه

خاړنمل جنرال عبدالقیوم نظامی

معاون سر محقق محمد منیر مروت

معاون سر محقق محمد اعظم طارق

- * فصل نامه علمی-پژوهشی خاړنووال زیر نظر هیأت تحریر نشر می شود.
- * فصل نامه علمی-پژوهشی خاړنووال در انتخاب، ویرایش و نشر نبشته ها دست باز دارد.
- * مقاله های رسیده به دفتر فصل نامه، مسترد نمی گردد.
- * مقاله هایی که در این فصل نامه نشر می شود، لزوماً بیان گر دیدگاه لوی خاړنووالی نیست.

شیوه‌نامه نگارش مقاله

یک - ساختار مقاله

۱. عنوان: باید کوتاه، گویا، جذاب و بیان‌کننده محتوای مقاله باشد.
  ۲. چکیده: چکیده مقاله باید به‌طور فشرده و خلاصه، محتوای مقاله را بیان کند.
  ۳. واژگان کلیدی: واژگان کلیدی باید از پنج تا هفت واژه، بلافاصله پس از چکیده آورده شود؛ طوری که برای آسانی دسترسی در جست‌وجوی برقی، نقش نمایه را ایفا کند.
  ۴. مقدمه: مقدمه باید بیان‌گر اهمیت موضوع، هدف نگارش و معرفی مختصر نوشته باشد.
  ۵. متن اصلی
- الف: بیان موضوع
- ب: عنوان‌های اصلی و فرعی
۶. نتیجه‌گیری: نتیجه باید بیان‌گر یافته‌ها و نوآوری‌های نویسنده باشد.
  ۷. ارجاعات به صورت «پاورقی» در هر صفحه درج شود.
  ۸. پیشنهادها: پیشنهادها نویسنده باید در راستای رفع خلاها، کمی‌ها و کاستی‌هایی باشد که نویسنده در زمان نوشتن مقاله به آن آگاهی یافته است.

دو- شیوه نگارش منبع

منابع باید درون‌متنی باشد. مشخصات کتاب‌شناختی منبع‌ها (در بخش‌های در، پشتو و انگلیسی) به ترتیب حروف الفبا و به شرح زیر در پایان مقاله آورده شود: کتاب: تخلص، نام، عنوان کتاب، نام مترجم (اگر ترجمه باشد)، جلد و صفحه، نام ناشر، محل انتشار، سال انتشار.

مقاله: تخلص، نام، عنوان کامل مقاله «درون گیومه»، نام مترجم، نام مجله «به شکل ایتالیک»، شماره مجله، صفحه، محل انتشار: ناشر، سال نشر. رفرنس‌دهی به منابع اینترنتی: تخلص، نام، عنوان مقاله یا کتاب «به شکل ایتالیک»، تاریخ بازیابی، نشانی صفحه.

سه- شیوه ارزیابی

۱. هیأت تحریر مجله، مقاله دریافتی را ارزیابی و در مورد پذیرش یا رد آن تصمیم گرفته و نویسنده را در جریان قرار خواهند داد.

۲. اگر مقاله نیاز به اصلاح داشته باشد، به نویسنده بازگردانیده می‌شود.

۳. مقاله ارزیابی شده با توجه به ظرفیت مجله، بر اساس نوبت دریافت، اصلاح، نهایی و منتشر می‌شود.

۴. نویسنده باید مقاله فرستاده شده به مجله را همزمان برای انتشار به دیگر نشریه‌ها نفرستد و در صفحه‌های اینترنتی نیز انتشار ندهد. مقاله نشر شده در دیگر نشریه‌های چاپی و اینترنتی از گردونه انتشار در مجله خارج می‌شود.

۵. گردانندگان مجله در پذیرفتن، رد کردن و ویرایش مقاله، دست‌باز دارند.

اطلاعات زیر در صفحه اول بیاید:

• نام و تخلص نویسنده، رشته دانشگاهی و رتبه علمی، محل کار، نشانی پستی و برقی و شماره تماس نویسنده.

• شیوه درست حروف چینی کمپیوتری و علایم سجاوندی (علامه گذاری) رعایت شود. متن باید با فرمت Word، با نوع خط (فونت) B Lotus و با اندازه ۱۴ به صورت فایل ضمیمه و بدون هیچ‌گونه صفحه‌آرایی به نشانی برقی مجله فرستاده شده یا روی «سی دی» همراه با دو نسخه چاپ شده به دفتر مجله فرستاده شود. حجم مقالات باید بین ۶ تا ۱۲ صفحه A4 باشد.

فهرست مطالب

سرریزه
عبدالغنی حسن ..... ج

اصول حاکم بر مساعدت‌های حقوقی
داکتر غلام‌حیدر علامه ۱

مصونیت در پرتو شریعت و قانون
معاون سرمحقق محمدمنیر مروت ۱۱

حقوق بشردوستانه از نظر اسلام
معاون سرمحقق محمداعظم طارق ۳۳

د محبس پېژندنه
سیما محب ۵۱

کنترول اجتماعی؛ راهی برای کاهش جرایم
محمد مهدی باتور ۷۳

د متهم د سکوت حق د اسلامي شریعت سره پرتلیزه څیړنه
سمیع‌الله شینواری ۹۱

بررسی تعلیق تنفیذ حکم در کود جزا
جلیل احمد شیرزاد ۱۰۹

د ښځو حقوقو ته پاملرنه زموږ او ستاسي مسؤليت دی

په ټولنه کې ښځې او نارينه مساوي حقوق لري، همدا شان اسلام هم نارينه وو او هم ښځينه وو ته پر مساوي حقوقو ټينگار کړی دی. که د ښځې مقام په اصلي مانا درک کړل شي؛ نو ښځې دي چې کورنۍ، ټولنه او يو هېواد پرې ودان دی. ښځې دي، چې د نړۍ پوهان، فيلسوفان، واکمنان، نابغه گان او لوی لوی عالمان يې په خپله غېږ کې روزلي دي. دې اشارې ته په کتو سره ويلاى شو، چې د ښځې تر ټولو لومړنی حق د زده کړې دی، لکه څنگه چې په حديث شريف کې راغلي دي، د علم زده کړه پر هر نر او ښځې فرض ده؛ نو ښځو ته د زده کړې حق ورکول د هرې کورنۍ ستر مسؤليت دی او بايد اجازه ورکړل شي، چې ښځې خپلې زده کړې د ټولنې د پرمختگ په لار کې په عمل کې ثابتې او وکاروي. که غواړئ، چې ښځينه ښه ژوند وکړي او راتلونکي يې له ستونزو سره مخ نه شي، پخپلو حقونو باخبره اوسې؛ نو ښځو ته بايد تر هر څه مخکې د تعليم حق ورکړل شي؛ خو ښځې هم بايد لاس تر زني کښېني او د خپلو روا حقونو د ترلاسه کولو لپاره لاسونه سره ورکړي او د راتلونکي نسل لپاره د قوي مبارزينو نوم خپل کړي. نږدې څلور لسيزو افغاني ټولنه جگړو ځپلې، په نورو برخو کې د زيان ترڅنگ

یې بنځینه قشر هم له ډېرو حقونو څخه محروم کړی، تر ډېره یوازې او یوازې د کاله د خدمتگاري په سترگه ورته کتل شوي او گټه ترې اخستل شوې ده. داسې پېښې هم شته چې یو پلار نه غواړي په لوڼو زده کړې وکړي، که پلار وغواړي بیا ځینې وروڼه نه غواړي، چې په خویندو زده کړې وکړي او که پلار او وروڼه هم وغواړي ځینې ماما گان او کاکا گان نه غواړي، چې خورزه او ورېره دې یې بنوونځي ته لاره شي او یا هم له بنوونځي تر فراغت وروسته لوړې زده کړې وکړي. دا کار که له یوې خوا زموږ خویندې له زده کړو بې برخې کوي، ترڅنگ یې زموږ ټولنه هم د بدبختۍ لور ته بیایي او هغه مور، خور او لور چې یوې بنځینه ډاکټرې، بنوونکې او کارمندې ته اړتیا لري، له هغوی سره هم جفاء ده. بله خبره دا ده، چې که کومه لوستې مېرمن خدای مکره کونډه شي؛ د خیراتونو او سوال له لارې نه بلکې د خپلو زده کړو په مټ کولای شي، خپلو اولادونو ته نفقه برابره کړي. همدا پلار، ورور، کاکا او ماما دې له ځان سره دا فکر وکړي، چې که زه خپله لور، خور، خورزه او ورېره له زده کړو منع کړم. په راتلونکي کې یې د ستونزو او کړاوونو لامل څوک شو. ښکاره خبره ده، چې همدوی دي. اوس چې په هېواد کې بنځو ته د زده کړو ښې زمينې برابرې دي، په کار ده چې بنځو ته له دغه طلايي فرصته د گټې اخستو چانس ورکړل شي. پرېږدی چې بنځه د بنځینه وو د تدای لپاره ډاکټره شي، چې د نجونو بنوونکې شي، چې د دې هېواد د ابادۍ او پرمختگ په پروسه کې ونډه واخلي، چې بنځینه څارنوالې د بنځینه وو د قضیو په خلاصون کې ونډه واخلي او بالاخره هېواد مو له نړۍ سره سیال شي.

دولت په دې ورسټیو کې بنځو ته د زده کړو، کار، په ټولنیز حضور کې د بنځو شتون او پرمختگ لاسني زمينې برابرې کړي دي. دا چې بنځي د ټولنې او کورنۍ په سمون کې رغنده رول لري؛ نو خلک دې د خپلو لوڼو پر سر پیسې نه اخلي، په بدو کې دې یې نه ورکوي، ځکه چې دا یو ناروا تجارت دی؛ نو د خپل دې ډول تجارت پر ځای دې نورې لارې ولټوي. زموږ په ټولنه کې یو بل حق چې ډیری ځوانان او نجونې ورڅخه محرومېږي، هغه د خپل ژوند د ملگري ټاکل دي. دا حق هم د زده کړې په څېر په اسلام او قانون کې دوی ته ورکړل شوی، چې متاسفانه زموږ اکثره کورنۍ پوره خپلواکي نه ورکوي لږترلږه؛ د مشورې حق؛ خو دې ورکړي، تر څو مو ټولنه له یوه بد او

تیاره حالت څخه د روښنایي پر لور حرکت وکړي. دا چاره نه یوازې زموږ د ژوند سمون دی، بلکې څه چې په اسلام کې راغلي د هغه پابندي او منل هم دي. د دې ستونزې له منځه وړل د هر مسلمان اسلامي او وجداني دنده ده.

په اداراتو کې د نارینه وو تر څنګ ښځینه هم پوره حق لري، چې کار وکړي، ترڅو ټولني ته د خدمت او د خپلو خویندو د ستونزو د حل په موخه لاس په کار شي، د دغه حق په ورکړه به د ټولني د پرمختګ تر څنګ د جنسیتي توپیر حس هم له منځه ولاړ شي. په همدې موخه او د ښځینه وو د حق ورکولو په خاطر د افغانستان حکومت، په ځانګړې توګه لویې څارنوالۍ، نړیوالې ټولني او د ځایي مدني ټولنو په ګډو هلو ځلو د ښځو د حقونو په اړه ارزښتناک پرمختګونه کړي دي او لاهم د دوی حقونو ته درناوی لري. موږ د داسې ورځې په هیله یو، چې د هرې کورنۍ ترڅنګ هره اداره د لویې څارنوالۍ په څېر خپل حقونه ورکړي، چې د ښځینه وو حقونو ته پاملرنه زموږ او ستاسې ستر مسؤلیت دی.

اصول حاکم بر مساعدت های حقوقی

داکتر غلام حیدر علامه

چکیده

«اصل برابری سلاح‌ها» ایجاب می‌نماید که خارنوال در یک سو و مظنون و متهم در سوی دیگر، هر دو از سلاحی برابر، در ایراد اتهام و دفاع در برابر اتهام، برخوردار باشند. تعادل قوا بین خارنوال و متهم، وقتی وجود خواهد داشت که متهم از وکیل مدافع و مشاور حقوقی یا مساعد حقوقی دانش آموخته و مسلکی در کار خویش، برخوردار باشد.

مساعدت حقوقی به مظنون یا متهم، دارای اصول و اساساتی است که بسیاری از آن‌ها در اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی، به رسمیت شناخته شده است. بدون رعایت اصول یادشده، مساعدت لازم، مفید و مؤثر برای مظنون و متهم فراهم نخواهد آمد. این نوشتار تلاش نموده است تا به اختصار، اصول حاکم بر مساعدت‌های حقوقی را بررسی نماید.

واژگان کلیدی: اصول، مساعدت‌های حقوقی، وکالت دفاع، قوانین افغانستان و اسناد بین‌المللی.

---

۱. متن اولیه این نوشتار، در قالب یک سخنرانی از سوی نویسنده، در کنفرانس بین‌المللی مساعدت‌های حقوقی، تفلیس- گرجستان در تاریخ ۱۵ نوامبر ۲۰۱۸ ارائه شده است.

مساعدهت‌های حقوقی در کشورها، یکی از مهم‌ترین و بهترین راه دسترسی به عدالت می‌باشد. این امر، شهروندان را در دستیابی به حقوق و دفاع از بی‌گناهی خویش، به خصوص در دعاوی جزایی کمک می‌نماید. مساعدهت‌های حقوقی برای افراد نیازمند، زمانی در کشورها فراهم خواهد شد که اصول و قواعدی در اجرای آن رعایت گردد.

با نگاهی به اسناد بین‌المللی مختلف، به ویژه سند سازمان ملل تحت عنوان «اصول اساسی نقش وکلای مدافع» مصوب هشتمین کنگره ملل متحد برای پیش‌گیری از جرم و رفتار با مجرمان هاوانا: ۲۷ آگوست-۷ سپتامبر ۱۹۹۰ (علم، ۱۳۸۴: صص ۲۷-۲۱)، اصولی بنیادی برای وکالت دفاع پیش‌بینی شده است. با الهام از این سند و اسناد بین‌المللی دیگر، اصول ذیل را می‌توان به عنوان اصول حاکم بر مساعدهت‌های حقوقی در دعاوی مطرح شده نزد محاکم به خصوص دعاوی جزایی، برشمرد:

۱- انتخابی بودن مساعده حقوقی

مساعده حقوقی، باید انتخابی باشد. در یک محاکمه نظامی که محکمه، متهم را وادار کرده بود تا از میان دوفتر تعیین شده از سوی محکمه برای مساعده حقوقی، یکی را برگزیند، کمیته حقوق بشر نظر داد تا در این قضیه، حق متهم مبنی بر انتخاب کردن مساعده حقوقی نقض شده است.

همچنان در قضیه دیگر که به متهم فهرستی از وکلای نظامی داده شده بود تا از میان آن‌ها یکی را به عنوان مساعده حقوقی انتخاب کند (علی‌رغم این که یک مساعده حقوقی غیرنظامی علاقمند به دفاع از متهم وجود داشت)، از سوی کمیته حقوق بشر، تخلف محسوب شد.

افزون بر این، کمیسیون بین‌آمریکایی حقوق بشر، در قضیه‌یی در کشور پرو که بر اساس یک فرمان قانونی در جرایم تروریستی، به مساعده حقوقی حق داده شده بود فقط از یکی از متهمان، آنهم فقط برای یک بار نمایندگی کند، آنرا نقض حق انتخاب مساعده حقوقی دانست.

محکمه اروپایی حقوق بشر اعلام نمود که محاکم داخلی، اگر تشخیص دهند که در راستای منافع اجرای عدالت، دلایل کافی برای ضرورت این امر، وجود دارد؛ در تعیین مساعد حقوقی، حتماً باید طبق انتخاب متهم عمل کنند. (۳۶.Amnesty International, P)

در قضیه پینتو علیه کشور ترینیداد و توباگو (۲۳۲/۸۷)، کمیته حقوق بشر اظهار داشت که شاکی نمی‌بایست وادار می‌شد تا مساعد حقوقی تعیین شده از سوی محکمه را که پیش‌تر در محکمه ابتدائیه به گونه ضعیف عمل کرده بود، در مرحله محکمه استیناف هم بپذیرد. این در حالی بود که متهم اقداماتی را برای گرفتن مساعد حقوقی دیگر در این مرحله، انجام داده بود. (مجموعه مقالات و سخنرانی‌های همایش علمی قضات ایران و اروپا، ۱۳۸۵: ص ۱۰۲)

۲- رایگان بودن مساعد حقوقی

اسناد بین‌المللی و منطقه‌یی، برای برخورداری متهم از مساعد حقوقی رایگان، دو شرط قائل شده است:

اول: منافع عدالت آنرا ایجاب کند. این که منافع عدالت، دولت‌ها را ملزم به در دسترس قرار دادن مساعد حقوقی رایگان برای متهم بنماید، بستگی به شدت جرم و مجازات آن دارد؛ به این معنا که هرگاه جرم و مجازات یک قضیه جزایی، به اندازه‌یی شدید باشد که بر متهم تبعات سنگینی تحمیل گردد، مانند مجازات اعدام یا حبس‌های درازمدت، در این صورت، محاکمه عادلانه اقتضا می‌کند که حتماً مساعد حقوقی در دعوا حضور داشته باشد تا از متهم دفاع کند.

دوم: متهم قادر به پرداخت مصارف مساعد حقوقی نباشد. (قسمت (د) بند ۳: ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی)

۳- ماهر و باتجربه بودن مساعد حقوقی

بدیهی است که اگر مساعد حقوقی صفت فوق را نداشته باشد، نمی‌تواند مساعدت‌های حقوقی مناسب، مفید و مؤثر برای متهم فراهم نماید. نهادهای

نظارتی بین‌المللی و منطقه‌یی نیز بر وجود صفات فوق، برای مساعد حقوقی تأکید کرده اند. در این راستا، کمیته حقوق بشر، کشورها را اکیداً به انجام اقداماتی، جهت حصول اطمینان از این که مساعد حقوقی تعیین شده، نماینده مؤثری برای متهم باشد، ملتزم می‌کند. (قضیه پاول کلی علیه جامائیکا)

کمیسیون اروپایی حقوق بشر، هنگام تفسیر حق برخورداری از مساعدت‌های حقوقی به موجب کنوانسیون اروپایی، معتقد است که برای یک کشور، این کافی نیست که مساعد حقوقی انتصابی برای متهمی تهی دست تعیین کند؛ آن کشور، علاوه بر این که ملزم است مساعد حقوقی باتجربه تعیین کند، متعهد است تا بررسی نماید که آیا این مساعد وظایف خود را به بهترین وجه انجام داده است یا خیر؛ در صورت لزوم، مقامات باید بر مساعد حقوقی نظارت کنند، او را تعویض کنند یا وی را وادار به انجام وظایف خویش به نحو احسن نمایند.

در قضیه مطروحه نزد محکمه اروپایی حقوق بشر، محکمه کشور خاص، علی‌رغم شکایات متهم مبنی بر عدم انجام وظایف توسط مساعد حقوقی انتصابی، از تعویض او خودداری کرده بود. محکمه اروپایی اعلام کرد که کشور مذکور با قصور در تعویض مساعد حقوقی یادشده، متقاضی را از حق داشتن مساعد حقوقی محروم کرده است. (نیاورانی، ۱۳۸۳: ص ۵۲)

۴- فوری بودن برخورداری از مساعد حقوقی

در این اصل آمده است: دولت‌ها باید اطمینان حاصل کنند که کلیه افراد بازداشت شده با اتهام یا بدون اتهام جزایی، فوراً به مساعد حقوقی دسترسی داشته باشند. در هر صورت، طول مدت نباید بیش از ۴۸ ساعت پس از گرفتاری و توقیف باشد. کمیته حقوق بشر نیز بر فوری بودن این حق تأکید کرده است. (UN Doc. CCPR/C /۷۹) (Add. ۷۴, ۹ April ۱۹۹۷)

از عبارت فوق آشکار می‌گردد که حق برخورداری از مساعد حقوقی، اختصاصی به جلسه محاکمه ندارد؛ بلکه از لحظات آغازین گرفتاری شروع می‌شود.

در قضیه ترگریدین علیه فدراتیو روسیه، متهم ادعا کرد که تا پنج روز پس از گرفتاری، به مساعد حقوقی دست‌رسی نداشته است؛ در حالی که وی در آن مدت به طور تکرار مشاوره مساعد حقوقی را درخواست کرده بود. کمیته حقوق بشر این محرومیت را نقض قسمت (ب) بند ۳ ماده ۱۴ میثاق دانست. محکمه اروپایی حقوق بشر اظهار داشته است که ماده ۶ کنوانسیون اروپایی، اقتضا دارد تا متهم از معاضدت مساعد حقوقی، از همان مرحله نخستین تحقیقات پولیس بهره‌مند شود. (آشوری، ۱۳۸۳: ص ۳۵۵)

۵- ملزم بودن دولت‌ها بر فراهم‌آوری مصونیت مساعدین حقوقی در برابر هرنوع ترس و تهدید

در بند الف، اصل شانزدهم سند سازمان ملل متحد، تحت عنوان «اصول اساسی نقش وکلای مدافع» مقرر شده است: «دولت‌ها باید اطمینان حاصل کنند که این افراد، قادر به ایفای وظایف مسلکی خویش، بدون هرگونه تهدید، ارباب، ممانعت و دخالت نادرست اند.»

در قضیه ترگریدین علیه فدراتیو روسیه، که از آن یاد شد، شاکی مدعی شد که به دلیل ناتوانی محکمه در کنترل فضای خصمانه و فشار ایجاد شده از سوی جمعیت در محکمه، پرسش‌گری متقابل و مناسب از شهود و ارائه دفاع از متهم برای وکیل مدافع، ناممکن شده است. کمیته حقوق بشر، این مورد را تخلف از بند ۳ ماده ۱۴ دانست.

کمیسیون بین‌آمریکایی حقوق بشر، از جمله موارد نقض حقوق بنیادین بشر را هنگامی دانست که مساعدین حقوقی‌یی که مسؤولیت دفاع از متهمان سیاسی را به عهده می‌گیرند، مورد تهدید و ارباب واقع شوند یا جواز مساعدت حقوقی آنان ضبط یا لغو گردد. در موارد بدرفتاری و اهانت به مساعدان حقوقی، بازداشت شدن، ناپدید شدن یا کشته شدن آنان، همین قضیه به طریق اولی صادق خواهد بود. (امیدی، ۱۳۷۹: ص ۲۱)

۶- مصونیت مساعدین حقوقی از تعقیب‌های مدنی

این اصل می‌گوید: «وکلای مدافع در برابر اظهاراتی که با حسن نیت، به طور

کتبی یا شفاهی، جهت محاکمه یا در خلال حضور حرفه‌یی خود در محکمه یا سایر مراجع حقوقی یا در مقابل مقامات اداری ابراز می‌نمایند، از مصونیت مدنی و جزایی برخوردار خواهند بود.»

۷- برچسب نخوردن مساعد حقوقی

منظور از اصطلاح برچسب یا مارک نخوردن وکیل آن است که نباید مساعد حقوقی را به این دلیل که از یک متهم دفاع می‌کند، طرف‌دار وی دانست و اتهام وی را به وی هم نسبت داد.

سند اصول اساسی نقش وکلای مدافع، در باره این اصل مقرر می‌دارد: «وکلا نباید به لحاظ انجام وظایف‌شان با مؤکل یا مؤکلان، همسو دانسته شوند. کمیسیون بین آمریکایی، معتقد است که نسبت دادن اعمال غیرقانونی مؤکل (متهم) به یک وکیل مدافع، خطر و تهدید در تطبیق آزادانه مسلک حقوقی و تخطی از تضمینات اساسی اداره عدلی و جریان مربوط آن، یعنی حق دفاع است.

گزارش‌گر خاص ملل متحد در امور مربوط به استقلال قضات و وکلا، ابراز نگرانی کرد که در ایرلند شمالی، پولیس، وکلایی را که دفاع از افراد متهم به تروریزم را به عهده گرفته بودند، با آنان همسو دانسته و از اینرو در روابط بین وکیل و مؤکل، در هنگام تحقیقات مداخله نموده و در صداقت و اعمال حرفه‌یی وکلا تردید نشان داده بودند. گزارش‌گر خاص، نتیجه گرفت که تعذیب و تخویف وکلا توسط افسران پولیس، متواتر و سازمان‌یافته بوده است. وی افزود که قتل یک وکیل مدافع که دفاع از متهمان جرایم تروریستی را به عهده داشت و در زمان تحقیقات راجع به مؤکلینش، از طرف مقامات امنیتی تهدید شده بود، اثر خوفناکی بر مسلک مساعدت حقوقی گذاشته و اعتماد مردم را به نظام حقوقی خدشه‌دار ساخته است. (راهنمای محاکمات عادلانه، ۱۳۸۴: ص ۸۵)

۸- محرمانه‌بودن مکالمات مساعدین حقوقی با مؤکلان خویش

این حق، محرمانه‌بودن هر نوع ارتباط بین وکیل و مؤکل، شامل گفت‌وگو،

مکاتبه و مکالمات تلفنی را دربر می‌گیرد؛ بنابراین، هر نوع ارتباط بین آنان، باید بدون هیچ‌نوع مداخله، جلوگیری یا سانسور صورت گیرد.

مصاحبه‌های میان فرد بازداشت‌شده یا زندانی و وکیل قانونی وی، می‌تواند در معرض دید ضابطین قانون باشد؛ اما نباید در محدوده شنود مأموران یادشده باشد. تماس‌های میان فرد بازداشت‌شده یا زندانی و وکیل قانونی وی، نباید به عنوان مدرکی علیه متهم به کار رود؛ مگر آن‌که با استمرار یا طرح‌ریزی جنایتی مرتبط باشد. توقیف خانه‌ها باید اتاق‌های ویژه را جدا از اتاق‌های ملاقات عمومی، در اختیار مشاوران و افراد بازداشت‌شده قرار دهند. در این اتاق‌ها باید امکان ارتباط محرمانه و رودررو وجود داشته باشد و وسایل مناسب برای بازدید (میز و چوکی) نیز فراهم باشد. (نیاورانی، ۱۳۸۳: ص ۵۳)

کمیته حقوق بشر نیز در تفسیر کلی شماره ۱۳ خود بر میثاق حقوق مدنی و سیاسی، بر محرمانه‌بودن ارتباط متهم و مساعد حقوقی، تأکید کرده است. (UN, Ibid, P: ۱۳۷) قوانین افغانستان، حق بهره‌مندی از وکیل مدافع و مساعد حقوقی برای متهم را صراحتاً پذیرفته است. همچنین بسیاری از اصول حاکم بر مساعدت‌های حقوقی را نیز بیان داشته است. در این رابطه ماده ۳۱ قانون اساسی تصریح می‌کند: «هر شخص، می‌تواند برای دفع اتهام، به مجرد گرفتاری یا برای اثبات حق خود، وکیل مدافع تعیین کند... دولت، در قضایای جنایی، برای متهم بی‌بضاعت، وکیل مدافع تعیین می‌نماید. محرمت مکالمات، مراسلات و مخابرات بین متهم و وکیل آن، از هر نوع تعرض مصون می‌باشد.

در افغانستان، به منظور تنظیم و قانون‌مندی امور مساعدت‌های حقوقی، در تاریخ ۱۳۸۷/۴/۱۰ «مقرره مساعدت‌های حقوقی»، از طرف شورای وزیران جمهوری اسلامی افغانستان تصویب گردیده است. در ماده دوم این مقرره، موارد زیر به عنوان اهداف آن بیان گردیده است:

الف- فراهم نمودن زمینه دسترسی مظنونین و متهمین بی‌بضاعت به مساعدت

حقوقی رایگان؛

ب- تأمین حقوق مظنون و متهم بی بضاعت حین ارائه مساعدت حقوقی؛

ج- ارائه مساعدت حقوقی قابل اعتماد به مظنون و متهم به صورت دوامدار؛

د- تنظیم ارائه مساعدت حقوقی رایگان توسط وکلای مدافع؛

ه- انسجام فعالیت مساعدين حقوقی اداره مساعدت های حقوقی و مؤسسات غیردولتی دارنده جواز فعالیت ارائه مساعدت حقوقی در قضایای جزایی و مدنی؛

و- نظارت از مساعدت حقوقی و ارزیابی اجراآت مساعدين حقوقی.

ماده هشتم این مقرر، بر لزوم رایگان بودن مساعدت های حقوقی تأکید نموده و اشعار می دارد: «مساعدين حقوقی مندرج این مقرر، مکلف اند مساعدت های حقوقی را طور رایگان ارائه نمایند، در صورت تخلف، مرتکب مورد تعقیب عدلی قرار می گیرد.»

بند دوم ماده دوازدهم این مقرر، به طور ضمنی، به انتخابی بودن، ماهر و باتجربه بودن مساعد حقوقی در کار خویش ارتباط می گیرد. این بند تصریح می کند: «مظنون و متهم بی بضاعت می توانند در مراحل کشف و تحقیق یا محاکمه، مساعد حقوقی خویش را عزل و از موضوع به مراجع ذیربط اطلاع دهند؛ در این صورت، اداره مساعدت های حقوقی، مساعد دیگری را توظیف می نماید.

ماده ۱۸ مقرر مساعدت های حقوقی در بندهای ۷، ۸، ۹ و ۱۰ آن به مکلفیت های زیر برای مساعدين حقوقی اشاره می نماید:

الف- ملاقات، مفاهمه، مراسلات و مخابرات محرمانه با مؤکل تحت نظارت، توقیف یا حبس در محیط مصون؛

ب- حفظ اسرار مؤکل؛

ج- اجرای امور مساعدت، با صداقت و امانت داری و احترام به حیثیت اشخاص؛

د- اجتناب از هرنوع تبعیض نژادی، قومی، جنسیتی، منطقه یی، حزبی، لسانی و مذهبی.

نتیجه گیری

دعوای جنایی، به مثابه نبرد قضایی می ماند که در یک سوی آن، خارنوال و در سوی دیگر مظنون یا متهم قرار دارد. خارنوال به عنوان خصم شریف، اتهامات وارده را به متهم وارد می کند. در مقابل، متهم، معمولاً از خود دفاع کرده و در پی اثبات بی گناهی خویش می باشد.

خارنوال، مأمور و مقام دولت بوده و از تحصیلات مسلکی حقوقی برخوردار می باشد؛ ولی متهم معمولاً فردی است کم سواد و فاقد بینش حقوقی قوی. اینجاست که یک مساعد حقوقی می تواند به تقویت جایگاه متهم و برابری موقف وی با خارنوال کمک نماید. اما مساعدت حقوقی بی اصل و اساس، نمی تواند دوی درد متهمان بی بضاعت و نیازمند باشد. مساعدت حقوقی زمانی مفید و مؤثر خواهد بود که اصول یادشده در این نوشتار را با خود داشته باشد.

منابع

۱. آشوری، دکتر محمد و همکاران، حقوق بشر و مفاهیم مساوات، انصاف و عدالت، دانشگاه تهران، تهران: ۱۳۸۳هـ.
۲. امیدی، جلیل، حقوق بشر در دعاوی کیفری بر اساس اسناد بین‌المللی و منطقه‌یی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران:
۳. امیر ارجمند، اردشیر، مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر، کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی یونسکو در دانشگاه شهید بهشتی، تهران: ۱۳۸۱هـ.
۴. امیر ارجمند، اردشیر و همکاران، همان، اسناد منطقه‌یی، چ ۱، تهران: ۱۳۸۵هـ.
۵. حقوق بشر و بازداشت پیش از محاکمه، ترجمه صابر نیاورانی، مرکز حقوق بشر سازمان ملل، ژنو، شاخه پیش‌گیری از جرم و عدالت کیفری، وین، وفاق، تهران: ۱۳۸۳هـ.
۶. دادگستری استاندارد در اسناد بین‌المللی، گردآوری و ترجمه محمود علم، میزان، چ ۱، تهران: ۱۳۸۴هـ.
۷. راهنمای محاکمات عادلانه، سازمان عفو بین‌الملل، کابل: ۲۰۰۴م.
۸. گزیده‌یی از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی حقوق بشر، مرکز مطالعات حقوق بشر، چ ۱، تهران: ۱۳۸۳هـ.
۹. مجموعه مقالات و سخنرانی‌های همایش علمی قضات ایران و اروپا (نقش دادستان در دادرسی عادلانه)، دادسرای عمومی و انقلاب تهران، چ ۱، تهران: ۱۳۸۵هـ.
۱۰. محمودی جانکی، فیروز، حق دفاع متهم، علوم جنایی، ستاد مبارزه با مواد مخدر، تهران: ۱۳۸۴هـ.

مصونیت

در روشریعت و قانون

محمدمنیر مروت

چکیده

در گام نخست، پرسشی در ذهن تداعی خواهد شد که مصونیت و امنیت چه فرقی دارد؟ امنیت به معنای اطمینان و آرامش، از هرگونه هراس و دلهره، امر طبیعی و عام است و شامل آرامش درونی و بیرونی می‌باشد؛ مصونیت اما به معنای ایمنی از تعرض و تجاوز است. پس هر مصونیت، امنیت است و هر امنیت، مصونیت نخواهد بود. از این جهت می‌گویند: «امنیت را طبیعت ارزانی داشته است و مصونیت به موجب قانون اعطا می‌گردد.»

مصونیت امتیازی است که به موجب قانون، به بعضی اشخاص اعطا شده است تا در موقعیت‌های اجتماعی‌شان، بهتر ظاهر شوند؛ زیرا حفظ و تقویت چنین موقعیت‌هایی، مطابق با مصالح اجتماعی می‌باشد. مصونیت

جان، ملکیت، حیثیت، آزادی، سری بودن مراسلات و مسکن شخص، اهمیت حیاتی دارند که حفظ و حمایت آن‌ها از مقاصد به شمار می‌رود و بدون حفظ و تقویت آن‌ها، حیات اجتماعی صدمه می‌بیند و در عین این که از مصونیت طبیعی برخوردار اند، برای شان مصونیت قانونی نیز داده شده است.

نشان طبیعی بودن امنیت این است که همه انسان‌ها، ذاتاً و به گونه یک‌سان از آغاز پیدایش، به آن نیاز دارند و به امر خارج از ذات و طبیعت انسان، نیازمند نیست. طبعاً، انسان‌ها همان‌گونه که امنیت را برای خود می‌خواهند، در حق بنی نوع خود نیز چنین بینشی دارند؛ این خواست نشانه طبیعی بودن امنیت است.

نشان قانونی بودن مصونیت این است که عمومیت نداشته و به خاطر موقعیت‌ها و برای خوب پیش‌برد برخی وظایف مهم اعطا می‌گردد. برخی به قرارداد اجتماعی - مونتسکیو - استناد کرده امنیت را نیز امر قانونی می‌دانند؛ اما وقتی می‌گوییم امنیت امر طبیعی است، مراد از آن امنیت فردی است، نه امنیت اجتماعی؛ زیرا امنیت اجتماعی امر قراردادی است. **کلید واژه‌ها:** مصونیت، امنیت، مصونیت شخصی، مصونیت خانوادگی، مصونیت وظیفه‌ی، مصونیت دیپلماتیک، مصونیت پارلمانی و مصونیت قضایی.

مصونیت، صفتی اعتباری است که وجود و عدم آن، تابع اراده و اختیار قانون‌گذار است. قانون‌گذار در وضع و عدم وضع یک قانون، تابع قواعد عامی است که در عرصه قانون‌گذاری بایستی پیروی شود. بنابراین، قانون‌گذار در صورت وضع یک حکم یا قانون، مصالح و مفاسدی را که بر عمل به آن‌ها مترتب است، در نظر می‌گیرد. به هر حال، قول به مصونیت یا عدم آن، تابع وجود یا عدم دلیل شرعی و مستند قانونی آن است؛ اما با توجه به این که در صورت شک و عدم علم به ثبوت یا عدم ثبوت حکمی از طرف شارع مقدس، اصل عملی مقتضای عدم ثبوت حکم است و برای قائل شدن به عدم مصونیت، کافی است دلیل شرعی یا مستند قانونی برای آن نداشته باشیم؛ زیرا در این صورت حالت سابق بر سمت نمایندگی را استصحاب می‌کنیم. حالت سابق مقتضای این است که چنانچه نماینده مرتکب تخلفی شود، باید تحت پی‌گرد قانونی قرار گیرد؛ اما قول به ثبوت مصونیت برای نمایندگان، از آن جا که اصل عملی بر خلاف آن است، نیازمند به دلیل و مستند قانونی است.

نشان قانونی بودن مصونیت این است که به دلیل استثنایی (موقعیت و وظیفه) نیاز دارد. برای برخی نهادها و اشخاص، به خاطر موقعیت و وظایفی شان، قانون، مصونیت می‌دهد تا وظایف خود را به نحو درست انجام داده بتوانند. مانند اعضای دیپلماتیک کشورهای خارجی، اعضای شورای ملی و اعضای ستره محکمه. این‌ها چون وظایف مهم دارند، برای این که بتوانند وظایف خود را در فضای امن و آزادی کامل ایفا نمایند، قانون استثناءً برای شان مصونیت داده است؛ مثلاً اعضای شورای ملی، هم در اجرای وظیفه نمایندگی مصون استند و با انتساب اتهام، از وظیفه، طور دایمی یا مؤقت برکنار نمی‌شوند؛ چنان که می‌توانند در راستای ایفای وظیفه آزادانه،

از مصالح ملی و منافع عمومی حمایت کنند و کس نمی تواند مزاحم شان شود؛ و هم بدون اجازه مرجع که عضو آن استند، مورد تعقیب قرار نمی گیرند، جز در حالت جرم مشهود. پس هم مصونیت شغلی دارند و هم از تعقیب عدلی مصون می باشند. بگونه‌یی که اگر اشخاص عادی، از دست شان چنین اعمال سرزند، مجازات می شوند.

پرسش اصلی این است که مصونیت چیست؟ این مقاله پاسخ این پرسش خواهد بود. نخست می خواهم پیرامون ماهیت و انواع مصونیت، بحثی داشته باشم، سپس به جنبه های قانونی مصونیت و فرق آن با امنیت، اشارتی داشته و همچنان راجع به مصونیت در اسلام و اسناد بین المللی بحث خواهم کرد.

۱- ماهیت مصونیت

مصونیت از صون و صیانت گرفته شده و به معنای حفاظت آمده است. (رامپوری، ۱۲۴۲: ص ۵۴۵) مصونیت در اصطلاح قانونی عبارت از حالت یا نوعی ایمنی است که قانون برای برخی اشخاص، به خاطر حفظ موقعیت و وظایف شان اعطاء کرده است تا در فضای امنیت و آزادی معقول و وظیفه خود را ایفا نمایند؛ زیرا حفظ چنین موقعیت های مطابق با مصالح نظام اجتماعی است. به عبارت دیگر مصونیت امتیازی است که به موجب قانون، به بعضی اشخاص اعطا شده تا در موقعیت های اجتماعی شان بهتر عمل نمایند؛ زیرا حفظ و تقویت چنین موقعیت هایی، مطابق با مصالح اجتماعی می باشد. (اردبیلی، ۱۳۷۸: ص ۲۰۳)

۲- نظریه مخالفین اصل مصونیت

آیا اصل مصونیت با اصول قانون اساسی و شریعت اسلام در تضاد نیست؟
اول: خلاف قانون اساسی است. چراکه قانون اساسی افغانستان در ماده ۲۲ مقرر می دارد که هرنوع تبعیض و امتیاز بین اتباع افغانستان ممنوع است. اتباع افغانستان اعم از زن و مرد، در برابر قانون، از حقوق و وجایب مساوی برخوردار می باشند.

دوم: در قانون اساسی، در ماده سوم آمده است که هیچ قانونی، نمی تواند مخالف معتقدات و احکام دین مقدس اسلام باشد. همچنان در ماده ۱۰۱ قانون اساسی آمده است: هیچ عضو شورای ملی، به علت رأی یا نظریه‌یی که در هنگام اجرای وظیفه ابراز می دارد، مورد تعقیب عدلی قرار نمی گیرد. بین این دو ماده قانون تعارض دیده می شود.

سوم: در صورتی که عضو شورای ملی، به برخی شخصیت‌هایی حرمتی کند یا رأی و نظریه‌اش در هنگام اجرای وظیفه شامل حالت‌های تهمت، افترا، توهین، دروغ و امثال این‌ها باشد، در این صورت با شریعت اسلام در تضاد قرار می گیرد.

چهارم: اصل مذکور، با اصل ۱۳۰ قانون اساسی که محاکم را مکلف می کند تا قضیه را مطابق قانون حل و فصل کنند و در صورتی که در قانون حکمی در باره آن یافت نشود، اگر با مراجعه به فقه فصل خصومت نمایند، در تعارض است.

پنجم: اصل مصونیت ممکن نیست؛ زیرا این اصل مستلزم آن است که در منازعات بین خود اعضای پارلمان، قاضی نتواند حکمی صادر کند با این که عقل حکم می کند که این مسأله مورد اهمال قرار نگیرد.

اشکالات فوق بدین ترتیب قابل جواب است که بین اصل مصونیت که در قانون اساسی تذکر رفته است و سایر موارد قانون اساسی و شریعت اسلام، ظاهراً تعارض به نظر می رسد؛ ولی در حقیقت تعارض نیست.

جواب اشکال اول این است که در حالت عادی، بین اتباع افغانستان هیچ گونه تبعیض و امتیاز روا نیست؛ ولی در حالتی که اعضای شورای ملی یا اعضای محکمه و نماینده‌های کشورهای خارجی که زبان گویای کشورهای شان اند و وظایف عمده و حیاتی را به عهده دارند، برای شان امتیاز داده شده که وظایف محوله را به نحو احسن به پیش ببرند. پس ماده ۱۰۱ قانون اساسی به مثابه تخصیص است بر ماده‌یی که بر مساوات دلالت دارد. پاسخ پرسش دوم این است که ماده سوم قانون اساسی به

حال خود باقی است و هدف از آزادی رأی و استقلال ایفای وظیفه در اشخاص دارای مصونیت این است که در راستای ایفای وظیفه و ابراز نظر راجع به مصالح ملی، کسی نمی‌تواند آن‌ها را مورد تعقیب قرار دهد، نه این که دیگران را توهین و تحقیر و افتراء و کذب بگویند و همچنان مصونیت داشته باشند. از آنچه گفتیم به دست می‌آید که اصل مصونیت مانع حل و فصل جنگ بین اعضای پارلمان و اعضای قوه قضائیه نیست.

۳- اقسام مصونیت

مصونیت دارای انواع و اقسامی است که در ذیل به بیان آن می‌پردازیم: مصونیتی که به امنیت بیش‌تر نزدیک و طبیعی‌ترین نوع مصونیت (مصونیت شخصی) است.

الف- مصونیت شخصی: مصونیت شخصی به معنای حفظ و حمایت از حیات، کرامت، آزادی، ملکیت و مراسلات و مکاتبات شخص از تعرض است. این نوع مصونیت را برای اشخاص قانون اعطا کرده است؛ مصونیت شخصی به این معناست که برائت ذمه حالت اصلی است. هیچ شخص مکلف نیست تا بی‌گناهی خود را به اثبات برساند؛ بلکه از نگاه قانون، مراجع کشفی مکلف اند بی‌گناهی شخصی را که نسبت اتهام را به او می‌دهند، به اثبات برسانند و همچنان مظنون و متهم تا زمانی که در پیشگاه محکمه ذیصلاح محکوم علیه قرار نگرفته است، بی‌گناه شناخته می‌شود. همچنان افراد بشر از تعرض به جان، ملکیت و عرض شان مصون اند؛ چنان که همه احکام قانون که مربوط به حفظ حیات می‌شود، برای حفظ و مصونیت جان، ملکیت و حیثیت افراد است.

از عبارات فوق، استنباط می‌گردد که مصونیت قبل از این که یک امر طبیعی باشد، یک امر قانونی است. قرآن کریم مصونیت شخصی را برای بنی نوع بشر چنین بیان داشته است: «مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ

ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ» ترجمه: از این روی بر فرزندان اسرائیل مقرر داشتیم که هر کس، کسی را جز به قصاص [به کیفر] فسادی در زمین بکشد، چنان است که گویی همه مردم را کشته باشد؛ و هر کس کسی را زنده بدارد، چنان است که گویی تمام مردم را زنده داشته است و قطعاً پیامبران ما دلایل آشکار برای آنان آوردند [با این همه] پس از آن بسیاری از ایشان در زمین زیاده روی می کنند. (مایده: ۳۲) گذشته از آن تمامی احکام جزایی مربوط به حفظ حیات برای حفظ مصونیت اعضای جامعه است؛ از جمله احکام حدود، قصاص، دیت و تعزیرات مربوط به اعدام در مورد کسانی که به مصونیت دیگران تجاوز می کنند.

قانون اساسی افغانستان در مورد مصونیت حیات، حیثیت، ملکیت کرامت و آزادی اتباع افغانستان در ماده ۲۳ چنین می فرماید: «زندگی موهبت الهی و حق طبیعی انسان است. هیچ شخص بدون مجوز قانونی از این حق محروم نمی گردد. آزادی حق طبیعی انسان است. این حق جز آزادی دیگران و مصالح عامه که توسط قانون تنظیم می گردد، حدودی ندارد.» در مورد حفظ و حمایت از کرامت انسانی می فرماید: «دولت به احترام و حمایت آزادی و کرامت انسان مکلف می باشد.» در مورد آزادی بیان در ماده سی و چهارم مقرر می دارد: آزادی بیان از تعرض مصون است.» و در مورد مصونیت ملکیت در ماده چهارم می فرماید: «ملکیت شخص از تعرض مصون است. هیچ شخص از کسب ملکیت و تصرف در آن منع نمی شود، مگر در حدود احکام قانون. ملکیت هیچ شخص بدون حکم قانون محکمه با صلاحیت صادره نمی شود.

استملاک ملکیت شخص، تنها به مقصد تأمین منافع عامه، در بدل تعویض قبلی و عادلانه، به موجب قانون مجاز می باشد. تفتیش و اعلان دارایی شخص تنها به حکم قانون صورت گرفته می تواند.» در مورد مراسلات و مکاتبات، قانون اساسی در ماده ۳۷ مقرر می دارد: آزادی و محرمانیت

مراسلات مخابرات اشخاص چه به صورت مکتوب باشد و چه به وسیله تلفون، تلگراف و وسایل دیگر، از تعرض مصون است. دولت حق تفتیش مراسلات و مخابرات اشخاص را ندارد؛ مگر مطابق احکام قانون.

ب- مصونیت خانوادگی: مصونیت خانوادگی یا مصونیت مسکن به معنای حفظ نظام خانواده از تعرض و تجاوز است. این مصونیت در قرآن کریم، قانون اساسی افغانستان، قوانین عادی و اسناد بین المللی حقوق بشر با صراحت بیان و بر آن تأکید شده است. زیرا مصونیت اصل است و تفتیش یک امر خلاف بوده و برای تأمین عدالت باید انجام شود. بناءً، قانون گذار برای این مشکل شرایطی ماهوی و شکلی را در نظر گرفته است که قرار ذیل بیان می گردد:

۱. قوانین ماهوی: قانون اساسی افغانستان در مورد قواعد ماهوی مصونیت مسکن، چنین می گوید: «مسکن شخص از تعرض مصون است. هیچ شخص به شمول دولت، نمی تواند، بدون اجازه ساکن یا قرار محکمه باصلاحیت و غیر از حالاتی که در قانون تصریح شده است، به مسکن شخص داخل شود یا آن را تفتیش نماید. به این معنا که داخل شدن به منزل شخصی، غرض تلاشی، بدون اجازه صاحب منزل یا جواز محکمه ممنوع است؛ مگر در حالت جرم مشهود.

در مورد جرم مشهود، مأمور مسؤل می تواند، بدون اجازه قبلی محکمه، به مسکن شخص داخل شود یا آن را تفتیش کند، مأمور مذکور مکلف است بعد از داخل شدن یا اجرای تفتیش، در خلال مدتی که قانون تعیین می کند، قرار محکمه را حاصل نماید.» قانون اجراءات جزایی در بند ۱ ماده ۱۱۹ مقرر می دارد: «پولیس، موظف امنیت ملی و خارنوال نمی توانند بدون استغاثه یا اجازه ساکن یا قرار قبلی محکمه ذیصلاح به مسکن شخص یا ساختمان مسکونی داخل و آن را تفتیش نمایند.» در بند ۲ این ماده می گوید: «هرگاه تفتیش مسکن یا ساختمان مسکونی ضروری تشخیص گردد، پولیس، موظف امنیت ملی و خارنوال مکلف اند پیشنهاد

تفتیش آن را به محکمه ذیصلاح ارائه نمایند.» در ماده ۱۲۰ می گوید: «محکمه ذیصلاح، داخل شدن به مسکن یا ساختمان مسکونی و تفتیش آن‌ها را در حالات ذیل اجازه می دهد:

۱- در صورتی که شخص از امر احضار یا اعمال احکام واجب‌التنفيذ، تمرد نموده و در مسکن یا ساختمان مسکونی ساکن باشد.»

۲- در صورتی که امر گرفتاری شخص صادر و شخص در مسکن یا ساختمان مسکونی مورد نظر مخفی باشد.

۳- در صورتی که جرم جنایت یا جنحه در داخل مسکن یا ساختمان مسکونی ارتکاب گردیده و معاینات محل جرم، ایجاب داخل شدن به آن را نماید.

۴- در صورتی که قراین قاطعه مبنی بر مخفی شدن مظنون یا متهم یا اخفای اشیای ممنوعه یا اشیای مربوط به جنایت یا جنحه، در مسکن یا ساختمان مسکونی مورد نظر موجود باشد.

تعدیل قانون اجراءات جزایی افغانستان می گوید: «مأمور ضبط قضایی حق دخول به منزل شخص را ندارد؛ مگر به اجازه ساکن یا قاضی باصلاحیت. در حالت جرم مشهود، خواه جنایت باشد یا جنحه، می تواند به منزل شخص داخل شود و به تفتیش آن پردازد و اشیا و اوراق را که جهت کشف حقیقت به نزد مأمور ضبط قضایی بر اساس آثاری که در آن موجود است و مفید معلوم می شود، اخذ نماید.

در حالت جرم مشهود، مأمور ضبط قضایی بعد از دخول در منزل و تفتیش در خلال یک ماه به سلسله څارنوالی تأیید قاضی محکمه باصلاحیت را دایر بر صحت اقدام مذکور حاصل می نماید.» (تعدیل قانون اجراءات جزای: ماده ۳۴)

قانون جزا تصریح دارد: «هرگاه موظف خدمات عامه با استفاده از صلاحیت وظیفه‌یی خود در منزل شخص بدون اجازه او در غیر از حالات و ترتیبی که قانون به آن تصریح نموده، داخل شود، به حبسی که از دو سال

بیش تر نباشد یا جزای نقدی که از بیست و چهار هزار افغانی تجاوز نکند، محکوم می گردد.» (قانون جزا: ماده ۴۳۱)

در قرآن کریم نیز مسأله اجازه وارد شده است؛ چنان که خداوند (ج) می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلَّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» ترجمه: ای اهل ایمان، هرگز به هیچ خانه، مگر خانه های خودتان تا با صاحبش انس و اجازه ندارید وارد نشوید و [چون رخصت یافته و داخل شوید] به اهل آن خانه نخست سلام کنید که این (ورود با اجازه و تحیت، برای حسن معاشرت و ادب انسانیت) شما را بسی بهتر است، باشد که متذکر [شئون یکدیگر و حافظ آداب رفاقت] شوید. (نور: ۲۷)

از آیه فوق بر می آید که حرمت منزل را قوانین موضوعه، از وحی الهی، عقل و بنای عقلا گرفته اند و اجازه نامه دخول در منزل مسکونی اشخاص از محکمه نیز از همین حکم گرفته شده است. در آیه دیگر آمده است: «فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ» ترجمه: و اگر کسی را نیافتید، باز وارد نشوید تا اجازه یابید، و [چون به خانه ای در آمدید] و گفتند: بر گردید، به زودی باز گردید که این برای تنزیه و پاکی شما بهتر است، و خدا به هر چه می کنید، داناست. (نور: ۲۸)

۲. قوانین شکلی مصونیت مسکن یا ساختمان مسکونی: قانون اجراءات جزای در ماده ۱۲۱ بند ۱ چنین مقرر می دارد: «۱- حین تفتیش مسکن یا ساختمان مسکونی، حضور پولیس زن شرط دانسته می شود.

۲- داخل شدن به مسکن یا ساختمان مسکونی، با ارائه کارت هویت پولیس و خازنوال و اجازه نامه محکمه باصلاحیت، از طریق دروازه صورت می گیرد.

۳- تفتیش مسکن یا ساختمان مسکونی، صرف برای جست و جوی اشیای مختص به جرمی که کشف و تحقیق در مورد آن جریان دارد، جهت جمع آوری دلایل صورت گرفته می تواند.

۴- هرگاه پولیس، موظف امنیت ملی و خارنوال حین تفتیش، اشیای را مشاهده نمایند که نگهداری آن به حکم قانون، جرم شمرده شده باشد یا اشیای مذکور در کشف جرم ارتکاب یافته دیگری مؤثر باشد، می توانند آن را ضبط نمایند. در تمامی ماده فوق که مسکن شخص یا ساختمان مسکونی می گوید، برای این که مراد از منزل هر محل و مکانی است که شخص در آن سکونت می کند.»

ج- مصونیت مسکن در اسناد بین المللی: مراد از مسکن جای بودوباش شخص است، اعم از این که خانه از خود شخص بوده باشد یا به کرایه یا رهن و... گرفته باشد. مصونیت مسکن، همان گونه که در دین اسلام و قانون اساسی افغانستان مورد حرمت و حمایت قرار گرفته، در اسناد بین المللی نیز پذیرفته شده و مورد تأکید قرار گرفته است.

اعلامیه جهانی حقوق بشر توضیح می نماید: «احدی در زندگی خصوصی خود، نباید مورد مداخله های خودسرانه قرار گیرد و شرافت و اسم و رسمش نباید مورد حمله واقع شود. هرکس حق دارد در مقابل این گونه مداخلات و حملات مورد حمایت قانون قرار گیرد.» (اعلامیه جهانی حقوق بشر: ماده ۱۲) میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی می گوید:

۱- هیچ کس نباید در زندگی خصوصی، خانوادگی و اقامتگاه یا مکاتبات مورد مداخله خودسرانه بدون مجوز و خلاف قانون قرار گیرد و همچنان شرافت و حیثیت او، نباید مورد تعرض غیرقانونی واقع شود.

۲- هرکس حق دارد در مقابل این گونه مداخلات یا تعرض ها، از حمایت قانون برخوردار گردد.» (حقوق بین المللی مدنی و سیاسی: ماده ۱۷)

ماده ۱۸ اعلامیه اسلامی حقوق بشر بند ب بیان می دارد: «هر انسان حق دارد در امور زندگی خصوصی خود در مسکن و خانواده و مال و ارتباطات استقلال داشته باشد؛ جاسوسی یا نظارت بر او و مخدوش کردن حیثیت او جایز نیست و باید از او در مقابل هرگونه دخالت زورگویانه در این شئون حمایت شود.» نیز بند ج تأکید می کند: «مسکن در هر حال حرمت دارد

و نباید بدون اجازه ساکنین آن یا به صورت غیرمشروع وارد آن شد؛ نباید آن را خراب یا مصادره کرد یا ساکنین آن را آواره نمود.»

مصونیت پارلمانی برای این است که اعضای شورا را در جریان ایفای وظیفه، کسی و به ویژه قوه مجریه مزاحم نشود. مصونیت قضایی برای این است که قاضی با آزادی کامل بتواند به حقیقت دست یابد؛ اگر مراجع قضایی در ابراز نظر و ارئه ادله آزاد نباشند، قاضی نمی تواند، به آسانی، به حقیقت دست یابد. مصونیت اتباع خارجی برای این است که کشور بیگانه که در آن بسر می برند، آن ها را در راستای کارشان مزاحم نشود و آزادانه در موقعیتی که هستند، بهتر ظاهر شوند و کار خود را انجام دهند.

د- مصونیت سیاسی: مصونیت سیاسی عبارت امتیازی است که به اتباع بیگانه، برای این که بتوانند به نحو خوبتر به خدمت و پیش برد وظایف نمایندگی خود پردازند، اعطا می شود.

مبنای مصونیت خارجی، بنا به نظریه یی که امروز مقبول است، حسن نمایندگی و خدمت آنان در کشور پذیرنده است. برای آن که مأمور سیاسی بتواند در محل خدمت خود بنحو خوبتر ظاهر شود، باید از استقلال تام و آزادی کافی برخوردار باشد. به این ترتیب مصونیت هایی که نمایندگان خارجی در خاک یک کشور از آن مستفید می گردند، آنان را از محدودیت هایی که مانع ایفای وظیفه نمایندگی است، محفوظ می دارد.

طبق اسناد بین المللی به ویژه قراردادهای وین در باره روابط سیاسی سال ۱۹۶۱م و روابط دیپلماتیک طبق قرارداد ۱۹۶۳م و کنوانسیون وین راجع به مأموریت های مخصوص سال ۱۹۶۹- دولت ها مأموریت دارند تا برای نمایندگان سیاسی و کنسولی کشورها و سایر نمایندگان سیاسی، یک سری حقوق و امتیازات را رعایت کنند: از جمله حق مصونیت این نمایندگان و دفتر و منزل شان است. دولت افغانستان که به این قرارداد

ملحق گردیده است، عین مکلفیت را دارد. چراکه قانون اساسی افغانستان در پاراگراف اول ماده هفتم می‌فرماید: «دولت منشور ملل متحد، معاهدات بین‌الدول و میثاق‌های بین‌المللی را که افغانستان به آن ملحق شده است و اعلامیه جهانی حقوق بشر را رعایت می‌کند.» همان‌گونه که قبلاً عرض شد، مصونیت چه سیاسی باشد چه قضایی یا پارلمانی، از دو اثر برخوردار است: از زمره آن دو اثر این است که، نماینده‌های سیاسی و قنسولی، قبل از اثبات جرم‌شان توسط محکمه ذیصلاح مؤقتاً و دائماً از وظیفه برکنار نمی‌شوند، برخلاف سایرین که نخست و وظیفه‌شان به حالت تعلیق در می‌آید و سپس به خائنوالی معرفی می‌شوند. دیگر این که قبل از اجازه گرفتن از مرجع تعیین‌کننده در صورت جرم غیرمشهود، مورد تعقیب عدلی قرار نمی‌گیرند.

ه- مصونیت پارلمانی: از نظر تاریخی، مصونیت پارلمانی برای نخستین بار، توسط میابوف خطیب معروف فرانسوی، در جلسه ۲۳ جون ۱۷۸۹م به مجلس مؤسسان فرانسه پیشنهاد شد و به قوانین سایر کشورها نیز راه یافت. (صانعی: ص ۱۴۲)

۱. مصونیت پارلمانی در قوانین کشورهای مختلف جهان: امروزه، مصونیت پارلمانی، شالوده اساسی و امر جدانشدنی مجالس نمایندگی و پدیده‌یی از پدیده‌های قوانین اساسی مدنی بشمار می‌رود. حتا در قوانین اساسی کشورهای مارکسیستی که از آزادی‌های سیاسی خبری نیست یا آزادی‌های سیاسی در آن‌ها رو به ضعف نهاده، مسأله مصونیت پارلمانی رعایت شده است. مانند قانون اساسی اتحاد جماهیر سوسیالیستی و قانون اساسی جمهوری خلق چین. نمونه‌هایی از قوانین برخی کشورهای جهان، در این زمینه، بدین قرار است:

در ماده ۲۶ قانون فرانسه، در باره مصونیت پارلمانی می‌خوانیم: «پی‌گرد، تفتیش، بازداشت، حبس یا محاکمه اعضای پارلمان، جهت ابراز عقاید و نظریات‌شان در مقام ایفای وظایف نمایندگی، جایز نیست. چنان‌که

دست‌گیری هیچ‌یک از اعضای پارلمان، در تصدی پست نمایندگی برای ارتکاب جنایت یا هرگونه اقدام سلب‌کننده یا محدودکننده آزادی آن‌ها جایز نیست؛ مگر پس از کسب اجازه از دفتر مجلسی که او یکی از اعضای آن است. البته در مواردی که خود نماینده، مرتکب جنایتی مشهود یا تخلفی آشکار یا محکومیتی قطعی شود، این مجوز لازم نیست؛ در صورتی که مجلس نماینده مورد نظر، بخواهد، می‌تواند حبس یا هر اقدامی که مانع آزادی اوست یا آزادی او را محدود می‌کند و همچنان پی‌گرد قانونی او را تا پایان دوره نمایندگی‌اش به تعویق اندازد...»

در ماده پنجاه قانون اساسی جاپان آمده است: «بازداشت اعضای دو مجلس (شورای ملی و سنا) در انعقاد دوره این دو مجلس، جایز نیست؛ در صورتی که قبل از افتتاح دوره مجلس قانون‌گذاری، حکم بازداشت نماینده‌یی صادر شده باشد، باید پس از درخواست مجلس، آن فرد، در طول زمان نمایندگی‌اش، از آزادی برخوردار باشد.»

در ماده پنجاه و یکم همین قانون اساسی آمده است: «نمایندگان، در قبال سخنرانی‌ها، بحث‌ها و آرای‌ها که داخل مجلس شورای ملی و مجلس سنا اظهار می‌کنند، مسؤول نیستند.»

در ماده شصت و هشتم قانون اساسی ایتالیا می‌خوانیم: «هیچ‌عضوی از اعضای مجالس قانون‌گذاری را به سبب ابراز آرا و عقاید در زمان ایفای نقش نمایندگی، نمی‌توان مورد پی‌گرد قرار داد؛ پی‌گرد [قضایی] هیچ‌یک از اعضای مجلسین، بدون کسب اجازه از مجلسی که نماینده مورد نظر عضو آن است، جایز نیست. سلب آزادی‌های فردی و بازجویی، تفتیش بدن یا منزل یا بازداشت آن‌ها ممنوع است؛ مگر در صورت وقوع تخلف و پس از صدور حکم دست‌گیری یا بازداشت.

بدیهی است که کسب اجازه فوق‌الذکر، از مجلس ویژه‌حتا در موارد بازداشت یا حبس نماینده مجلس، به قصد اجرای حکم صادر علیه او، اگرچه قطعی و واجب‌الاجرا باشد، ضروری است.

انگلستان، با این که قانون اساسی کامل و مدونی ندارد، اما حقوق دانان، مواد قانونی نظام عمومی جامعه و کشور را از عرف‌ها و توافق‌های سیاسی غیرمدون و مصوبات قانونی پارلمان، اخذ می‌کنند. موادی در لایحه حقوق بشر سال ۱۶۸۹م انگلستان، نشان می‌دهند که نایستی آزادی اظهار نظر در مجلس و مناقشات در آن یا نحوه تصمیم‌گیری‌ها در آن، مقهور بازجویی‌ها و پی‌گردهای قضایی در هر مکان یا دادگاهی در خارج از مجلس، باشد.

۲. هدف از مصونیت پارلمانی: اعطای مصونیت پارلمانی به اعضای مجلس قانون‌گذاری، به این منظور است که نماینده و قانون‌گذار، با آزادی کامل و وظیفه‌شان را که نوعاً برخورد نقادانه با مسائل و معارضه با نظام را می‌طلبند، انجام دهند. همچنان در مورد حوادث جاری کشور، با آزادی کامل، به گونه‌ی اظهار نظر کند که چنانچه این گونه اعمال از فرد دیگری صادر شود، مخالفت با قانون محسوب شده، قابل تعقیب باشد. هدف دیگر این که نماینده مجلس در ایفای نقش نمایندگی، تحت فشارهای سیاسی مراکز قدرت که ممکن است به منظور تأثیر بر نظریات و مواضع او در قبال مسائل مطرح شده در مجلس، اتهاماتی را علیه او جعل کنند، قرار نگرفته و شأن و حرمت نمایندگان ملت مخدوش نگردد.

منظور از مصونیت پارلمانی آنست که اعضای شورای ملی، در مقام ایفای وظایف نمایندگی، در اظهار نظر و رأی خود، آزاد اند و نمی‌توان آن‌ها را به سبب نظریاتی که در مجلس اظهار کرده اند یا آرای که در مقام ایفای وظایف نمایندگی خود داده اند، مورد تعقیب عدلی قرار داد. به سخن دیگر، نماینده مجلس شورای ملی، آزاد است راجع به مصالح ملی و منافع علیای کشور، آزادانه بیان نماید و از گزند قوه مجریه در امان است. اصل هدف، در این گونه مصونیت، حفظ و حمایت اعضای شورای ملی از گزند قوه مجریه است که به بهانه‌ی، اعضای شورا را مورد تعقیب قرار ندهد؛ اگر عضو شورا مرتکب جرم شود، در غیر جرم مشهود، بعد از کسب اجازه از مجلس مورد تعقیب قرار گرفته می‌تواند. حمایت و

مصونیت نماینده مجلس شورای ملی، در همین حد است. اگر در اظهار نظرهای نماینده یا گزارش‌هایی که برای کمیسیون‌های کاری مجلس تقدیم می‌کند، مطالب کذب، خلاف واقعیت، توهین و تحقیر و... وجود داشته باشد که نماینده را مسؤول کند، حمایت قانون از آن مرتفع است.

فرض این است که نماینده مجلس که برای مصالح ملی و اعتلای کشور به نمایندگی برگزیده شده است، جز مصلحت چیزی نگوید. قانون اساسی افغانستان می‌گوید: «هیچ عضو شورای ملی به علت رأی یا نظریه‌یی که در هنگام اجرای وظیفه ابراز می‌دارد، مورد تعقیب عدلی قرار نمی‌گیرد.» قانون اساسی در ماده ۱۲۲ بیان می‌دارد: «هرگاه عضو شورای ملی، به جرمی متهم شود، مأمور مسؤول، موضوع را به مجلسی که متهم عضو آن است، اطلاع می‌دهد و متهم تحت تعقیب عدلی قرار گرفته می‌تواند.

در مورد جرم مشهود، مأمور مسؤول می‌تواند متهم را بدون اجازه مجلسی که او عضو آن می‌باشد، تحت تعقیب عدلی قرار داده و گرفتار نماید.» این مصونیت نیز بر دوگونه است: مصونیت شغلی و مصونیت از تعقیب عدلی. مصونیت شغلی به این معنا که عضو شورا تا در پیشگاه محکمه باصلاحیت مجرم ثابت نگردد، وظیفه‌اش مؤقتاً یا به صورت دایمی، به حالت تعلیق در نمی‌آید. مصونیت از تعقیب به این معنا که تا اجازه مجلسی که شخص عضو آن است، گرفته نشود، مورد تعقیب و بازداشت قرار نمی‌گیرد؛ مگر در جرم مشهود که در آن حکم همه اتباع کشور یک سان است. این کار می‌تواند جلو مداخله قوه مجریه را در برابر قوه مقننه یا نمایندگان مجلس بگیرد؛ زیرا قوه مجریه از امکانات وسیع برخوردار است. اگر در این کار صلاحیت شان محدود نشود، امکان دارد با تهدید نمایندگان و اعضای شورای ملی را از بخش‌های اصلی کارشان بازدارند.

قانون اساسی در ماده ۱۰۲ این موضوع را چنین بیان نموده است: «هرگاه، عضو شورای ملی، به جرم متهم شود، مأمور مسؤول از موضوع

به مجلسی که متهم عضو آنست، اطلاع می‌دهد و متهم تحت تعقیب عدلی قرار گرفته می‌تواند.» (قانون اساسی افغانستان، ماده ۱۰۲) اگر اتهام در هنگام تعطیل شوری باشد، این اجازه از هیأت اداری مجلس گرفته می‌شود.

۳. حدود مصونیت پارلمانی: با استفاده از قوانین مذکور، مصونیت پارلمانی به طور انحصاری، دو مورد را از قوانین عادی استثنا می‌کند. به واسطه این دو مورد، یک نماینده از سایر شهروندان متمایز می‌شود: «۱- نمایندگان در قبال اظهارات شان در پارلمان، چنانچه برخی قسمت‌های آن متضمن نظریاتی باشد که وضع سیاسی حاکم را به نقد بکشد و در بردارنده آرای بی‌طرفانه باشد که مخالف نظام و به لحاظ قضایی قابل تعقیب، مسئول نیستند و جرم محسوب نمی‌شود. ۲- نمایندگان مجلس، در طول تصدی دوره نمایندگی، نسبت به جرایم و تبعات جزایی و حقوقی آن، از حرمت فردی برخوردار اند.» بنابراین، گشودن نامه‌ها، شنود مکالمات تلفنی، تفتیش اسناد و مدارک و اوراق خصوصی بدون اجازه آنان، بازداشت و محاکمه آن‌ها بدون اجازه مجلسی که عضو آن هستند، جایز نیست؛ حتی اگر متولی مسئولیت‌های رسمی دیگری غیر از مسئولیت نمایندگی باشند.

البته مصونیت پارلمانی، منحصر در حمایت شخص نماینده است و شامل اعضای خانواده، معاونین، محل سکونت، کتابخانه و مقر حزبش نمی‌شود. بنابراین، مصونیت پارلمانی، نمایندگان را در صورت ایراد برخی سخنان در محل پارلمان و ارتکاب جنایت، از دعاوی و اقدامات جزایی علیه آن‌ها مصون می‌دارد. از طرفی، مصونیت پارلمانی، شامل تمامی افرادی که عهده‌دار امر قانون‌گذاری هستند، می‌شود.

بنابر این، تمامی اعضای مجالس شورای ملی و سنا - به فرض وجود چنین مجالسی - از مصونیت پارلمانی برخوردار اند.

ی- مصونیت قضایی: مصونیت قضایی شامل گفتار، اظهار نظرهای شفاهی و کتبی و اسناد و مکاتبات قاضی است. این مورد بخاطر این است که فرض

بر این است که قاضی در مقام قضا برای تأمین عدالت جزایی نشسته است و جز آنچه برای تأمین عدالت است، انجام نمی دهد؛ ولی باید این گونه مصونیت برای تمام کسانی می بود که در مراجع قضایی، دلایل مبنی بر حقانیت یا دفاع از خود یا دیگری ابراز می دارند یا به طریقی برای آشکارشدن حقیقت، مطالبی نزد قاضی بیان می دارند که ممکن است جرم باشد، مشروط بر این که مربوط به ماهیت دعوی و اثبات آن باشد. این گونه مصونیت، کار قاضی را جهت رسیدن به حقیقت تسهیل می بخشد. بناءً، نباید این مصونیت تنها برای قاضی باشد؛ بلکه باید برای طرفین دعوا، شهود، اهل خبره و وکلای مدافع نیز وجود داشته باشد.

قاضی، فردی مستقلی است و به خاطر اهمیت شغل و وظیفه یی، وی باید مورد حمایت و مصونیت شغلی قرار گیرد. هیچ مقامی حق ندارد، در وظیفه قضایی قاضی، دخالت کند.

از لابلای قوانین اساسی افغانستان معلوم می شود که هرگاه قاضی، متهم به جنایت شود، جرم منسوبه، توسط ستره محکمه رسیدگی می شود. هرگاه اتهام وارده را ستره محکمه وارد بداند، پیشنهاد عزلش را به رئیس جمهوری می نماید و بعد از منظوری رئیس جمهوری، از وظیفه معزول گردیده و محاکمه می شود؛ طبق ماده ۱۳۲ قانون اساسی افغانستان، قاضی، به پیشنهاد ستره محکمه و منظوری رئیس جمهوری مقرر می گردد. زمانی که قاضی به جنایت متهم شود، طبق حکم ماده ۱۳۳ قانون اساسی، از طرف ستره محکمه پیشنهاد عزل می گردد. هرگاه پیشنهاد عزل قاضی منظور گردید، محاکمه اش آغاز می شود. ماده ۱۳۳ قانون اساسی چنین حکم می کند: «هرگاه قاضی به ارتکاب جنایت متهم شود، ستره محکمه مطابق به احکام قانون، به حالت قاضی رسیدگی نموده، پس از استماع دفاع او، در صورتی که ستره محکمه اتهام را وارد بداند، پیشنهاد عزلش را به رئیس جمهوری تقدیم و با منظوری آن از طرف رئیس جمهوری، قاضی متهم از وظیفه معزول و مطابق به احکام قانون مجازات می شود.» اگر رئیس

و اعضای ستره محکمه، متهم به جنایت شوند و یک ثلث شورای ملی پیشنهاد عزل شان را کند، عزل می گردند.

ماده ۲۷ قانون اساسی تصریح می دارد: «هرگاه بیش از یک ثلث اعضای ولسی جرگه، محاکمه رئیس یا عضو ستره محکمه را بر اساس اتهام به جرم ناشی از اجرای وظیفه یا ارتکاب جنایت تقاضا نمایند و ولسی جرگه این تقاضا را با اکثریت دوثلث کل اعضا تصویب کند، متهم از وظیفه عزل و موضوع به محکمه خاص محول می گردد.» مصونیت قاضی در دو امر متصور است: یکی قبل از استماع دفاعیه وی، مبنی بر بی گناهی، پیشنهاد عزل وی به ریاست جمهوری از طرف ستره محکمه، بر اساس حکم قانون تشکیل و صلاحیت محاکم، در دیوان تنازع صلاحیت و محاکمه قضات، به جرمش رسیدگی می گردد؛ بعد از اثبات آن عزلش پیشنهاد می گردد. تا زمانی که پیشنهاد عزلش منظور نشده باشد، نه از وظیفه عزل می گردد و نه مورد تعقیب عدلی قرار داده می شود، جز جرم مشهود. در جرم مشهود، حکم همه اتباع کشور یک سان است. در مورد جرم مشهود، مأمور مسئول می تواند متهم را بدون اجازه مجلسی که او عضو آن می باشد، تحت تعقیب عدلی قرار داده و گرفتار نماید.»

نتیجه گیری

از تحقیق فوق، به این نتیجه دست می یابیم که مصونیت دو قسم است: یکی مصونیت شخصی است که جان، مال و آبروی همه افراد، از تعرض و تجاوز مصونیت دارد. این نوع مصونیت، هم طبیعی است و هم قانونی؛ یعنی این که اگر قانونی در جهان نمی بود، باید بشر به عقل خود این نوع مصونیت را درک می کرد. نوع دوم مصونیت قانونی است. قانون برخی اشخاص را در موقعیت های خاص، برای هرچه بیش تر و بهتر پیش برد وظایف شان، مصونیت داده است. این نوع مصونیت اعم است از مصونیت شغلی و مصونیت از تعقیب جزایی؛ مانند اعضای دیپلماتیک کشورهای خارجی، اعضای شورای ملی و اعضای ستره محکمه، برای این که بتوانند، وظایف چون تنظیم روابط دیپلماتیک، سیاست قانون گذاری و تصامیم عادلانه قضایی را در فضای آزاد و عادلانه انجام دهند و کسی به بهانه های واهی و سیاسی مزاحم شان نشود. این مصونیت در دو صورت تبلور می یابد: یکی مصونیت از برکناری از وظیفه است که پیش از اثبات جرم شان از برکناری مصون هستند. دیگر مصونیت از بازداشت که قبل از اجازه گرفتن از نهادی که کار می کنند، بازداشت نمی شوند.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، میزان، تهران: ۱۳۸۷هـ.
۳. بخاری، محمدبن اسماعیل، صحیح البخاری.
۴. رامپوری، غیاث‌الدین، غیاث‌الغات، امیر کبیر، سپهر، تهران: ۱۳۷۵هـ.
۵. صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۱۴۲
۶. تعدیل قانون اجراءات جزایی.
۷. اعلامیه جهانی حقوق بشر.
۸. حقوق مدنی و سیاسی
۹. قانون اساسی افغانستان.
۱۰. قانون جزاء.

حقوق بشردوستانه از نظر اسلام

محمد اعظم طارق

چکیده

اساسی ترین قاعده های بشردوستانه‌یی که رعایت آن‌ها در مخاصمات مسلحانه از نظر اسلام حتمی است، ممنوعیت به غل و زنجیر کشیدن افراد، چه در جنگ و چه در صلح، تحریم کشتن پیران و از کار افتادگان و نیز فردی که شروع به جنگ نموده و مسلمان شده است، ممانعت از کشتن از روی گمان یا تهمت، نامشروع بودن مجازات پیش از ارتکاب جرم، انحصار اهداف تعرضی فقط به جنگ جویان و هدف‌های استراتژیک، جایز نبودن تاکتیک‌های تخریبی و انهدامی جز در موارد ضروری، نارو بودن بریدن درخت‌ها و انداختن آتش یا مسلط کردن آب بر دشمن، جایز نبودن زهر آلود کردن یا ریختن سم و مواد شیمیایی به آبشخورها، نارو بودن کشتن دیوانگان و زنان و اطفال کفار، اگرچه به دشمن کمک کرده باشند، نارو بودن مثله کردن دشمن و گوش و حلق و بینی و اعضای آنان را بریدن، نارو بودن پی کردن حیوانات اهلی و دام‌های

دشمن و نارو بودن انهدام اموال دشمن، مگر در صورت ضرورت است. موارد یادشده اصل تفکیک و رعایت اصل محدودیت در شیوه جنگ در میدان نبرد می باشد. با توجه به اصل تفکیک، کشتار غیررزمندگان شامل کشاورزان، تاجران، بازرگانان و پیمانکاران و نیز اطفال، زنان، نابینایان، معلولان، راهبان و صومعه نشینان ممنوع است. همچنین، باید اصل محدودیت در شیوه جنگ رعایت شود؛ چه این که مسلمانان اجازه ندارند با هر وسیله‌ی ممکن، دشمن را از پای در آورند، هر چند که اقدامات دشمن خلاف کرامت انسانی باشد.

کلیدواژه: حقوق بشردوستانه، اسلام، مبانی و خصایص.

اسلام به عنوان دین فطری و نظام معقول زندگی، تمامی پهلوه‌های وجودی انسان و حیات اجتماعی را دربر گرفته و سازوکار هدفمند و حیات حکیمانه و سعادت‌مند را بیان می‌کند؛ لذا نسبت به رخداد جنگ که یک پدیده نامطلوب در عین حال موجود واقعی است، نیز بی تفاوت و بی موضع نبوده و برای کاهش ضایعات و خسارات آن چارچوب و مقررات خاصی وضع نموده است. تاریخچه حقوق بشردوستانه در اسلام، به عصر پیامبر^(ص) و نزول قرآن کریم بر می‌گردد؛ آنهم در شبه جزیره عربستان و در شرایط اسفباری که هیچ ارزشی برای انسان و انسانیت وجود نداشت: دختران زنده به گور می‌شدند و بازار خرید و فروش آدمی زاد، چنان گرم و بارونق بود که بین حیوان چهارپای و انسان، تفاوتی وجود نداشت. اما همزمان با طلوع خورشید جهانتاب اسلام، تمامی این نابسامانی‌ها و ناهنجاری‌های خشونت بار و وحشیانه موجود، پایان یافته و اسلام خود به عنوان پرچم دار رعایت شرایط و ضوابط بشردوستانه، عرض وجود کرد و با این شعار که رعایت قاعده‌های بشردوستانه، نه تنها یک ارزش؛ بل وظیفه و تکلیف شرعی و قانونی و دستور لازم الاجرای اخلاقی‌یی است که هر مسلمان مکلف به اجرا و تطبیق آن می‌باشد.

اسلام، با تأکید به این اصل که فقط وضع قاعده‌های آمره، راه گشای رسیدن به مطلوب نیست، بل در این زمینه، پشتوانه‌های لازم است که ضمانت اجرای این قبیل مقررات را تأمین کند تا انسان‌ها خود را از نظر درونی و معنوی، مقید به انجام فرامین و فرائض قرار دهند، مقررات بشردوستانه خود را به پیروانش تعلیم داد. آنچه در این مقاله به آن پرداخته می‌شود، تبیین نمونه‌هایی کلی از دستورات بشردوستانه در اسلام می‌باشد.

۱- تفکیک جنگ جویان از مردم عادی

پیامبر^(ص) به طور کلی، تعرض به مردم عادی را ممنوع اعلام کرده بود. حضرت عبدالله بن عباس^(رض) می‌گوید که هرگاه رسول خدا تصمیم می‌گرفت تا کسانی را برای جنگ، اعزام کند، به آنان می‌فرمود: به نام خدا و برای

خدا و بر اساس روش رسول خدا حرکت کنید؛ زیاده روی نکنید؛ کشتگان را مثله نکنید، غدر و نامردی نکنید و پیرمردان، کودکان و زنان را به قتل نرسانید. (طبرانی، ۱۴۱۵هـ.ق، ج ۴: ص ۲۶۷)

قران کریم در این باره می فرماید: «و در راه خدا با کسانی که با شما می جنگند، بجنگید و زیاده روی نکنید که خدا تجاوزکاران را دوست ندارد.» (بقره: آیه ۱۹۰) یعنی دستور این آیه، جنگ با کسانی است که با مسلمین نبرد می کنند؛ یعنی افرادی از دشمن که در میدان جنگ، می جنگند که منظور فقط لشکریان، نیروهای آماده جنگ و پشتیبانی کننده می باشد؛ اما شامل کسانی که دست به اسلحه نبرده و هرگز علیه مسلمین، اقدامی نکرده اند، نمی شود. (بغوی، ۱۴۱۷هـ.ق، ج ۷: ص ۵۷۲) همچنان از پیامبر (ص) نقل شده است زمانی که خالد و زبیر را به غزوه فرستاد، برای آنان فرمود: «جنگید جز با کسانی که با شما می جنگند.» (حنفی، ۱۴۰۴هـ.ق، ج ۲: ص ۷۱۱)

از نظر اسلام، کشتن ده نفر را جایز نمی دانند: ۱- پدر، ۲- پدربزرگ، ۳- زن، ۴- دیوانه، ۵- جای مانده، ۶- صومعه نشینان، ۷- راهبان، ۸- شخص نابینا، ۹- کودک و ۱۰- شیخ فانی. آری! فرد یا افرادی از این جمله که در جنگ یا در تهیه و طرح عملیات جنگی، سهم می گیرند یا به نحوی جنگ آوران را کمک می کنند، کشتن شان مجاز است. (ابن نجیم، بی تا، ج ۵: ص ۸۴) از همین جاست که در بعضی موارد، رسول گرامی اسلام (ص) برخی زنان و پیرمردانی را که در جنگ شرکت می کردند، در جمله رزمندگان محسوب نموده است، مثل «درید بن صمّه» پیرمرد را که در تهیه طرح و عملیات در جنگ حنین شرکت کرد یا زنی از بنی قریظه را که با سنگ، یکی از رزمندگان را به شهادت رساند، رزمنده محسوب کرد. (طحاوی، أبو جعفر، ۱۴۱۴هـ.ق، ج ۳: ص ۲۲۴)

پیامبر اسلام (ص) اماکن مسکونی و افراد غیرنظامی را هدف قرار نمی داد. بنابراین، سلاح های آتش افکن را که منجر به ورود خسارت به آنها می شد، بکار نمی برد. همچنین مسموم کردن آب شرب مردم را جایز نمی دانست. (عبدالرزاق، مصنف، ۱۴۰۳هـ.ق، ج ۵: ص ۲۰۴)

۲- احترام به قربانیان جنگ

مقصود از قربانیان جنگ، کسانی هستند که در جنگ، مجروح، کشته و اسیر می‌شوند.

الف- مجروحان: پیامبر گرامی اسلام، آزار رساندن به مجروحان را ممنوع کرده بود و صراحتاً اعلام می‌فرمود که مبادا مجروحان را به حال خود رها کنید تا بمیرند. ضمن این که به مداوای آنان امر می‌کردند. (زحیلی، ۱۴۱۲هـ.ق: ص ۴۷۷)

ب- کشته شدگان: در غزوه بدر، پیامبر^(ص) اجساد دشمنان را جمع آوری کرد. هنگامی که قریش خواستار جسد «نوفل بن عبدالله بن مغیره» شد، پیامبر آن را تحویل داد و با وجود این که حاضر به پرداخت مبلغی در قبال آن بودند -آن زمان چنین رسم بود- نپذیرفت. در آن زمان، مرسوم بود که سرهای کشته شدگان را برای تضعیف روحیه دشمن، در میدان کارزار می‌گرداندند؛ چنین عملکردی هرگز از پیامبر مشاهده نشد. (همان: ص ۴۹۰) به همین دلیل، این عمل در اسلام صحیح نمی‌باشد.

رسول گرامی اسلام^(ص) در سفرها، هرگاه به جسدی برمی‌خورد، بدون این که معلوم باشد مسلمان است یا غیرمسلمان، اقدام به دفن آن می‌کرد. ایشان می‌فرمود: «خداوند احسان را در هر چیزی واجب شمرده است؛ پس هرگاه با دشمن جنگیدید، با کشته شدگان رفتار نیکو داشته باشید.» (دارمی، ۱۳۹۸هـ.ق: ص ۴۷۳) همچنین می‌فرمود: «مثله کردن (قطعه قطعه کردن) اجساد دشمن جایز نیست؛ حتا به وسیله سگ درنده، هر نوع هتک، حرکت، قطع و انتقال اعضای بدن کشتگان دشمن، در حقوق اسلام، ممنوع است.» (طبرانی، ۱۴۱۵هـ.ق، ج ۴: ص ۲۶۷)

ج- اسیران: تعریف و نمونه‌های اسیر در سیره نبوی و حقوق اسلام، با تعریف و نمونه‌های آن در حقوق بین‌الملل تفاوت‌هایی دارد. در حقوق بین‌الملل، اسیر به کسی اطلاق می‌شود که در میدان جنگ دست‌گیر گردد؛ چه داوطلبانه تسلیم شود و چه به اجبار، او را دستگیر کنند. همچنین فرقی، بین نیروهای

نظامی، شبه نظامی، داوطلب، اعضای جنبش های آزادی بخش و مقاومت مردمی، خدمه کشتی های تجاری و هواپیماهای کشوری نیست. (روسو، حقوق مخاصمات مسلحانه، ۱۳۷۴هـ، ج ۱: ص ۱۰۳)

اما در حقوق اسلام: نخست، کسی که خود را تسلیم کند، با شرایط زیر، اسیر محسوب نشده و آزاد می شود: ۱- در حین جنگ و قبل از معلوم شدن سرنوشت جنگ (پیروزی مسلمین) خود را تسلیم نماید؛ ۲- تقاضای امان نماید و امان او توسط رهبر مسلمین یا هریک از مسلمانان، با در نظر گرفتن مصالح اسلام و مسلمین، پذیرفته شود. (ابن نجیم، پیشین، ج ۵: ص ۸۷) دودیگر، کسانی که قبل از اسیر شدن، مسلمان شوند، پیامبر اسلام در این مورد به صراحت بیان می کند: «هرکس «لا إله إلا الله» بگوید، خود و اموالش مصونیت پیدا می کند. (صحیح بخاری، پیشین، ج ۴: ص ۴۸)

در این زمینه، میان افراد حاضر در جنگ، تفکیکی وجود ندارد و همه کسانی که در جنگ شرکت داشته اند، در صورت دست گیری، اسیر محسوب می شوند. در ادامه، سیره پیامبر گرامی^(ص) نسبت به اسرا را در موضوعات زیر بررسی می کنیم: ۱. رفتار انسانی با اسیران: از آن جا که اسیر، انسان محسوب می شود، مستحق برخورداری از رفتار انسانی و حفظ شخصیت می باشد. قرآن کریم، رفتار نیکو با اسیران را یکی از اخلاق عالی يك مسلمان می شمارد. (الانسان: آیه ۸-۹) در حدیثی از پیامبر^(ص) روایت شده است: «بهترین صدقه، صدقه زبان است؛ پرسیدند که صدقه زبان چیست ای پیامبر خدا؟ گفتند: شفاعت یا سفارشی که منجر به رهایی يك اسیر از بند و موجب جلوگیری از ریختن خون وی گردد. (بیهقی، شعب الإیمان، ۱۴۲۳هـ.ق، ج ۱۰: ص ۱۳۲)

پیامبر اسلام، در زمینه اکرام و احسان به اسیران، تأکیدات فراوانی دارد؛ حتا آزادی اسیران را یکی از برجسته ترین صفات يك مسلمان معرفی می کند. (بخاری، پیشین، ج ۴: ص ۶۷) در جنگ ها، مکرر می فرمود: «با اسیران رفتار نیکو داشته باشید.» (طبری، ۱۳۸۷هـ، ج ۳: ص ۹۷۸) و «به اسیران اکرام کنید و آنها را در غذا بر خودتان مقدم دارید.» (میانجی، ۱۴۱۱هـ.ق، ص ۲۱۱)

بر اساس همین سفارشات پیامبر، مسلمین اذیت، آزار و توهینی نسبت به اسرا روا نمی‌داشتند؛ حتی اگر مستحق اعدام بودند. پیامبر بزرگ اسلام آنان را مکلف ساخت که کرامت انسانی اسیران را محترم شمارند و به آنان ظلم نکنند؛ زیرا هدف، هدایت آنان است. رسول خدا^(ص) بلال را از عبوردادن اسرا از میان اجساد و کشته‌ها که موجب آزار و اذیت و تأثر خاطر آن‌ها می‌شد، نهی کرد. (طبری، پیشین، ج ۳: ص ۹۷۸)

ابن اسحاق روایت می‌کند که در جنگ خیبر، پس از فتح قلعه «قموص»، «صفیه» دختر «حی بن اخطب» از سران یهود- که توطئه‌های بسیاری علیه اسلام کرده بود: از جمله زمینه‌سازی نبرد خندق- را به همراه زنی دیگر از میان کشتگان یهود عبور داده، نزد پیامبر آوردند. آن‌ها از دیدن اجساد کشتگان خود، به شدت متأثر شده بودند. زن همراه صفیه، صورت خود را زخمی و بر سر خود خاک ریخته بود. پیامبر از این حال بسیار ناراحت شده و به بلال خطاب کرد: عاطفه‌ات کجا رفته است! آیا زنان را از بین اجساد مردان‌شان عبور می‌دهی. (ابن اسحاق، ۱۳۹۸ هـ.ق، ج ۱: ص ۲۶۴)

۲. غذای اسیران: پیامبر اسلام، توصیه نموده بود که رزمندگان اسلام باید در غذا خوردن، اسیران را برای خود مقدم دارند؛ زیرا قرآن حکیم آن‌جا که صفات شایسته انسان را بیان می‌دارد، راجع به غذای اسیران چنین می‌فرماید: «و به [پاس] دوستی [خدا] بینوا و یتیم و اسیر را خوراک می‌دادند؛ ما برای خشنودی خداست که به شما می‌خورانیم و پاداش و سپاسی از شما نمی‌خواهیم.» (الانسان: آیه ۸-۹)

با وجود آن‌که اسیران دوره پیامبر^(ص) همه مشرک و از دشمنان سرسخت اسلام و پیامبر^(ص) بودند؛ بازهم خداوند کسی را که با اسیر رفتار نیکو می‌کند، مورد تقدیر و ستایش قرار می‌دهد. این بیانگر آنست که اسلام حقوق انسان را قطع نظر از عقیده و آیینش، مراعات می‌نماید. (بیهقی، پیشین، ۱۴۲۳ هـ.ق، ج ۱۱: ص ۳۹۵)

فردی به نام «ابوعزیز بن عمیر» در جنگ بدر به اسارت درآمد، وی، علی‌رغم دشمنی زیادی که با مسلمین داشت، جریان اسارت خود را این‌گونه بیان

می‌کند: «وقتی از بدر مرا به سوی مدینه می‌آوردند، همراه گروهی از انصار بودم و چون به غذا می‌نشستند، نان را به من می‌دادند و خودشان خرما می‌خوردند و این به سبب سفارشی بود که پیامبر دربارهٔ اسیران کرده بود. هرکس پارهٔ نانی به دست می‌آورد، به من می‌داد، من شرمگین می‌شدم و به آنان پس می‌دادم و باز به من می‌دادند و دست به آن نمی‌زدند». (طبری، پیشین، ج ۲: ص ۴۶۱)

۳. محل نگهداری اسیران: پیامبر در مدینه، پادگان نظامی خاصی برای استقرار طولانی مدت رزمندگان اسلام در نظر نگرفته بود و محل مشخصی نیز برای نگهداری اسرا نداشت. به همین دلیل، اسیران را بین مسلمین تقسیم می‌کرد تا آن‌ها را در خانهٔ خود نگهداری کنند. پیامبر تأکید می‌فرمود که از آن‌ها خوب نگهداری شود و در موقع غذاخوردن بر مسلمین مقدم داشته شوند. (ابن اثیر، پیشین، ج ۱: ص ۱۴۷)

تعدادی از اسیران را نیز روی صفه‌یی که خارج از مسجد قرار داشت و محلی برای سکونت آن‌دسته از مسلمانانی بود که جایی برای سکونت نداشتند، نگهداری می‌کردند. گاهی نیز پیامبر، اسرا را در خانهٔ خود نگه می‌داشت. به این ترتیب در عصر پیامبر^(ص) اسیران جنگی در همان شرایطی بسر می‌بردند که عموم مسلمانان می‌زیستند و از نظر جسمی در سلامت کامل بودند. نگهداری اسرا توسط مسلمین، به این اعتبار بود که علاوه بر دولت اسلامی، آنان نیز ضامن سلامت اسیران بودند. «ابن ابی‌الحدید» در شرح نهج البلاغه می‌نویسد: «خالد بن هشام» و «امیه بن حذیفه» دو تن از مشرکین مکه، در خانهٔ «ام سلمه» و «سهیل بن عمرو» در خانهٔ «سوده بنت زمعه» که از همسران پیامبر بودند، نگهداری می‌شدند.

پیامبر^(ص) اسرار داشت که نحوهٔ نگهداری از اسرا نباید به گونهٔ باشد که موجب اذیت و آزار آن‌ها شود. بیهقی حکایت می‌کند که در جنگ بدر، مسلمانان عباس (عموی پیامبر) را به اسارت گرفتند و دست پای او را محکم بستند، به گونه‌یی که شب هنگام، صدای نالهٔ او بلند شد. هنگامی که دریافتند پیامبر از

این موضوع، ناراحت شده است، دست و پای او را باز کردند. (زحیلی، پیشین: ص ۴۰۹-۴۱۰)

از اینرو، این امر عمومیت پیدا کرد و به همین دلیل، برخی از اسیران، موفق به فرار شدند؛ مثلاً اسیری که در خانه عایشه نگهداری می شد، موفق به فرار شد. (بیهقی، سنن کبری، ۱۴۲۴ه.ق، ج ۹: ص ۱۵۲) همین بود که آیت چهارم سوره محمد نازل شد، طبق صراحت حکم آن، مسلمانان مکلف شدند تا دست‌ها و بازوان اسیران را ببندند، تا آن‌ها فرار نمایند.

۴. لباس اسیران: پیامبر (ص) اجازه نمی داد اسیران را عریان کنند، به همین دلیل، در جنگ بدر به اسیران لباس پوشاندند و حتی پیامبر (ص) لباس خود را بر تن عباس کرد و در یکی دیگر از جنگ‌ها، لباس خویش را به نوه دختری «حاتم طایی» پوشاند. (همان)

۵. پایان اسارت: رفتار پیامبر اسلام با اسیران جنگی را باید در راستای اهداف عالیة اسلام در هدایت جامعه بشری تحلیل کرد. از اینرو، وظیفه دولت اسلامی، راهنمایی و هدایت اسیران است. به همین دلیل، خداوند متعال به پیامبر خود چنین امر می کند: «ای پیامبر! به کسانی که در دست شما اسیر اند، بگو: اگر خدا در دل‌های شما خیری سراغ داشته باشد، بهتر از آنچه از شما گرفته شده، به شما عطا می کند و بر شما ببخشاید و خدا آمرزنده و مهربان است و اگر بخواهند به تو خیانت کنند، پیش از اینهم به خدا خیانت کرده‌اند و [خدا تو را] بر آن‌ها مسلط ساخت و خداوند دانای حکیم است.» (انفال: آیه ۷۰-۷۱)

بنابراین، هرکس از آنان ایمان می آورد، خونش حرمت پیدا می کرد و هدف از تشریح جهاد و گرفتن اسیر نیز همین امر است. با توجه به آنچه گفته شد، در صورتی که اسیر، ایمان نمی آورد، پایان اسارت او به یکی از طرق زیر انجام می گرفت:

یک- آزادی بدون قید و شرط: در این روش که فقها به «من» (منت نهادن) از آن یاد می کنند، پیامبر با توجه به مصالح اسلام و مسلمین، اسیران را بدون هیچ شرط یا دریافت مالی، آزاد می کرد. در جنگ بدر، برخی از اسیران را به همین

شکل رها کرد. (زحیلی، پیشین: ص ۴۲۲)

بسیاری از سران قریش، پس از فتح مکه، توسط پیامبر آزاد شدند. آن‌ها کسانی بودند که بیش‌ترین آزار را بر شخص پیامبر روا داشتند و در سیزده سال حضور در مکه، هر دسیسه‌یی که توانستند، انجام دادند و در نهایت نیز برنامه ترور رسول خدا را ترتیب دادند؛ اما پیامبر آن‌ها را آزاد کرد و فرمود: «بروید که شما از آزادشدگان هستید.» (بن اثیر، پیشین: ص ۲۹۸)

هنگام حلول ماه مبارک رمضان، پیامبر دستور آزادی همه اسرا را صادر می‌کرد. افرادی را نیز به دلیل دارا بودن برخی صفات عالی و کمالات، آزاد می‌ساخت. هفتاد نفر از اسیران جنگ بدر را به شرط آن‌که هر کدام به ده نفر از مسلمین خواندن و نوشتن بیاموزند، آزاد نمود. (ابن اسحاق، پیشین: ص ۲۵۹)

دو- دریافت فدیه: یکی از رایج‌ترین روش‌ها در آزادی اسیران، دریافت فدیه بود. در جنگ بدر، پیامبر اسلام بسیاری از اسرای قریش را در مقابل دریافت فدیه آزاد کرد. (ابن اثیر، پیشین: ص ۱۴۸)

۶. جنایت کاران جنگی: ممنوعیت کشتن اسیر، اصل اساسی در اسلام است. (موسوعة فقهی کویتی، ۱۴۲۷ ه.ق، ج ۴: ص ۲۰۱ و عبدالرزاق، پیشین، ج ۵ صص ۲۰۴ - ۲۲۱ - ج ۶، ص ۴۹۸) پیامبر فقط دستور قتل کسانی را می‌داد که فردی از مسلمانان را کشته است؛ مثلاً «کنانه بن ابی‌الحقیق» را در جنگ خیبر در اختیار «محمد بن مسلمه» گذارد تا به قصاص برادر خود او را بکشد. (ابن اثیر، پیشین: ص ۲۵۹) هرچند این امر، عمومیت نداشت و بسیاری از چنین افرادی را نیز عفو می‌کردند.

با توجه به نگاهی که اسلام به انسان و ارزش‌های او دارد، پیامبر گرامی (ص) جنگ را صرفاً وسیله و ابزاری می‌دانست جهت بکارگیری آن، به عنوان آخرین راه حل و فقط با هدایت و نجات انسان‌ها، مشروع بود. بر همین اساس نیز تمام تلاش خود را بکار می‌برد تا منجر به کم‌ترین خسارات و تلفات گردد. پیامبر گرامی اسلام، انسانی‌ترین روش‌ها را که تاکنون، تاریخ بشر به خود دیده است، در جنگ‌ها بکار می‌گرفت و از هرگونه تعدی و افراط و تفریط، به طور

جدی خودداری می‌کرد و تمام تلاش خود را بکار می‌برد تا حداقل خسارات به دشمن وارد آید؛ زیرا هدف اصلی هدایت انسان‌ها بود.

۷. مبادله اسیران: پیامبر (ص) در جنگ بدر، از روش مبادله اسرا نیز استفاده کرد. ایشان «عمر بن ابوسفیان» را با «سعد بن نعمان بن اکال» که از مسلمین بود، مبادله کرد.

۸. ممنوعیت بکارگیری ابزار جنگی ناشناخته و وحشیانه: مقصود از وسایل وحشیانه، سلاح‌های غیرمتعارفی است که کشتار بی‌رویه و غیرضروری را به همراه دارد. بکارگیری این وسایل، با توجه به اهداف جنگ در اسلام، ممنوع است. در زمان رسول اکرم (ص) اگرچه سلاح‌های کشتار جمعی در سطحی که امروزه موجود است وجود نداشت؛ اما ایشان از بکارگیری روش‌ها و تسلیحاتی که در همان زمان موجب کشتار غیرضروری می‌شد، به طور جدی خودداری می‌کرد و با صراحت بکارگیری آن‌ها را ممنوع فرموده بود.

نظر اسلام، در مراعات موارد انسان‌دوستانه و چشم‌داشتن به قواعد خیرخواهانه، آنقدر وسیع و فراخ است که بی‌شک، استفاده از جنگ‌افزارهایی را که مغایر با اصول و اساس مقررات و آیین کارزار اسلامی باشد، منع می‌کند. پیامبر، فقط سلاح‌های متعارف و عادی زمان خود مانند شمشیر، نیزه، تیروکمان و منجنیق را بکار می‌برد و از روش‌های زیر استفاده نمی‌کرد:

الف- آتش افکندن: این روش در زمان گذشته، عموماً توسط یونانیان و رومیان استفاده می‌شد؛ اما پیامبر اسلام (ص) هیچ‌گاه این روش را بکار نبرد.

ب- القای سم: در این روش، سموم گیاهی را در آب آشامیدنی یا نهر آبی که از محل استقرار یا مناطق مسکونی دشمن می‌گذشت، می‌ریختند و موجب مسمومیت جمع زیادی می‌شد. پیامبر (ص) هیچ‌گاه از این روش نیز استفاده نکرد؛ بلکه هرگونه القای سم در سرزمین‌های دشمن را نهی می‌فرمود. (همان: ص ۲۱۲)

آنچه در دومورد فوق مهم است، کشتار غیرضروری -علت منع آن‌هاست- صرف نظر از نوع و وسعت آن است. از اینرو، آتش، خواه در اثر مواد محترقه

یا فعل و انفعالات رادیو اکتیویته باشد و سم در هر نوع آن، چه در شکل گاز و چه مایع باشد، چنانچه موجب مرگ و میر وسیع انسان‌ها شود، شامل ممنوعیت مورد نظر می‌شود.

ج- چیزهای تغییردهنده زیست محیطی: پیامبر^(ص) تمامی روش‌ها و اقداماتی که موجب تغییرات زیست محیطی در منطقه می‌شد؛ مانند گشودن آب و ایجاد سیل مصنوعی، آتش زدن نخل‌ها و کشتزارها و درختان منطقه را ممنوع فرموده بود. (عبد الرزاق، پیشین، ج ۵: ص ۲۱۹)

دینی که از بریدن درختان و تخریب کشتزارها و محیط زیست جلوگیری می‌کند یا اجازه نمی‌دهد جنازه دشمن قطعه قطعه شود، چون کار غیر اخلاقی است؛ چگونه اجازه می‌دهد زن و مرد و بچه و افراد پیر و سال خورده و ناتوان و بی‌گناه و بی‌سلاح یک‌جا نابود شوند!؟

د) غارت: غارت اموال شکست خوردگان، از اعمال مرسوم در آن زمان بود؛ اما رسول گرامی اسلام، این اقدام را نیز مجاز نمی‌دانست. از ایشان نقل می‌کنند که فرمود: «هرکس دست به غارت بزند از ما نیست؛» (زحیلی، پیشین: ص) (ه) کشتن حیوانات: طبق آنچه از سیره پیامبر^(ص) مشاهده می‌شود، کشتن حیوانات اهلی دشمن، مجاز نبوده و آزار رسانیدن به آن‌ها و قطع دست و پای حیوانات اهلی، غیر انسانی تلقی می‌شده است. (ابن قدامه، المغنی، بی‌تا: ص ۵۰۱)

و) غدر و نامردی: ممنوعیت استفاده از روش‌های ناجوان‌مردانه غدر و نامردی، قرن‌هاست که مورد استفاده بسیاری از جنگاوران برای غافل‌گیری قرار می‌گرفته و می‌گیرد. در این روش ناجوان‌مردانه، دشمن با تظاهر به صلح و ترک محاصره، طرف مقابل را فریب داده و با استفاده از اطمینانی که در او ایجاد کرده است، وی را غافل‌گیر کرده و به او حمله‌ور می‌شود. پیامبر اسلام «غدر و نامردی» را به طور کلی منع کرده است. (طبرانی، پیشین، ج ۴: ص ۲۶۷)

پیامبر^(ص) علی‌رغم تمامی تجاوزها و خشونت‌های کفار مکه، شعار ورود خود

را این گونه داد: «امروز روز رحمت است.» (بخاری، پیشین، ج ۲: ص ۱۴۶) استراتژی پیامبر^(ص) در طول دوران رسالت، جذب و ترغیب به واسطه اخلاق حسنه و خلق عظیم است؛ بلکه سیره آنحضرت، در ایجاد تشکیلاتی بنام «حلف الفضول» (پیماں جوان مردان) قبل از رسالت، جهت حمایت از محرومان، مظلومان و ستم دیدگان، درس دیگری از عظمت و حمایت از بیچارگان است.

بدیهی است در آن روزگار، کنوانسیون ژنو، پروتوکول‌های الحاقی، مباحث حقوق بشر، سازمان ملل، دانشکده‌ها، دانشگاه‌ها، بخش‌های حقوقی و اندیشمندان بشری نبودند؛ جنگ‌های وحشیانه اول و دوم و ده‌ها جنگ وحشتناک منطقه‌یی و داخلی اتفاق نیفتاده بود؛ لیکن در فضای جاهلیت، در عصری که دختران را زنده زنده گور می‌کردند، پیامبر^(ص) مبعوث به رسالت شد. پیام آسمانی توحید و قرآن را به گوش جان‌ها ابلاغ کرد، آرمان‌ها، اهداف، سیاست‌ها و استراتژی‌های خود را بر مبنای عواطف متعالی انسانی، روابط حیات بخش ایمانی، اصول جاودانه قرآنی، وحدت نوع انسان، حق حیات، حق حرمت، کرامت و آزادی همه انسان‌ها قرار داد و همه را در برابر قانون یکسان دانست. و فرمود: «همه از یک نژاد و یک نسل هستید، همه فرزندان آدم^(ع) هستید و آدم^(ع) نیز از خاک آفریده شده است، احدی، بر احدی برتری ندارد، جز در سایه تقوی، نژادی بر نژاد دیگر امتیاز ندارد، جز در سایه تقوی.» (طبرانی، پیشین، ج ۵: ص ۸۶) ایشان هدف خود را تعالی و مکمل گردانیدن مکارم اخلاق در جامعه بیان کرد. (بیهقی، سنن کبری، پیشین، ج ۱۰: ص ۳۲۳)

در اسلام، هدف توسعه رحمت الهی بر بندگان خدا و نرمی و مداراست. در اسلام، هدف از دفاع و جهاد و امر به معروف و نهی از منکر و اجرای حدود و احکام، اصلاح جوامع انسانی و گسترش عدالت و کرامت است. اسلام می‌خواهد مانع را برطرف کند تا باغ زندگانی شکوفا شود و چراغ عدالت روشن گردد و پرده‌های جهالت و ضلالت کنار رود و درخت ایمان و

قرآن بارور گردد و حیات طیبه نمودار شود.

این سیاست و استراتژی اسلام است؛ دستورات اسلام مانند دستورات طبای دلسوز، صاحب تشخیص و درد آشنا برای شفای بیماران و اصلاح نفوس آلوده و بیمارگونه است. لذا می‌بینیم در برابر تجاوز وحشیانه قریش، در جنگ احد، پیامبر می‌فرماید: «خدایا! این مردم را مشمول رحمت خود قرار بده، همانا اینان نمی‌دانند.» (بخاری، پیشین، ج ۴: ص ۱۷۵) در حالی که دندان آنحضرت شکسته، گونه‌هاش آسیب دیده، یاران باوفایش به شهادت رسیده و بدنش مثله شده است؛ باز موضوع نرمی و رفق و دعا و رحمت و عنایت مطرح است، نه قهر و غلبه و انتقام و عکس‌العمل شدید و انتقام و نفرین. اگر این رفتار را با جنایت کاران تاریخ مقایسه کنیم که به کوچک‌ترین بهانه، صدها و هزاران نفر را به خاک و خون می‌کشند، آنگاه تفاوت روشن می‌شود.

۳- اهمیت اصل تفکیک و رعایت اصل محدودیت در شیوه جنگ

در رابطه به اصل تفکیک، می‌توان دو مطلب را اندکی توضیح داد:

الف- برخورد با غیرنظامیان: یکی از مسائلی که بیانگر انگیزه و هدف جنگ است نحوه برخورد با غیرنظامیان و مردم بی‌دفاع می‌باشد. از آنرو که در اسلام، مبارزه در راه خدا و برای خداست و هدف و انگیزه دفاع از حق، پیاده کردن نظام اسلامی، پاس‌داری از آن و... می‌باشد؛ هیچ مبارز مسلمانی، نمی‌تواند کوچک‌ترین ظلم و ستمی به افراد غیرنظامی انجام دهد، همچنان که نمی‌توان ظلم و بی‌عدالتی را پلی برای رسیدن به پیروزی قرار داد. چنان که در یک روایت آمده است: «کسی که با توسل به گناه پیروز شود، پیروز نیست و کسی که با ستم غلبه کند، در واقع مغلوب است.»

ب- مصونیت افراد غیرشامل در جنگ: از جمله نمونه‌های احترام اسلام به ارزش‌های انسانی در حالت مناقشه مسلحانه، مصونیت گروه‌های است که در جنگ شرکت فعال ندارند، مانند: پیران، کودکان، زنان، دیوانگان، افراد ناتوان، درمانده و... لشکر اسلام، حق ندارد هنگام جنگ گروه‌های فوق‌الذکر را مورد تعرض قرار دهد. چنان که توصیه‌های پیامبر^(ص) را که به

هنگام اعزام نیرو به جبهه، ایراد می فرمودند، قبلاً خواندیم.

نتیجه گیری

اسلام، با توجه به نگاهی که به انسان و ارزش های او دارد، جنگ را صرف وسیله و ابزاری می داند که بکارگیری آن، به عنوان آخرین راه حل و فقط به منظور هدایت و نجات انسان ها، مشروع می باشد. بر همین اساس، تأکیدات مکرر اسلام بر این است که جنگ باید منجر به کم ترین خسارات و تلفات گردد. بناءً، اسلام نیز در این زمینه مقرراتی دارد که می تواند چنین مأمول را تحقق ببخشد. در حقیقت، مقررات اسلامی، نه تنها این که فراگیرتر از این مقررات است؛ بلکه حقوق اسلامی دارای یک سلسله دستورها و ضمانت های اجرایی است که این کنوانسیون ها از آن ها برخوردار نیست.

حقیقت این است که این سندها و مقررات حقوقی، اگر به صورت واقعی در منازعات مسلحانه که امروزه به طور مشروع یا نامشروع در جهان جریان دارد، تطبیق و رعایت گردد، این همه خسارات و زیان های که از اثر جنگ ها به انسان ها می رسد، به وقوع نخواهد پیوست یا حداقل کم تر خواهد بود. هر چند که دولت ها در زمان عضویت در کنوانسیون های ژنو، متعهد گردیدند که برای مجازات اشخاص متهم به نقض حقوق انسان دوستانه، ترتیبات قانونی لازم را فراهم آورند و هر شخص را که به ارتکاب یکی از موارد نقض کنوانسیون ها متهم است، در دادگاه های خود تعقیب کنند یا او را برای محاکمه به کشور دیگر واگذار نمایند.

اما متأسفانه که این مقررات در دنیای معاصر، به صورت درست، جنبه عملی پیدا نکرده و تابع سیاست های غلط و نادرست حکومت های ظالم و قدرت های استعماری و استثمار می باشد. همین امر باعث شده تا ملت های مظلوم، تحت پوشش حمایت این مقررات قرار نگرفته و صلاحیت کشورهای جنگ افروز و اشغال گر هم محدود نشده است. بناءً، مشکل امروزی جامعه

بین‌المللی، نبود ضمانت اجرایی واقعی برای این مقررات است که در این صورت ارزش چندانی را برای جامعه بین‌المللی به ارمغان نمی‌آورد. این مقررات، زمانی می‌تواند روابط بین‌المللی را به خوبی منظم کند که دارای مکانیزم‌های مؤثر اجرایی باشد و به وسیلهٔ تابعان اولیه و اصلی حقوق بین‌الملل، مورد حمایت و در عرصهٔ عمل، مورد احترام واقع شود.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابن اثیر، عزالدین، کامل تاریخ بزرگ اسلام و ایران، ترجمه عباس خلیلی، شرکت سهامی چاپ کتب ایران: بی تا.
۳. ابن حنبل، أحمد بن محمد، مسند احمد، مؤسسه رسالت، چ ۱: ۱۴۲۱هـ.ق.
۴. ابن قدامه، موفق الدین و المغنی، شمس الدین، دارالفکر العربی. بیروت: بی تا.
۵. ابن ماجه، محمد، سنن ابن ماجه، دار إحياء کتب عربی - فیصل عیسی بابی حلبی: بی تا.
۶. ابن نجیم، زین الدین، بحر رائق شرح کنز دقائق، دارالکتاب الإسلامی، چ ۲: بی تا.
۷. أبو محمد بن محمد، بغیة الباحث عن زوائد مسند الحارث، مرکز خدمة سنت و سيرة نبوی - مدینه منوره، چ ۱: ۱۴۱۳هـ.ق.
۸. بخاری، محمد بن إسماعیل، صحیح بخاری، دارالطوق نجاه، چ ۱: بی تا.
۹. بغوی، أبو محمد بن مسعود، تفسیر البغوی، دار طيبة للنشر و التوزیع، چ ۴: ۱۴۱۷هـ.ق.
۱۰. بیهقی، أحمد، شعب الإیمان، مکتبه رشد. چ ۱: ۱۴۲۳هـ.ق.
۱۱. بیهقی، أحمد، سنن کبری، دارالکتب العلمیة، چ ۳، بیروت: ۱۴۲۴هـ.ق.
۱۲. حنفی، أبو الحسن بن محمد، نتف فی الفتاوی دار الفرقان، ط ۲، بیروت: ۱۴۰۴هـ.ق.
۱۳. دارمی، ابی محمد، سنن دارمی، دارالفکر، قاهره: ۱۳۹۸هـ.ق.
۱۴. روسو، شارل، حقوق مخاصمات مسلحانه، ترجمه داکتر سیدعلی هنجی، دفتر خدمات جمهوری اسلامی ایران، زمستان: ۱۳۷۴هـ.ق.
۱۵. زحیلی، وهبه، آثارالحرث فی الفقه الاسلامی، دارالفکر، دمشق: ۱۴۱۲هـ.ق.
۱۶. طبرانی، سلیمان بن أحمد، معجم کبیر، ط ۱: ۱۴۱۵هـ.ق.
۱۷. طبری، محمد بن جریر، تاریخ طبری، دار تراث، بیروت، چ ۲: ۱۳۸۷هـ.ق.
۱۸. طحاوی، أبوجعفر، شرح معانی الآثار، عالم الکتب، چ ۱: ۱۴۱۴هـ.ق.

١٩. عبدالرزاق، أبوبكر، مصنف، المكتب الإسلامي، ج ٢، بيروت: بي.تا.
٢٠. مالك بن أنس، موطأ، مؤسسة زايد بن سلطان آل نهيان، ج ١، أبو ظبي - الإمارات: ١٤٢٥هـ.ق.
٢١. بن إسحاق، محمد، سيرة ابن إسحاق (كتاب السير و المغازي)، دار الفكر، ج ١، بيروت: ١٣٩٨هـ.ق.
٢٢. موسوعة فقهي كويتي، وزارة اوقاف و شئون اسلامي، كويت: ١٤٠٤-١٤٢٧هـ.ق.

د محبس پېژندنه

سيما محب

لنډيز:

محبس په لغت کې د زندان هغه ځای ته ويل کېږي، چې آزادي په کې سلب وي او يا تنگ، قيد، د محاصري ځای ته وايي، محدوده احاطه هم ترې مفهوم ده. محبس په اصطلاح کې بندي کول او منع کول د يو شخص دي، که دغه په کور، مسجد او يا هم په بل ځای کې وي. د اسلام په اوایلو کې د زندانيانو لپاره کوم خاص ځای وجود نه درلود او نه په دې رابطه کوم خاص پروگرام موجود و بنديان به يې په مسجد کې يا د مسلمانانو په کور کې ساتل رسول^(ص) د بنديانو تړل او شکنجه کول منع کړي و. کله چې د يو انسان آزادي سلېږي، هغه درې مرحلې لري: ۱- دظن (نظارت) مرحله، ۲- داتهام (توقيف) مرحله ۳- او د جرم (حبس) مرحله.

زموږ په هيواد کې د لومړي ځل لپاره د انسان عالي حقوقو پر مبادي

بنا یو اساسي قانون په (۱۳۰۰) هـ ش کال د (افغانستان دولت اساسي نظامنامه) په نوم خپور شو د اساسي نظامنامې (قانون) په لسمه ماده کې په څرگنده توګه راغلي وه، چې خپلواکي او آزادي د هر سړي له هر ډول خلل او مداخلې ځینې ساتلي شوي دي، هیڅوک به له شرعي حکمه او قانوني نظاماتو څخه نه توقیف کېږي، او نه جزاء ورکول کېږي. همداراز د دولت ټول تشکېلات په تفکېک سره رامنځته شول او ټول محکوم محبوسین به د توقیف خانو او محبوس خانو د نظامنامې د احکامو له مخې تر نظارت او حبس لاندې نیول کېدل او د محکومینو د ساتنې او په توقیف خانو او محابسو کې د نظم او د ټینګښت لپاره د (۱۳۰۲) هـ ش د حمل په میاشت کې د (توقیف خانو) او (محبوس خانو نظامنامه) په (۲۷) مادو کې نشر او نافذ شوه او دکابل په دارالسلطنه کې یو عمومي حبس خانه موجوده وه.

بنسټیز مفاهیم: محبس، زندان، توقیف، جرم، حبس، نظارت خانه او محبوسین

سريزه:

د اسلام د مبارک دين د پيروانو دپاکو هدفونو څخه يو هم د يوې سوچه اسلامي ټولنې جوړول دي، يوه سوچه اسلامي ټولنه هغه وخت جوړيدای شي، چې کله په هغې کې توکم پالنه او قوم پالنه له منځه لاړه شي او ټولو انسانانو ته په يوه نظر وکتل شي او تور په سپين او سپين په تورکوم فضيلت ونه لري او د عزت معيار يې تقوا او الله (ج) ته نږديوالی وگڼل شي او هم انسان د خپل عمل ځواب ورکونکي وي؛ نو يو مسؤوليت يې انسانانو او ټولنې ته دی او بل مسؤوليت او ځواب يې الله (ج) ته دی.

د موضوع اهميت: يوه ټولنه هلته له جرمونو څخه پاکېږي، چې کله هر مجرم ته د خپل عمل سره سمه سزا ورکړل شي، چې د هغې له جملې څخه يوه هم محبس دی؛ نو دا چې محبسونه ډير اهميت او د محبس په اهميت سره چې په هغه کې مجرم ته د جرم سزا ورکول کېږي او ټولنه د مجرمينو څخه خلاصېږي. په اسلام کې لمړی محبس حضرت علي (رض) په کوفه او بيا په فارس کې جوړکړ او هغه ځای يې د (نافع) په نوم ونوماوه. بل ځای يې د خټو او خاورو نه جوړکړ چې د محبس نوم يې پرې کېښود، چې په معنا يې حقيرکونکې او نرم کونکې ده. مسلمانانو به په محبسونو او زندانونو کې د حبس په موده کې بنديان کار ته تشويقول، چې د دې لارې يې خپلو ماشومانو ته نفقه پيدا کول او د زندانيانو مصارف به د بيت المال څخه و.

د تحقيق د انتخاب لامل: د محبسونو په اړه د تحقيق لامل په دې کې دی، چې معلومه شي محبس د ټولنې د اصلاح لپاره څه ډول ځای دی. په محبس کې د محبوسينو د ژوند ضرورتونه لکه صحت، غذا او مناسب ځای او کوم شخص بايد زندان ته معرفي شي. په دې اساس ضرورت دی، چې نوموړې موضوع لابنه روښانه شي او هغه ستونزې چې په دې اړه منځته راځي د حل سبب وگرځي. د موضوع په اړه سابقه ليکنې: محبسونه د اسلام او قانون له نظره موضوع په اړه بايد ذکر شي، چې دا يوه پراخه موضوع ده، په دې اړه عربي، پښتو او دري کتابونه ليکل شوي دي؛ ليکن ډير په تيت او پراگنده ډول؛ په دې

اساس تصمیم می‌نیوی، چې په مستقیم ډول تحقیق یا څیړنه وکړم، چې یوې اسلامي ټولني ته مې خدمت کړي وي.

په لمړي فصل کې به د محبس تعريف او بيا د محبسونو تاريخچه، ډولونه او څرنگه منځ ته راغلل او د اسلام په مبارک دين کې محبسونه په څه شکل دي او بنديان په څه شکل ساتل کېږي. په دوهم فصل کې محبس او محبوسين زمور په هيواد او همدا راز په لوديځ کې ترڅيړني لاندي نيول شوي دي. په درېيم فصل کې د محبس د مشروعيت حکمت او د حبس د سقوط اسباب دي. په څلورم فصل کې د محبسونو انواع، گټي، اضرار او د حبس موده تشریح شويده. په پنځم فصل کې د بنځو محبس پيژندنه او د بنځو او ماشومانو د بنديتوب عوامل، ماشومانو د اصلاح او تربیې مرکز ته معرفي او د معرفي طريقه ذکر شوي ده.

په دې موضوع کې د مختلفو عربي او پښتو کتابونو څخه استفاده شوې ده، چې له عربي ژبې څخه پښتو ژبې ته ترجمه ډيره مشکله ده او زياتې دقيقې مطالعې ته اړتيا لري، د آيتونو ترجمه د کابلي پښتو تفسير څخه شوې ده، که کوم ځای کې تېروتي یم ومې بڅښئ او د اصلاح لارښوونه راته وکړئ.

محبس پيژندنه

محبس په لغت کې:

۱- محبس يا زندان هغه ځای ته ويل کېږي، چې آزادي په کې سلب وي، يا تنگ، قيد، دمحصري ځای ته هم وايي، محدوده احاطه هم ترې مفهوم ده. په قرآن کریم کې د محبس يا زندان کلیمه په څو آياتونو کې راغلې ده، آيت: «ثُمَّ بَدَأْهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لِيَسْجُنَّهٗ حَتَّىٰ حِينٍ» ژباړه: بيا څرگنده شوه دوی ته وروسته له هغې نه چې دوی وليدل دلایل په پاکې د يوسف^(ع) باندې، چې تر يو وخت پوري په محبس يا جيل کې واچول شو.

۲- محبس يا سجن په فتحې د سين سره مصدر د سجن دی، نفس بندي کولو ته د محکوم عليه ته وايي او په کسري د سين سره هغه ځای ته ويل کېږي،

چې محکوم علیه یا مجرم په کې بندي کولای شي. دا ماده په قرآن عظیم الشان کې هم ذکر شوېده.

آیت: «قَالَ رَبِّ السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِنِي لِيَهَّ»

ژباړه: اي ربه محبس يا زندان ماته ډير خوښ دی، د هغه څه نه، چې دوی ما هغې ته رابلي.

محبس په اصطلاح کې:

۱- بندي کول او منع کول د یو شخص دي، که دغه په کور او یا په مسجد او یا هم په بل ځای کې وي.

۲- ابن حزم یې په خپل کتاب الاحکام کې داسې تعریف کوي: د قيدي منع کول له آزادو خلکو څخه او د حق څخه د تېستي کولو څخه، چې په ده باندي د هغې اداء کول لازم وي او دی قادر وي د هغې په اداء کولو باندي. خو باید وليکو، چې د محبسونو یا زندانونو عصري او انفرادي شکل په (۱۷۹۰) کال کې د امریکا د رئیس جمهور فرانکلین له خوا په (نيکا) او (وانیا) کې جوړ شو او په افغانستان کې بیا لمړی محبس په بلخ کې په (۲۰۰) ق-م کې جوړ شوی و.

انساني ټولنې هم د تاریخ په اوږدو کې د حفظ او نظم قرارې، امنیت، د نورو د عبرت او د مجرم د کښولو لپاره جزاګانې تعین او تطبیق کړي دي، او تر اوسه هم په دې مورد کې د هر نوعه بې رحمانه جزاګانو مخه نه ده نیول شوې. د مختلفو خلکو له خوا مختلفې جزاګانې خلکو ته ورکول کېږي مگر د دې سره- سره د جرمونو مخه نه ده نیول شوې. د جزاء د حقوقو عالمان وايي: لکه څرنګه چې (مريضی) د بشر د موجودیت سره سمه منځته راغلي ده؛ نو همدارنګه جرمونه هم منځته راغلي دي، څرنګه چې د مرضونو د مخنیوي لپاره د نويو دواګانو څخه استفاده کېږي، همدارنګه د جرمونو په مقابل کې جزاګانې ورکول کېږي؛ خو ورسره نوي جرمونه پیدا کېږي؛ نو په انساني ټولنه کې مرض او جرم سره نږدې شباقت لري. که چېرې موږ د جزاګانو پخوانی تاریخ په نړۍ او خپل هیواد کې تر مطالعې لاندې ونیسو؛ نو د جرم مختلف النوع جزاګانې

ورکړل شوي دي: لکه د زنځير تړل، د پښو او لاسونو څخه په دوامداره توگه تړل، د سترگو تړل او په او بوکې درېدل، په کوهي کې بندي کول، په وچه باندي د سر خريل، د سترگو ويستل، د لاسونو قطعه کول، د پښو قطعه کول، په تيلو باندي داغونه ورکول، دگيډي شکول، انسان نيم کول، د سرغو او غوړونو غوڅول ډله ايز مرگونه او داسي نور...

خو په نړۍ او افغانستان کې يو-يو مثال لیکو تر (۱۹۴۴)م کال پوري د لومړۍ او دوهمي نړيوالي جگړې د بنديانو جزاگانو او په افغانستان کې (۱۳۰۰)هـ-ش کلونو په شاو خواکې د امير عبدالرحمن خان له خوا په مرقې کې دوه ځلي د سرونو غوڅول او د سرونو څخه ځلي جوړول د دې دوه مثالونه د جزاگانو د تطبیق خاوندانو جزاگانې د حاکمانو په شکل ورکړي دي او دايې جايز بلل؛ خو په خصوصي او انفرادي ډول په نړۍ او افغانستان کې داسې جزاگانې ورکړل شوي چې د ډيري بې رحمۍ څخه په کې کار اخستل شوی دی. همدارنگه په ننني حالت کې هم په نړۍ او هم په افغانستان کې په مختلفو ډلو او حکومتونو د هيڅ نوع بې رحمانه جزاگانو څخه لاس نه دی اخستي او تطبيق کړي يې دي، چې مثالونه يې په نړۍ کې د نړيوالو قدرتونو په لاندي ډول لیکو: په بالکان کې چې په اروپا کې يوه جزيره ده، داسيرانو (يوځايي وژنې)، په عراق کې د ابو غريب په زندان کې د بنديانو سره بد سلوک، د (۱۳۵۷)هـ کال دکودتا څخه وروسته دکمونستانو له خوا د بې گناه خلکو او د ښځو، ماشومانو او علماو په شمول په خپل سر وژنې، په افغانستان کې د روسانو له خوا د ښځو او ماشومانو ډله ايزي وژنې او همدارنگه په ځينو ځايونو کې بعضي طالبانو په محبسونو کې پراته بنديان پرته د محکمې د حکم څخه په لينونو او کپبل باندي ووهل، شکنجې او دې ته ورته جزاگانې وې؛ نو غواړم چې نوموړې موضوع په بيلابيلو مباحثونو کې تشریح کړم.

د محبسونو د رامنځته کېدلو تاريخ:

داسلام مبارک دين په لومړيو کې د زندانيانو لپاره کوم خاص ځای وجود نه درلود او نه په دې رابطه کوم پروگرام موجود و. بنديان به يې په

مسجد کې يا د مسلمانانو په کورنو کې ساتل په يو حديث شريف کې راغلي دي، چې رسول (ص) د بني حنيفه د قبېلې يو تن، چې ثمامه بن اثال نومیده او د قبيلې مشر هم و د مدني منورې په مسجد کې بندي کړی و. رسول (ص) د بنديانو ترل او شکنجه کول منع کړي و او د تل لپاره به يې بنځينه بنديانې د نارينه بنديانو څخه جدا ساتل؛ خو کله چې د هجرت په دوهم کال د بدر د غزا په کولو سره دکفارو د مشرانو په گډون (۷۰) تنه بنديان د مسلمانانو لاس ته راغلل نو رسول (ص) د هغو سره د ښه سلوک او خوراک، څښاک دورکولو امر يې کاوه، او هغوی ته د جزا تطبيق واقعه په قرآن عظيم الشان او احاديثو کې ذکر ده، هغه تعداد بنديان چې فديه نه شواي ورکولای او يا يې نه درلوده پاتې شول؛ نو رسول (ص) هغوی ته د مسلمانانو بچيانو ته د ليک لوست زده کړي وظيفه يې ورکړه، چې هر بندي بايد (۱۰) ماشومانو ته زده کړه ورکړي او دابه يې په فديه کې حساب شي. او مجرمينو ته د لويو گناهونو په مقابل کې الله (ج) حدود ټاکلي او تعزيرات د حاکم او قاضي په حکم د احاديثو او د صحابو د کردار او د اسلامي ملکونو د جزاء د قوانينو مطابق ورکول کېږي.

په اسلام کې لمړی محبس کله چې د عمر (رض) خلافت په دوره کې د اسلام مبارک دين نورو ملکونو ته وسيعت پيدا کړ؛ نو د محبسونو ضرورت هم پيدا شو. حضرت عمر (رض) اول په مکه کې د صفوان بن اميه کور په څلور زره (۴۰۰۰) درهمه واخيست او له دې څخه يې محبس جوړ کړ. بيا يې په نورو ولسواليو کې محبسونه جوړ کړل د (علامه بلاذري) له تصريح څخه معلومېږي، چې د کوفې محبس له يو ډول لرگيو څخه جوړ شوی و. تر دغه وخت پوري يوازی مجرمان په محبس کې ساتل کېدل؛ ليکن د خلافت له دور څخه وروسته به قاضي شريح قرض دارو ته هم سزاء ورکوله او په محبس کې به يې اچول. د محبس د جوړيدو څخه وروسته په ځينو سزاگانو کې تبديلي هم راغله مثلاً: ابومحجن ثقفی د څو ځله پرله پسې شراب څښلو په جرم کې ونيول شو، په آخري ځل حضرت عمر (رض) هغه ته د حد پرځای د زنداني کولو سزا ورکړه او لمړی محبس په اسلام کې حضرت عمر (رض) په کوفه

او په فارس کې جوړه کړې، هغه ځای یې د (نافع) په نامه وباله او بل ځای یې د خټو او خاورو څخه جوړ کړې، چې د محبس په نوم یې ونوماوه، چې معنا یې حقیرکوونکی او نرم کوونکی. د مسلمانانو په زندانونو کې د حبس په موده کې به یې بنديان په محبس کې کارته تشویقول، چې د دې لارې به یې خپلو ماشومانو ته نفقه پیدا کول او د زندانیانو مصارف به دبیت المال پر غاړه و.

د محبسونو د انواعو پیژندنه:

کله چې دیو انسان آزادي سلب کېږي، هغه درې مراحل لري:

۱- دظن (نظارت) مرحله: چې مظنون ورته وایي دا هغه موده ده، چې په اول قدم کې مظنون د پولیسو له خوانیول کېږي او پولیس مکلف دی، چې په (۲۴) ساعتونو کې د مظنون په هکله مشتبهی اسناد او شواهد ټول، محضر ترتیب کړي او موضوع اړوند څارنوالی ته وسپاري، په دې (۲۴) ساعتونو کې مظنون د پولیسو په نظارت خانه کې ساتل کېږي.

۲- داتهام (توقیف) مرحله: د پولیسو فیصله وروسته تر هغه چې مربوطه څارنوال دعوه اقامه کوي او په (۱۵) ورځو کې خپله دعوی مربوطه محکمې ته وسپاري؛ خو که ضرورت شي؛ نو دا موده تر یوې میاشتي پوري تجدیدای شي. د څارنوال د دعوی د اقامې څخه تر نیمايي حکم د محکمې د اتهام موده ده او شخص د محکمې تر فیصلې پوري متهم بلل کېږي او هغه باید په توقیف خانه کې او سي.

۳- دجرم (حبس) مرحله: کله چې په متهم باندي د محکمې وروستی یا قطعي حکم صادر شي او شخص گنهار ثابت شي، دې ته مجرم ویل کېږي. چې دا معینه مرحله به په حبس کې تیروي. په محبسونو کې د حبس د مجازاتو عملي کول د محبوسینو د اصلاح کولو ټولنیز گټور کارته د هغوی د چمتو کولو د اسلامي شریعت او قوانینو، دودونو، د ټولنیز اخلاقي او انساني ژوندانه نورو معیارونو ته درناوی وي. د هغوی مرعات کولو او جرم کولو ته د ستیندو په مقصد صورت مومي د محبس اداره باید د حبس د مجازاتو په تعلیق کولو کې داسي عمل ترسره کولو څخه په کلکه ډډه وکړي، چې د محبوسینو د انساني

کرامت پر خلاف وي .

۱- نظارت خانه: مخکې له دې، چې د نظارت خانې په هکله څه وليکو؛ نو بايد لمړې د نظارت له کلمې سره آشنا شو. نظارت د جرم دکشف او تحقيق لپاره د احتياطي اقدام په توگه په موقت ډول شکمن شخص د آزادي سلبول دي، چې د جرم دکشف او تحقيق د مؤظفينو له خوا د جزائي اجراآتو د قانون او د نور اړوندو تقينني سندونو حکمونو سره سم نيول کېږي. نظارت خانه هم هغه ځای ته ويل کېږي، چې د دولت له خوا د شکمنو اشخاصو د ساتنې په مقصد مشخص شوي ده.

۲- توقيف: د جرم دکشف او تحقيق په بهيرکې د احتياطي اقدام په توگه د تورن د ازادۍ سلبول دي، چې د قانون سره سم ترسره کېږي. شکمن يا تورن د قانون د حکمونو سره سم تر نظارت او توقيف لاندي نيول کېږي. د نظارت خانې او توقيف جواز نه لري، مگر دا چې قانون په بل ډول حکم کړی وي، څارنوال کولاي شي، چې د نظارت د حکمونو سره سم په پام کې نيولو سره په خاصو حالاتو کې تجويز ونيسي، چې تورن د نظارت ټاکلې موده په توقيف خانې کې تېره کړي ده؛ خو کومي مرجع چې تورن د نظارت خانې نه توقيف خانې ته کېږي بايد د توقيف فورمه (فورم يک) ورسره وي، چې د مؤظف څارنوال د توقيف حکم په کې درج وي. په فورمه کې د بندي مشخصات بايد ذکر وي او بڅيڼه تورنه د نارينه تورن څخه بيل ساتل کېږي. همدارنگه مراهقين دلويانو نه جدا ساتل کېږي. تورن کسانو سره د هغوی د ملاقات په هکله، چې خپلوانو او دوستانو سره يې کوي، مؤظف څارنوال بايد په ليکلي ډول وليکي او د وکيل نيول مستثني وي.

د توقيف خانې اداره د تورن د منلو په وخت کې بايد لاندي ټکې په نظر کې ونيسي.

۱- تورن سره بايد د ضميمه فورمه يا (فورم يک) موجوده وي او د مؤظف څارنوال د توقيف ورکول حکم واضح وي.

۲- توقيف خانې ته د تورن د سپارلو په وخت کې د تورن د جسمي او رواني

روغتیا او سلامتیا او د نه سلامتیا په هکله ډاډ ترلاسه کړي.

۳- توقیف خانې ته د ننوتلو په وخت کې د تورن لټول او دلټونې وخت د تورن د سندونو او شیانو نظارت سندونه او اضافي شیان په محضر کې لیکل کېږي. تورن یا د هغه خپلوانو ته د سپارلو تر وخت پورې، په خوندي ځای کې ساتل کېږي. د توقیف اداره مکلفه ده، چې توقیف خانې ته د تورن د ننوتلو په وخت کې د هغه سندونه نظارت کړي او د تورن د ننوتلو نېټه د اړوند مرجع قرار د توقیف موده او د توقیف د پای ته رسیدلو نېټه په هغه کتاب کې ولیکي، چې په همدې مقصد ټاکل شوي. د توقیف اداره مکلفه ده، چې په جدي توګه د انضباط د برابرولو او د جرمنو د مخنیوي په مقصد تورن کسانو څارنه او نظارت وکړي، توقیف خانه جلا جلا خونې لري، چې د توقیف خانې د نظم او انضباط څخه تر د توقیف خانې لاندې تورن د سرغړونې په صورت کې یاد څارنوال د هدایت سره سم په دغو خونو کې (تجرید) ګوښه کېږي، د تورن اعاشه د دولت له خوا ورکول کېږي، که تورن مالي توان ولري او په خپله یې وغواړي؛ نو خپل مصارف کولای شي، هغه زبانه چې ماشومان ولري، یا حمل ولري د طبي مقاصدو په نظر کې نیولو سره سم ورته د استوګنې مساعد ځای او خوراک او نور ضروریات یې د دولت له خوا آماده کېږي. په توقیف خانه کې د تورنو کسانو لپاره د فی نفر ځای باید دوه متر مربع څخه کم باید نه وي. د توقیف اداره مکلفه ده، چې د تورنو کسانو صحي چارې په نظر کې ونیسي او د مؤظف ډاکتر له خوا په دوام داره توګه معاینه شي او د ضرورت پر وخت د امنیتي چارو په نظر کې نیولو سره د څارنوال د خبرولو وروسته لوی روغتون ته وړل کېږي او د بستر لاندې نیول کېږي او مصارف به یې د دولت پر غاړه وي. د تورنو کسانو د صحت اصلاح او مادي ګټو په خاطر تورن په حرفوي کار کې تنظیمېږي، که چېرته تورن په خپل موده کې ښه اخلاق ولري او وړتیا ښکاره کړي؛ نو د توقیف اداره باید مربوطه متنطق ته راپور ورکړي. که باله متنطق ته راپور ورکړي او که بالعکس عمل وکړي؛ نو د کنترول لاندې نیول کېږي او متنطق خبرېږي. تورن کسان د تحقیق لپاره چې اړوند مراجع لکه اړونده متنطق

مؤظف څارنوال، واکمني محکمې د غوښتلو په صورت کې تحت الحفظ ته استول کېږي. که چیرې اړوند مراجع تورن براءة الزمة وگڼي او لیکلي خبر توقیف خانې ته ورکړي یا د تورن د توقیف میعاد پوره شي ساتل ئي په توقیف خانه کې جواز نلري.

۳- محبس: په محبس کې د محبوسینو د منلو څرنگوالی د محبوسینو چال چلند او د خپلوانو دوستانو سره دکتني د مراسلاتو د مرحله ضروریاتو او د لیکونو د اخستلو په محبوسینو باندې د خوراکې موادو او دارپتیا لمړنیو موادو پلورنه د هغه شیانو د ډول او شمیر څرنگوالی، چې محبوسین د هغو د لرلو حق لري. هغه ډول ډول کارونه چې ترسره کول یې د محبوسینو له خوا منع وي او د حبس د مجازاتو د تیرولو پورې د نورو اړونده قواعدو څرنگوالی د محبس د داخلي وظایفو په لایم کې اټکل کېږي، په دې هکله محبوسینو ته خبر ورکول کېږي، چې په محبس کې د مجازاتو د تیرولو شرطونه د حکم د نافذیدو د څرنگوالی د ترسره شوي جرم د ډول، سن، جنس، روغتیايي حالت او په محبس کې د محبوسینو د چال، چلند، په پام کې نیولو سره تثبیتېږي.

محبسونه په درې ډوله دي:

۱- خاص د سړو لپاره ۲- خاص د ښځینه وو لپاره ۳- خاص د ماشومانو لپاره. دلیل د دې تقسیم: ابن عباس (رض) فرمائي: چې نبی (ص) فرمائي دي، چې نه دي یواځی کېږي، یو ستاسی څخه د یوې ښځې سره مگر د محرم سره، په فتاوی هندیه کې وایي: باید د ښځینه وو لپاره مستقل محبس یا جیل جوړکړل شي د فتنې دفع کولو لپاره.

ابن نجیم وایي: باید د ښځینه وو لپاره مستقل محبس یا زندان جوړکړل شي، د فتنې دفع کولو لپاره. او همدارنگه باید د ماشومانو او نوي ځوانانو محبس یا زندان هم باید جدا وي. ځکه چې اختلاط نوي ځوانانو سره هم سړي په فتنه کې غورځوي.

اول دلیل: کله چې وفد عبد القیس نبی (ص) ته راغی؛ نو په هغوی کې یو نوی ځوان و، نبی (ص) هغه شاته کېنولو.

دوهم دليل: مالک ابن انس (رح) به نوی ځوانان خپل مجلس ته نه راپرېښودل،
 دريم دليل: احمد بن حنبل (رح) به منع کوله ملگرتيا د نوي ځوانانو، که د هغه
 خپلوان هم وه.

محس او محبوسين زموږ په هيواد کې او په لويديځ کې لومړي پړاو:

زموږ په هيواد افغانستان کې د نورو په څير د دولت د پديدې رامنځته
 کېدل او په طبقو باندي د ټولني د او سيدونکو ويشل کېدل په طبعي توگه دا
 څرگندوي، چې د حاکمې طبقې د اوامرو او قوانينو نه منل او د جرمي اعمالو
 ارتکاب د مجازاتو مستوجب او حتی د اوښتو په استناد په لرغوني افغانستان
 کې د قضا چاره د پاچا او روحانيو په لاس کې وه. زندانونه سخت ډاروونکې
 او مجازات مختلف او وحشيانه وه. د اسلام په سپيڅلي دين باندي د افغانانو
 مشرف کېدل، افغانان له دارنگه ډاروونکو مجازاتو څخه وژغورل او دا سلامي
 فقهي او شريعت په رڼا کې د مجرمينو سره چال چلند کېده او د ارتکابيه جرم
 سره متناسب شرعي جزا مجرم ته ټاکل کېده، البته باغيان او سياسي مجرمين
 له دې امر څخه مستثني و، د هغوی مجازات د وخت د واکمن په لاس کې
 و. د صفاريانو دولت: (۸۷۲-۹۱۰) ميلادي د دولت په اداره کې د نورو ادارو
 ترڅنگ د عدلي او قضائي چارو د پاره (ديوان مظالم) او د (قضا محکمه) موجوده
 وه، خپلې چارې يې د شريعت په رڼا کې سرته رسولې او مجرمينو ته لازمي
 شرعي جزا گانې ورکول کېدې. د سامانيانو دولت: (۹۱۰-۹۶۱) ميلادي د لسو
 وزارت خانو يا ديوانونو په واسطه اداره کېده، چې يو هم د قضا ديوان و. د
 قضا ديوان جنائي، مدني، او سياسي قضايوي څيرلې او په حبس محکوم بنديان
 محبس ته اچول کېدل. د غزنويانو په دولت کې: (۹۶۲-۱۱۴۸) د لومړي ځل
 لپاره قضا او قضاوت رونق وموند. سلطان محمود غزنوي د غزني په ښار کې د
 عروس الفلک په نامه يو جومات جوړ کړ. د سلطان په امر په نوموړي جومات
 کې يو ځانگړی ځای قضاوت ته خاص کړل شو او قاضيانو به هلته مدني او
 جنائي دعوایي په چټکتيا سره په يوه مرحله کې (بې له استينافه) حل او فصل

کولې او د قاضي د حکم له څه ویلو پرته اجراء کېده.

دولتي عمده زندانونه: گردیز، مندیش، غور، جوزجان، کشمیر، ملتان، غزني او نورو په مستحکمو قلعو گانو کې و، البته سیاسي محبوسین او هغه کسان، چې شخصاً د سلطان له خوا بندي کېدل په مجردو او طاقت فرسا حبسونو باندي به محکوم او د سهولت له لوازمو څخه محروم و، د سیاسي او جنائي محکومینو مجازات په لاندي توگه عملي کېده. د سرغوڅول، د فیل ترپښو لاندي کول، په دارڅپول، سنگسار کول، په لښتو وهل، په بند او زنجیر سره حبس کول، د شتمنیو مصادره کول او د امپراتورۍ په قلمرو کې تبعیدول. همدارنگه غوري دولت (۱۱۴۸-۱۲۱۴) هم د حقوقو او جزا په چارو کې د غزنوي دولت پیرو (پلیوني) وگرځیدل؛ خو سلجوقي دولت (۱۰۳۸-۱۱۵۳) کې بیا هم په قضائي چارو کې ډیره مداخله کوله او د مجرمینو مجازات هم ډیر سخت او وحشیانه و. د سلطان حسین میرزا د سلطنت په مهال د اختیارالدین له قلعو (دهرات ارگ) څخه د محبس کار اخستل کېده. د احمدشاه بابا (۱۷۴۷-۱۷۷۲) په وخت کې مجازات د قاضي له لخوا ټاکل کېده. د امیرعبدالرحمن خان (۱۸۸۰-۱۹۰۱) د مطلقه پاچاهي په وخت کې هیواد په یو ستر زندان واوښت، د ولایتونو او پایتخت په بې شمېره، زندانونو برسېره د کابل او هرات (سیاهی چالو) یا توروڅاهگانو او شکنجه یې اقسامو، هیواد په بې سابقه توگه د وحشت په منگولو کې ورکړی و. بندیانو د خپلو بندیانو (محبوسینو) په هکله بې حده آزادي درلوده او د یو کس جرم د هغه کورنۍ او حتی ملگرو ته هم سرایت کړلو، په کابل کې د ارگ او کوتوالۍ او شیرپور او د ښار دننه سرایونو، برسېره نور مخصوص زندانونه هم و او د محاکمې بهیر ډیر خراب و. د نن په څېر نه و. د امیرعبدالرحمن خان د اداري په هکله کورنیو او بهرنیو تاریخ پوهانو او لیکوالو ډیرې څېړنې او لیکنې کړيدي. لمړی لیکنه دانگریز مهندس (سرتوماس مارتین) چې د امیرعبدالرحمن خان دربار کې له نژدې څخه هرڅه ته متوجه و، همدا راز د کابل زندانونه چې جوړشوي وه، د هر حکومتی کور څخه چې مناسب موقعیت ولري، د محبس کار اخستل کېږي، جېل خانه ورځیني جوړیږي او کړکۍ و ته مېلې ورکړي وي،

چې د بنديانو د تيښتي مخه پرې ونيول شي، د بهر دروازه يې ډيره ټينگه او قلف وي. د بنديانو دومره خيال نه ساتل کېدو اکثره بنديانو د مختلفو ناروغيو څخه کومې، چې ورته پيدا شوی وي، خپل ژوند له لاسه ورکړو. حتي بنديان به د رمې په شان سره راغونډ شوي و. داسي به ښکاره کېده، چې د (۲۰) يا (۳۰) کلونو راهېسې ترې د زندان کار اخستل شوی دی. او بنديانو ته د حکومت له خوا د ورځي دوي وچې ډوډی ورکول کېدې (هره يوه يې نيم پونډه وزن درلود) يوه سهار او بله په شپه کې دا ډوډی هېڅ کله کفايت نه کوي او بنديانو ته په پښو کې زولنې اچولې د دوی د حرکت مخه نيسي او د تيښتي لپاره هر راز تلاش يې شنډوي لاسونه يوازي هغه وخت ولچک وي، چې يوسري اعدام ته بيائي ياکومه مخصوصه سزا ورکول شوي وي؛ نو بايد نور وختونو کې لاسونه آزاد وي په ټولو حالاتو کې او د پيره دارانو سلوک د بنديانو سره ډير تريخ و؛ نو په ټولو محبسونو کې تر ټولو بد او تر ټولو وحشتناک يې په بالاحصار کې يو زور څاه دی دا يو پخوانی څاه دی، چې په ډبرو کې کېنډل شوېده د بيخ خواته يو څه پراخه دی، سور او عرض يې پنځه لس، شل فوټه کېږي، او په دغه محبس کې به هغه بنديان ساتل کېدل چې چاه غټ جرمونه کړي وو، او دوی ته روغتيايي خدمتونه نه وه مساعد، د ورځي يوه وچه ډوډی او اوبه وې، هغه به هم په رسی ورځړول کېدې؛ نو په نتيجه کې ډيرو بنديانو خپل ژوند د همدې لارې څخه ورکړي دی، ځکه يوازيتوب او ډار، دوی ټول ليونيان کړي دي د څاه بيخ تياره دی او يوازي رڼا دڅاه له خولې ورځي د مارتين د وينا له مخې يو هيټ دهغو بنديانو د دعوه له پاره ټاکل شوی و، کوم چې بې له محاکمې بنديان شوي وه. همداراز په کابل کې دغه راز بنديان زيات و او د بنديانو شمير د (۲۰) يا (۳۰) زره په شاو خوا کې و، کله چې امير عبدالرحمن خان مرشو يوازي شل (۲۰) زره بنديان چې ښځي او نارينه پکې شامل و، دکابل ښار په محبسونو کې په وحشيانه او په غيري انساني توگه پراته وو، بيا امير حبيب الله خان په (۱۹۰۱-۱۹۱۹) ميلادي کال کې امر وکړ، چې ټول نارينه او ښځينه محبوسين دي تر ټلټنې لاندې ونيول شي بې دوسي محبوسين دي خوشي شي او

دوسیه لرونکو ته دي مجازات وټاکل شي. په دغه بندیانو کې «۳» تنه ژوندي و نور ټول مړه شوي و او د دوي د مخ رنگونه هم د مړو په شان و.

دوهم پړاو:

د لومړي ځل لپاره زموږ په لرغوني هیواد افغانستان کې د انسان عالي حقوقو پر مبادي بنا یو اساسي قانون په (۱۳۰۰) هـ ش کال د (افغانستان دولت اساسي نظامنامه) په نوم خپور شو. د اساسي نظامنامې (قانون) په لسمه ماده کې په څرگنده توګه راغلی وه، چې د خپلواکۍ او آزادۍ څخه د هر سړي له هر ډول خلل او مداخلې ځینې ساتلی شوي دي. هیڅوک به له شرعي حکمه او قانوني نظاماتو څخه نه توقیف کېږي او نه جزاء ورکول کېږي، همداراز د دولت ټول تشکيلات په تفکېک سره رامنځته شول او ټول محکوم محبوسین به د توقیف خانو او محبوس خانو د نظامنامې د احکامو له مخې تر نظارت او حبس لاندې نیول کېدل او د محکومینو د ساتنې او په توقیف خانو او محابسو کې د نظم او د ټینګښت لپاره د (۱۳۰۲) هـ ش د حمل په میاشت کې د (توقیف خانو) او (محبوس خانو نظامنامه) په (۲۷) مادو کې نشر او نافذ شوه او دکابل په دارالسلطنه کې یو عمومي حبس خانه موجوده وه.

د نظامنامې د «۳» مادې په اساس توقیف خانې د هغه کسانو لپاره دي، چې مخصوصه نظاماتو په اساس تر توقیف لاندې راځي او حکم ورباندې نه وي شوي او حبس خانو کې یوازې هغه کسان دي، چې د هغو په هکله فیصله او حکم صادرېږي. په «۱۰» ماده کې داسې یو صراحت موجود دی، چې د توقیف خانو او حبس خانو مامورین هیڅوک، چې د هغوي په هکله دکوتوالۍ د قوماندان له دخوا د توقیف سند او یا د قاضي فیصله صادره شوي نه وي، په توقیف خانو او حبس خانو کې نه شي منلای. د نظامنامې د «۱۰» مادې له حکم سره سم د بنځو او کوچنیو هلکانو لپاره په محبس او توقیف خانو کې ځانګړې ځایونه تخصیص شوي وو. د کار شرایط او د دوی خواړه د دولت له خوا تهیه کېدل او د افغانستان په سیاسي تاریخ کې سیاسي محبوسینو سره د زندان د مسئولینو چال چلند ډیر جدي او له تشدد څخه ډک و، له امانې

دورې را وروسته محبوسین په میاشتو او کلونو له تحقیق پرته په زندانونو کې په نیمه گیاهه او نیم برېښه پراته وو. د محبسونو حتی د سیاسي محبسونو مامورین د بندیانو په وهلو، ښکښلو، رټلو مؤظف او مختار و محبوسین چې به کله زندان ته داخلیدل د محبس مامورینو دنده درلوده، ترڅو د هغوی د ننوتلو او خلاصون نېټه په ځانگړي کتاب کې درج او ثبت کړي او محکومین د محبس د داخلي تعلیمات نامو او مقرراتو په مراعاتولو باندي مکلف و او که کوم محکوم به چې غوښتل د محبس داخلي نظم گډوډولو، په انفرادي محبس کې تر «۱۵» ورځو پوري اچول کېدلو او داسی نور هم .

د محبس تاریخچه په لویدیځ کې:

محبس د مجازاتو تر ټولو یوه معموله وسیله ده او لرغونو زمانو څخه بشري ټولنو په منځ کې دود ده. لکه څرنګه چې (جورج لف) په خپل کتاب کې، چې د مجازاتو د طریقې تاریخ (History of penal methods) نومېږي لیکلي دي. له هغه راهیسې بشر زده کړه، چې په ډبرو باندي لکه په مصر کې یا په خښتو باندي لکه په بین النهرین کې ودانۍ جوړې کړي، پاچاهانو کلاوي، برجونه، او سترې ماڼۍ جوړې کړې او د هسکو ترڅنګ د ژورو کڼدو څښتنان هم شول محبسونه او نوري شاه گاني (سیاهیچال) به هم په ارگونو کې منځ ته راغلي وي. په لومړي سر کې هغه کسان په محبس کې اچول کېدل، چې په اعدام محکومیدل او د هغه د عملي کېدو انتظار یې یوست او یا کله کله د بې پروایي او د هغه د نه عملي کېدو په اثر هغه شخص ترمرگه پوري په محبس کې باقی پاته کېده. کله هم هغه کسان چې د نغدي جریمې په ورکولو محکومیدل او د ټاکلو پیسو د نه ورکولو په صورت کې حبس کېدل، ترڅو د هغه مرتکب نژدې خپلوانو ټاکل شوي مبلغ څخه تادیه کولو، مرتکب مجبور و، چې بندي واوسي. په نننۍ بڼې سره له زندان څخه استفاده د شپاړسمې پېړۍ له پیل څخه په تدریجي توګه پیلېږي، په نننۍ بڼه له محبسونو څخه د استفادې تر ټولو مهم علت هغه مجازات و، چې د اروپا د خلکو په منځ کې بې رحمانه او غیر انساني مجازات دود او له همدې امله و، چې د هغې ورځي

د حقوقو پوهانو او حاکمه طبقو تجویز و نیوئ، ترڅو هغه کسان چې د جرمې عمل مرتکب کېدل او د دا رنگه عمل ارتکاب، چې بالاخره د مرتکب شخص د آزادی د سلب کېدو موجب کېږي، باید زیاته اصلاحی او تربیتی جنبه ولري، نه ډارونکې او تنبیهی اړخ. بیکاریاد (جرمونه او مجازات) په نامه کتاب په تألیف کولو سره عامه ذهنیتونه روښانه کړل او د اعدام مجازات یې چې د هغې ورځې تر ټولو مهم ټولنیز غبرگون یې تشکیل کاوه تر انتفاد لاندې ونيو.

د حبس بېلابېل سیستمونه:

آزادي سلېونکي مجازات، چې د حبس بېلابېل سیستمونه رانغاړي په پنځو سیستمونو کې مشتمل دي چې هر یو یې خپلې بنسټګنې او زیانونه لري.

۱- عمومي زندان یا ډله ایز حبس: عمومي زندان له پخوا څخه په بشري ټولنو کې وجود درلود او مجرمین په یوځایي توګه په یوه ستره محوطه کې، چې د دولت له لوري اختصاص ورکول کېده او سېدل. محبوسین د ورځې په سترو کارونو بوخت وو، په شریک ډول سره او د شپې له خوا په هغه ځای کې چې دولت ورته ټاکلی و ګډه ژوند کاوه.

۲- د انفرادي زندان یا د پنسلوانیا سیستم: دا زندان د لومړي ځل لپاره په (۱۷۹۰) میلادي کال کې د امریکا د ولس مشر «بنیامین» فرانکلین له خوا د پنسلوانیا په ایالت کې وړاندیز او عملی شو.

۳- آیرلنډي سیستم: دا سیستم د لومړي ځل لپاره د فرانسوي هیدو نوبل له خوا طرحه او په «۱۸۴۰» میلادي کال د آیرلنډي ماکونچي په وسیله په عمل کې پلی شو، له همدې کبله هغه د آیرلنډي سیستم په نامه یادو په دې سیستم کې لومړي محبوسین په یوازینی توګه په سلول کې ساتل کېږي او بیا پر دابورنین سیستم تطبیقېږي، په دې سیستم کې مجرم تر یوې اندازې له نیمه آزادی څخه برخمن کېږي.

۴- دابورنین سیستم: دا سیستم د لومړي ځل لپاره په «۱۸۱۶» میلادي کال کې د نیویارک دابوزین په ښار کې تر تطبیق لاندې ونیول شو، له همدې کبله دا سیستم دابورنین د سیستم په نامه یادوي. محکومین د ورځې له خوا په ډله ایزه

بنه خوله یوبل سره له تماس پرته د سکوت او چوپتیا په حالت کې په کار ځایونو کې کارکوي او د شپې له خوا په یوازي توگه د زندان په سلولونو کې او سي.

۵- پرانیستی سیستم یا پرانیستی زندان: د دې سیستم د بنسټ ایښودو په پیل کې محکومین سرپتو «مسدور» مؤسسو ته د کار لپاره استول کېدل؛ خو د نولسمې پیړۍ په وروستیو کې هڅه وشوه، ترڅو مجرمین په هغه مؤسسو او زندانونو کې واو سیري، چې دیوال او سیخونه «میلې» ونه لري او په دې سیستم کې تل بندي خپل ځان د ټولني څخه جدا نه دي حس کړي او په دې سیستم کې د ټولو بندیانو لپاره ډیر زیات سهولتونه موجود و د شپې له خوا په سلولونو کې اوسې او د ورځې له خوا په پراخو کرونډ کې په ډله ایزه توگه په کار باندي بوخت وي او د دولت له خوا ورته ډیر زیات گټورې او ارزښتناکې بوختیاوي او سرگرمی تهیه او ترتیبېږي. په فرانسه کې تر ټول مشهور زندان د «کازابیا نداکرنیز» زندان دی، چې د کورس په ټاپو کې موقعیت لري او پراختیا یې «۱۸۰۰» هکتاره په شاوخوا کې احتواء کړې ده. اکثره بندیانو کولای شول، چې د یکشنبې په ورځ خپل دیني فرایض په کلیساء کې اداء کړي او نور څه به، چې بندیانو غوښتل ټول سهولتونه ورته برابرېدل د دولت له خوا.

پایله:

د بشر د تاریخ په اوږدو کې د تل لپاره د حق د دفاع آزادی د خپل ځان او مال د خوندي ساتلو لپاره تیری کوونکي او ظالم ته په مختلفو شکلونو جزاگانې ورکړي دي. د اسلام د مبارک دین په او اېلو کې د زندانیانو یا «محبوسینو» لپاره کوم خاص ځای وجود نه درلود، نه هم په دې رابطه کوم خاص پروگرام موجود و. بنديان به یې په مسجد کې یا د مسلمانانو په کورنو کې ساتل. په حدیث شریف کې راغلی دي: چې رسول (ص) د بنی حنیفه د قبیلې یو تن چې ثمامه بن اثال نومیده او د قبیلې مشر هم و د مدنی منورې په مسجد کې بندي کړی و. رسول (ص) د بندیانو تر ل او شکنجه کول منع کړي و؛ خو نن ورځ په غربي هیوادونو کې بندیانو ته شکنجه ورکول کېږي. همدا راز نور ډېر ظلمونه هم د بندیانو سره کوي؛ خو کله چې د هجرت په دوهم کال د بدر د غزوې په کولو سره دکفارو د مشرانو په گډون «۷۰» تنه بنديان د مسلمانانو لاس ته راغلل؛ نو رسول (ص) د هغو سره د ښه سلوک، خوراک او څښاک د ورکولو امر یې کاوه او هغوی ته د جزاء تطبیق واقعه په قرآن عظیم الشان او احادیثو کې ذکر ده. هغه تعداد بنديان چې فدیة یې نه شوه ورکولای او یا یې نه درلود او پاتي شو؛ نو رسول (ص) هغوی ته د مسلمانانو بچیانو ته د لیک لوست زده کړې وظيفه ورکړې وه. چې هر بندي باید «۱۰» ماشومانو ته زده کړه ورکړي او دا به یې په فدیة کې حساب شي. مجرمینو ته د لویو گناهونو په مقابل کې الله (ج) حدود ټاکلي او تعزیرات د حاکم او قاضي په حکم د احادیثو او د صحابو د کردار او د اسلامي ملکونو د جزاء د قوانینو مطابق ورکول کېږي. په اسلام کې لمړی محبس کله چې عمر (رض) خلافت په دوره کې د اسلام مبارک دین نورو ملکونو ته وسعت پیدا کړ؛ نو د محبسونو ضرورت هم پیدا شو.

عمر (رض) په مکه شریفه کې یو کور جوړ کړ او دا کور یې د صفوان بن امیه څخه په «۴۰۰» درهم واخیست او د زندان لپاره یې خاص کور او په نورو ښارونو کې زندانونه هم جوړ کړل. لمړی محبس په اسلام کې حضرت علی (رض) په کوفه او په فارس کې جوړ کړ او هغه ځای یې د نافع په نامه

ونوماوه، بل خای د ختو او خاورو څخه جوړ کړي، چې د محبس په نوم یې ونوماوه او د مسلمانانو په محبسونو یا زندانونو کې د حبس په موده کې یې بنديان په محبس کې کار ته تشویق کول، چې د دې لارې خپلو ماشومانو ته نفقه پیدا کړي او د زندانیانو مصارف به د بیت المال څخه وه. د محبوسینو مادي تأمینات او روغتیايي خدمتونه د محبس د ادارې پر غاړه دي. محبوسینو ته په محبس کې د حبس د تیرولو قانون مطابق د روغتیايي قواعدو سره سم د استوګنې او معیشت شرایط برابرېږي او روغتیا د تأمین وړ وي خوارک کوي. امیدوارو بنځو، شیدې ورکونکو میندو او ماشومانو ته او ناروغانو ته د طیب د نظر سره سم د او سیدنې او معیشت بڼه شرایط برابرېږي. له معیار سره سم زیات خواړه ورکول کېږي. د محبوسینو د اړتیا وړ مواد د پیروډلو لپاره په محبس کې هتې (کانتین) جوړ وي. د محبس اداره د عامې روغتیا وزارت د ادارو په همکارۍ په محبس کې روغتیايي او قانوني چارې سمبالوي. د محبس اداره باید کونښن وکړي، چې د هغه بنديان محبس ته داخلېږي، معلومات حاصل کړي، چې د نشه یي توکو په استعمال رورډ نه وي او محبس ته د نشه یي موادو د داخلېدو په کلکه مخنیوی وکړي. په نشه یي توکو رورډو کسانو ته لازمي لارې چارې ولټوي؛ خو لنډه دا چې محبسونه په دې خاطر منع ته راغلي، چې مجرمین پکې د خپلو اعمالو په جزا ورسیري او ټولنه د اصلاح او کامیابۍ په لور حرکت وکړي؛ خو باید ولیکو؛ چې د زندانونو عصري او انفرادي شکل په «۱۷۹۰» کال کې د امریکا د رئیس جمهور پرانکلین له خوا د امریکا په «نیکا» او «وانیا» کې جوړ شو او په افغانستان کې لمړی محبس په بلخ کې په «۲۰۰۰» ق م کې جوړ شوي و.

مأخذونه:

- ١- قرآن کریم
- ٢- حدیث نبوی
- ٣- ابن تیمیہ. احمد بن تقی الدین، مجموع الفتاوی، دارالوفا: ج ٣٥ ص ٤٦٢
- ٤- ابن نجیم. زین الدین، البحر الرائق شرح کنز الدقائق، ناشر: دارالکتب العربیہ الکبری، ج ٦ ص ٣٠٨.
- ٥- اندلسی. علی بن احمد، الاحکام فی اصول الاحکام، ج ٣٥ ص ٣٩٨، دارالآفاق الجدیدہ: بیروت
- ٦- بلازری. احمد بن یحی، فتوح البلدان / ص ٤٦٣، ناشر دارالمکة الهلال: بیروت
- ٧- جماعه من علماء الهند. الفتاوی الهندیة، ج ٣، ص ٤١٤، دارالفکر: بیروت.
- ٨- دانش. دوکتور حفیظ اللہ، جزا شناسی، کال ١٣٨٨ / ص ٩١
- ٩- عدلی وزارت نشراتی ارگان، کال «١٠» شماره مسلسل / ٦٤، جوزای ١٣٨٧، عدالت مجله ٤٤-٤٥.
- ١٠- د عدلی وزارت. د جزائی اجراتو قانون، ص / ٢٥٦.
- ١١- د عدلی وزارت. د عدلت مجله، کال ١٣٨٧، شماره ی مسلسل، ٦٤، ص ٤٩.
- ١٢- د عدلی وزارت. د محبسونو او توقیف قانون، کال ١٣٨٤ هـ / ص ٦
- ١٣- مقریزی. تقی الدین احمد بن علی، دویم توک / ص ١٨٧.

کنترول اجتماعی؛ راهی برای کاهش جرایم

محمد مهدی باتور

چکیده

نظریه کنترول اجتماعی، از جمله نظریه‌هایی است که جامعه‌شناسان و جرم‌شناسان، برای خنثاساختن عمل جرمی و یافتن منشای کج‌رفتاری اشخاص در اجتماع مطرح نموده‌اند. این نظریه که از سوی صاحب‌نظرانی همانند: دورکیم، آلبرت رایس، والتر کلس، هیرشی و دیگران مطرح شده بود، بعد از قرن بیستم میلادی، پا به عرصه وجود نهاد. مطابق این نظریه، وقتی می‌توان از ارتکاب جرم جلوگیری به عمل آورد که اشخاص در جامعه، مورد نظارت و کنترول قرار گیرند؛ زیرا کج‌رفتاری و ارتکاب جرم یک امر طبیعی است و در ماهیت اشخاص وجود دارد. باید سیستم و روش‌های را ایجاد کنیم تا از ارتکاب عمل خلاف قانون و عرف، جلوگیری کرده باشیم. در این نظریه، دونوع کنترول از سوی دانشمندان پیشنهاد گردیده است که با استفاده از عوامل محیطی، می‌توان کنترول درونی و کنترول بیرونی بر افراد را اعمال نمود. این

کنترول‌ها را می‌توان از طریق کنترول و نظارت رسمی - قوانین و مقررات جامعه - و کنترول غیررسمی - خانواده، مدرسه، محل کار و ...- ایجاد کرد. گرچند این نظریه، همانند بسیاری از فرضیه‌ها و نظریات علوم انسانی، خالی از ایراد نیست. این نوشتار، به شکل فشرده، به مطالب یادشده پرداخته است.

واژگان کلیدی: کنترول درونی، کنترول بیرونی، قوانین، اجتماع، کنترول رسمی و کنترول غیررسمی.

کنترول اجتماعی، از جمله نظریاتی است که در دو علم جامعه‌شناسی و جرم‌شناسی کاربرد داشته و هردو این نظریه را مورد بررسی و توجه قرار داده است. به سخن دیگر، نظریه‌های کنترول اجتماعی را می‌توان از دو بعد مورد واکاوی قرار داد. قبل از ابداع این نظریه (کنترول اجتماعی)، نظریه‌های دیگری در جرم‌شناسی مورد توجه جرم‌شناسان قرار گرفته بود؛ مثلاً: می‌توان از نظریات مکتب تحقیقی، خصوصاً نظریه پرداز مشهور این مکتب، لمبروزو اشاره نمود. می‌توان ادعا کرد که دانشمندان این مکتب، بیش‌تر بر زیست‌شناسی و ساختار جسمانی توجه داشته‌اند. یا به عبارت دیگر، علت ارتکاب جرم را وجود اختلالات جسمانی مجرم می‌دانستند. به همین دلیل، بیش‌تر ژن‌ها و کروموزم‌ها (شکل ظاهری مجرم)، مورد بررسی قرار می‌گرفت.

مکاتب دیگر نیز در مورد علت ارتکاب جرم در مجرم، از ابعاد دیگر مورد بررسی قرار داده‌اند که هر صاحب‌نظر در این زمینه، نظرپردازی‌هایی نموده است. مثلاً آقای زیکموند فروید بنیان‌گذار مکتب روان‌کاوی، معتقد بود که علت ارتکاب جرم در مجرمین، به خاطر به وجود آمدن اختلالات روانی و روحی است که مرتبط به گذشته فرد مجرم است؛ زیرا به نظر این دانشمند، مجرم فردی است که در گذشته، به آرزوهای خود دست نیافته و این برای وی به صورت عقده تبدیل شده و ضمیر ناخودآگاهی در شخص به وجود آورده است. حال این ضمیر ناخودآگاه اوست که این‌گونه تبلور نموده و به صورت غیر ارادی مرتکب جرم می‌شود.

اما دانشمندان مثل تراویس هیرشی (متولد ۱۵ آوریل ۱۹۵۵)، دورکیم و... نظریه‌های کنترول اجتماعی را به وجود آورده‌اند. اینان، پرسشی را که دانشمندان فوق، به عنوان مبنای جرم‌شناسی مطرح کرده بودند، به صورت برعکس درآورده و نظریاتی در این راستا ارائه کردند. نظریه‌پردازان پیشین، به این عقیده بودند که علت و چرایی ارتکاب جرم را در مجرم واکاوی نمایند. زیرا آنان به این باور بودند که انسان متعارف و سالم، در اجتماع، مرتکب جرم نخواهد شد و

مجرمینی که جرم را مرتکب می‌شوند، حتماً اختلالاتی در جسم و روح آنان و همین‌طور رویدادهایی در اجتماعی که در آن زندگی می‌کنند، رخ داده است تا اینان کج‌رفتار شده‌اند.

با وجود این‌ها، نظریه کنترل اجتماعی، برخلاف نظریه پردازان فوق معتقد است: «اشخاص به صورت عادی مرتکب جرم خواهند شد و خطا کار بودن و ارتکاب جرم برای اشخاص، یک امر طبیعی است.» نظریه کنترل اجتماعی، علت و چرایی عدم ارتکاب جرم را مورد بحث و بررسی قرار داده است. به سخن دیگر، باید چه راه‌هایی در نظر گرفت تا افراد اجتماع جرم را انجام ندهند؛ زیرا اگر نظارت یا کنترولی نباشد، آن‌ها مرتکب جرم خواهند شد. در ابتدا نیاز است تعریف مختصری از کنترل اجتماعی انجام شود تا از لحاظ معنایی، برای خوانندگان ابهامی به وجود نیاید.

کنترل: در لغت عبارت است از تفتیش، ممیزی، واریسی و بازدید است. (حسن عمید، ۱۳۶۹: ص ۱۰۸۱) در اصطلاح این واژه دور از معنای لغوی نبوده و همان نظارت و بررسی را کنترل گویند. جامعه‌شناسان، تعاریف متعدد از «کنترل اجتماعی» دارند: «به مکانیزم‌هایی اطلاق می‌شود که جامعه برای واداشتن اعضایش به سازگاری و جلوگیری از ناسازگاری، به کار می‌برد.» یا به سخن دیگر: «به مجموع عوامل محسوس و نامحسوس که یک جامعه در جهت حفظ معیارهای خود بکار می‌برد و مجموع موانعی که به قصد جلوگیری افراد از کج‌روی اجتماعی در راه آنان قرار می‌دهد، اطلاق می‌شود.» یا «مجموعه‌یی از منابع مادی و نمادین اطلاق می‌شود که در اختیار جامعه قرار داشته و برای حصول اطمینان از هم‌نوایی رفتاری اعضا با اصول و مقرراتی از پیش تعیین شده و مورد تأیید، از آن استفاده می‌کنند.» (علی‌رضا تاجریان، ۱۳۸۰: ص ۱۵۳) بنابراین، با توجه به تعاریف متعدد از سوی دانشمندان، می‌توان گفت که کنترل اجتماعی، سیستمی برای تربیت اشخاص است که با توجه به محیط‌ها (خانواده، مکتب، مدرسه، دانشگاه، محیط بیرون و ...) در نظر گرفته می‌شود.

۱- سیر تحول کنترل اجتماعی

یکی از اولین مفهوم‌سازی‌های جامع و کامل از پیوند با مکتب، مربوط به نظریه کنترل اجتماعی هیرشی می‌باشد. نظریه کنترل اجتماعی یا نظریه پیوند اجتماعی، در ابتدا به وسیله هیرشی، برای توضیح دلایل جرم مطرح شد. او در کتاب دلایل ارتکاب جرم، از انواع متفاوت پیوندهای اجتماعی افراد با جامعه صحبت می‌کند. جرم‌شناسان، نظریه‌های زیادی را برای تبیین تخطی مردم از قوانین محیط اجتماعی مطرح کرده‌اند. هیرشی، رویکرد جدیدی را در مورد این پرسش قدیمی به کار برد و به جای پاسخ به این که چرا مردم از قوانین جامعه تخطی می‌کنند، به این پرسش پاسخ داد که چرا افراد از قوانین جامعه پیروی می‌کنند. باید خاطر نشان شود که نظریه این که «انسان، ذاتاً موجودی است نابهنجار»، دانشمندان دیگر نیز آن را مطرح نموده بودند؛ ولی هیرشی و صاحب نظران زمانش، نظریه کنترل اجتماعی یا پیوند اجتماعی را برجسته ساختند.

نظریه کنترل اجتماعی، تصویری از سرشت انسانی را نشان می‌دهد که بازتاب عقاید «توماس هابس» فیلسوف انگلیسی قرن ۱۷ میلادی است. این فیلسوف، عقیده داشت که انسان‌ها موجودات ذاتاً شراند. این دیدگاه، برای ایجاد نظریه کنترل اجتماعی اساس نیست؛ لذا باید حداقل یک سرشت انسانی خنثا را فرض بگیرند. جزو مهم تمامی نظریه کنترل اجتماعی، تلاشی برای تشریح عوامل بازدارنده مردم از ارتکاب جرم یا رفتار مجرمانه است.

(علی ربیعی، سایت اینترنتی <http://asibha.mcls.gov.ir/fa/news/31633>)

امیل دورکیم بر این باور است که اگر در جامعه‌ی، همبستگی اجتماعی یا نیروی کششی که افراد یک جامعه را بهم می‌پیوندد قوی باشد، اعضای آن، احتمالاً با ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی هم‌نوا می‌شوند؛ ولی اگر در جامعه‌ی همبستگی اجتماعی ضعیف باشد، ممکن است مردم به سوی «رفتار مجرمانه» کشانیده شوند. بقای هر جامعه، به نظم و ثبات آن بستگی دارد. برای ایجاد نظم و تنظیم روابط میان اعضای جامعه، باید دوکار مهم صورت گیرد: «نخست،

حصول اطمینان از این که کارهای حیاتی جامعه انجام می‌گیرد» و «دوم، پیش‌گیری از اختلال‌ها و آشفتگی‌هایی که ممکن است به سبب کشمکش‌های درونی جامعه، در زندگی اجتماعی پدید آید.» انجام این دوکار مهم و اساسی، از طریق میکانیزم «کنترول اجتماعی» صورت می‌پذیرد. در این میکانیزم، نظم جامعه، بر اساس تشویق رفتارهای مطلوب و تنبیه رفتارهای نامطلوب، سامان داده می‌شود. (تاجریان، ۱۳۸۰: ص ۱۵۳) گرچند قبل از هیرشی و دورکیم، نظریه‌پردازان زیادی در مورد این که طبیعت انسان به گونه‌یی است که باید به درستی مورد تربیت قرار گیرد؛ اما هیرشی و دورکیم، مستقیماً نظریه کنترول اجتماعی یا پیوند اجتماعی را مطرح نمودند. این نظریه، محصول قرن بیستم میلادی به‌شمار می‌آید.

۲- نظریه‌های کنترول اجتماعی

نظریه کنترول نیز در تحلیل و تبیین کج‌رفتاری‌های اجتماعی، از نظریه‌های بانفوذ حوزه جامعه‌شناسی، انحرافات اجتماعی و جرم‌شناسی بوده است. این نظریه، علت اصلی کج‌رفتاری را نبود کنترول اجتماعی می‌داند. فرض بر این است که همچنان که هیرشی گفته است: «افراد به طور طبیعی تمایل به کج‌رفتاری دارند و اگر تحت کنترول قرار نگیرند، چنین می‌کنند.» کج‌رفتاری اشخاص، بیش از آنکه ناشی از نیروهای محرک به سوی نابهنجاری باشد، محصول عدم ممانعت است. این درست نقطه مقابل فرض نظریه‌های فشار و یادگیری است که کج‌رفتاری را ناشی از شرایط اجتماعی خاص (شکاف اهداف و ابزار مقبول اجتماعی و تجربه یادگیری از دیگران) می‌دانند. (سروستانی، ۱۳۹۰: ص ۵۳) نظریات در زمینه کنترول اجتماعی از سوی صاحب‌نظران متعدد ارائه گردیده است که در ذیل به چند مورد به صورت مختصر اشاره می‌شود: الف- نظریه کنترول اجتماعی دورکیم: نظریه‌های کنترول اجتماعی، برای تشریح این که چگونه مردم از عمل در راه‌هایی که به ضرر دیگران است، بازداشته می‌شوند، همگی بر عواملی اجتماعی تکیه می‌کنند. نخستین تشریحات مربوط به این راه‌یافت، مربوط به امیل دورکیم (۱۹۸۵م) بود. او می‌گفت: «یک جامعه،

همواره دارای شمار معینی از منحرفان است و انحراف در واقع، پدیده «طبیعی» تلقی می‌شود. دورکیم با بررسی جوامع مختلف در این سو و آن سوی جهان، به این نتیجه رسید که همه جوامع دارای جرم اند. بنابراین، اگر چنین است، پس جرم باید دارای کارکرد در جامعه باشد. بر اساس این توصیف، جامعه بدون جرم و مجرم، جامعه غیرطبیعی است. افزون بر آن، انحراف به حفظ نظم اجتماعی کمک می‌کند؛ زیرا مرزهای اخلاقی مبهمی وجود دارد که نشان می‌دهد کدام اعمال مجاز و کدام تأیید نشده هستند. این مرزها موجب روشن کردن درجه‌های مختلف عدم تأیید اعمال گوناگون می‌شود که گستره آن از ناخشنودی ساده شروع تا مجازات قانونی و زندانی شدن ادامه می‌یابد. از آنجا که مرزهای فعلی روشن نیستند، این واکنش اجتماعی نسبت به عمل انحرافی فرد دیگر است که کمک می‌کند تا مردم بفهمند چه باید بکنند. لذا دورکیم استدلال کرد که رفتار به وسیله واکنش اجتماعی (ناخشنودی، مجازات) کنترل می‌شود.

دورکیم همچنان نابهنجاری را به وجود کنترل‌ها ربط می‌دهد. یک جامعه عادی (بهنجار) جامعه‌یی است که در آن، روابط اجتماعی به خوبی عمل کرده و هنجارهای اجتماعی (مقررات)، به خوبی مشخص و متمایز شده است. زمانی که روابط و هنجارها شروع به شکسته شدن می‌کند، کنترل‌هایی که آن‌ها می‌آفرینند، شروع به ازمیان رفتن و خراب شدن می‌نمایند. دورکیم اشاره می‌کند که شکست این کنترل‌ها، به جرم و خودکشی منجر می‌شود. او به ویژه به موقعیت‌هایی که در آن ظهور آرزوهای کنترل نشده، به خودکشی منتهی می‌شود، توجه می‌کرد. هرگاه، نابهنجاری در جامعه وجود داشته باشد، کنترل‌ها شروع به ناپدید شدن می‌کنند. (علی ربیعی، سایت اینترنتی <http://31633/asibha.mcls.gov.ir/fa/news>) به عقیده این جامعه‌شناس، کج رفتاری شهروندان برای جامعه مفید بوده و نیاز است برخی اوقات، اشخاص اجتماع برای خنثانمودن برخی نیازها، دست به کج رفتاری بزنند.

ب- نظریه کنترل اجتماعی شخصیت محور: آلبرت رایس (۱۹۵۱م)، با کار مکتب شیکاگو برای ایجاد یک نظریه کنترل اجتماعی، مفاهیم شخصیت و جامعه پذیری را درهم آمیخت. اگر چه رایس از نظریه روان درمانی استفاده کرد و مفصلاً در مورد اهمیت شخصیت، به نگارش پرداخت؛ اما نظریه او پیشنهاد می کرد که سه عامل کنترل اجتماعی، ارتکاب جرم را تشریح می کند. او عقیده داشت که ارتکاب جرم ممکن است از یکی یا تمام موارد زیر سرچشمه بگیرد: نبود کنترل های درونی خاص که در دوران طفولیت توسعه یافته باشد، شکسته شدن این کنترل های درونی و نبود یا منازعه در قواعد اجتماعی که به وسیله گروه های مهم اجتماعی خانواده، نزدیکان، مدرسه و غیره فراهم آمده است. (همان: <http://asibha.mcls.gov.ir/fa/news/31633>)

ج- نظریه کنترل اجتماعی مهار: ره یافت بعدی توسط والتر رکلس ظاهر شد و با کارهای بعدی به کمک همکارش دینیتس ادامه یافت. این نظریه که به آن با عنوان نظریه مهار اشاره می شود، به تشریح ارتکاب جرم به عنوان نوعی بازی میان دو شکل از کنترل یعنی داخلی (درونی) و خارجی (بیرونی) می پردازد. رکلس، نظریه اش را به عنوان تشریح هر دو نوع انطباق و انحراف تلقی می کرد. در همان حال، بر این ادعا نبود که نظریه مهار، همه انواع انحراف را تشریح می کند. قطعاً او به نظریه اش به عنوان یک نظریه «میان برد» ارجاع می داد. رکلس رفتار ناشی از فشارهای درونی (روانی نابسامانی های شخصیتی، اجبار و نابسامانی ارگانیک مغز و فشار عصبی) و از بازیگری نقش های مورد انتظار (دیکنه های خرده فرهنگی، اشکال معین منازعه فرهنگ، و جرم سازمان یافته) حذف می کرد. با این همه، میان برد بودن رفتار، پدیده یی بسیار گسترده است. در حالی که مهار درونی، هرگز از سوی رکلس به روشنی مشخص نشد و به عنوان جزوی از «خود» معرفی شد. فهرستی از این مهار درونی شامل موارد زیر است: کنترل شخصی، مفهوم شخصی خوب، قدرت «من»، «من برتر» خوب توسعه یافته، تحمل بالای محرومیت، مقاومت بالا در مقابل انحرافات، احساس بالای مسئولیت و توان یافتن ارضای جایگزین.

مهار بیرونی، به عنوان محیط اجتماعی در نظر گرفته شده بود. مثال‌هایی از مهار بیرونی را می‌توان بازتقویتی هنجارها و ارزش‌های اجتماعی توسط خانواده و مدرسه، نظارت مؤثر و منظم، فرصت‌های منطقی برای فعالیت اجتماعی، در دسترس بودن راه‌های بدیل برای انحراف و فرصت‌هایی برای پذیرش، هویت و تعلق دانست. رکلس با تأکید بر مهار درونی، عقیده داشت که یک مفهوم شخصی در مردم وجود دارد و این مفهوم در زمان جوانی، در آن‌ها شکل می‌گیرد. این مفهوم شخصی، ممکن است تصویر «خوب» یا «بد» از خود را به وجود آورد. او عقیده داشت: «انواع گوناگونی از «فشارها و کشش‌ها» به سوی رفتار انحرافی وجود دارد که تمام افراد آن را تجربه می‌کنند. تأثیر این تحریک‌ها به سوی ارتکاب اعمال مجرمانه، به قدرت مهار درونی و بیرونی فرد بستگی دارد.» (همان: <http://asibha.mcls.gov.ir/fa/news/31633>) هر قدر شخص، قدرت بالا داشته باشد و مهار درونی و مهار بیرونی‌اش خوب تکامل یافته باشد، به همان اندازه می‌تواند از ارتکاب جرم در سطح اجتماع در وجود خویش جلوگیری نماید.

د- نظریه کنترل اجتماعی قیود اجتماعی: ماتزا (۱۹۶۶م)، معتقد به استفاده صریح از اصطلاح «مقید به نظم اخلاقی» بود. منظور او از این اصطلاح، قیدی بود که میان افراد و ارزش‌های غالب اجتماعی وجود داشت. مسأله جرم‌شناسی، تشریح این مطلب است که چگونه این قید می‌تواند قوی‌تر یا ضعیف‌تر شود. ماتزا از اصطلاح خنثاسازی، برای تشریح این که چگونه یک فرد می‌تواند برای رفتار مجرمانه آماده شود، استفاده کرد. به عقیده او، زمانی که خنثاسازی مورد استفاده قرار گرفت، فرد در یک حالت برزخ یا «بی‌ارادگی» قرار می‌گیرد که اعمال انحرافی را مجاز جلوه می‌دهد. از این نقطه است که بازگشت به انطباق یا ارتکاب عمل انحرافی ممکن خواهد بود. ورود در عمل یا محرک برای انجام عمل، گرد محور «اراده» انجام یک کار قرار دارد. اراده دارای دو شرط برای فعال شدن است: آمادگی که فراهم آورنده زمینه برای تکرار رفتار گذشته است و ناامیدی که رفتار جدیدی را به وجود می‌آورد. این دو جزو نظری، فرد را از

اراده خارج ساخته و امکان بروز یک رفتار را می‌دهد. با این همه، رفتار، چه حالت انطباقی داشته باشد یا انحرافی، به موقعیت و شکل ختناسازی بستگی دارد. (همان: <http://asibha.mcls.gov.ir/fa/news/31633>) به نظر وی اراده در ارتکاب جرم، نقش مهم و اساسی خواهد داشت. اگر رفتار، شکل انطباقی با ارزش‌های اجتماع داشته باشد، شخص در عمل کردهایش مثبت بوده و مرتکب کج رفتاری یا ارتکاب جرم نمی‌گردد؛ ولی اگر شخص حالت انحرافی از نظر اراده داشته باشد، در این صورت قطعاً مرتکب جرم می‌شود.

ه- نظریه کنترل اجتماعی هیرشی: معروف‌ترین نسخه نظریه کنترل اجتماعی در دهه هفتاد و هشتاد قرن بیست، نسخه‌یی بود که از سوی تراویس هیرشی (۱۹۶۹م) ارائه شد. هیرشی، با ترکیب و کار روی کارهای نظریه پردازان کنترل اجتماعی، تصویری روشن از آنچه از قیود اجتماعی استنباط می‌شد، ارائه کرد. قطعاً، برخی از جرم‌شناسان، به این نظریه، به عنوان نظریه تقلید اجتماعی رجوع می‌کنند. هیرشی به جای آن که مانند دورکیم، افراد را به عنوان منحرف یا منطبق ببیند، بر این باور بود که رفتار، بازتاب‌دهنده درجه مختلف اخلاقیات است. او چنین استدلال می‌کرد که قدرت هنجارهای درونی شده، آگاهی و تمایل برای تأیید رفتار رایج را تشویق می‌کنند. هیرشی مانند سایکس و ماتزا، به جای استفاده از فنون ختناسازی، به مقصدانستن قیود شکسته یا ضعیف شده نسبت به جامعه پرداخت. هیرشی، برخلاف نظریه پردازان کنترل اجتماعی، این تفکر را مردود می‌داند که وجود هر انگیزه‌یی برای ارتکاب رفتار انحرافی، ضروری است. (ریعی: <http://asibha.mcls.gov.ir/fa/news/31633>)

تراوس هیرشی، مهم‌ترین صاحب نظر این روی کرد، علت همنوایی افراد با هنجارهای اجتماعی را پیوند اجتماعی آن‌ها دانسته است. وی مدعی است که پیوند میان فرد و جامعه، مهم‌ترین علت همنوایی و عامل اصلی کنترل رفتارهای فرد است و ضعف این پیوند یا نبود آن موجب اصلی کج رفتاری است. هیرشی چهار جزو (عنصر) اصلی پیوند شخص با جامعه را که مانع کج رفتاری می‌شود، به شرح زیر توضیح داده است:

۱. داشتن «تعلق خاطر» نسبت به افراد و نهادها در جامعه، یکی از شیوه‌هایی است که فرد خود را از طریق آن به جامعه پیوند می‌زند. ضعف چنین تمایلات و پیوندهایی، موجب می‌شود که فرد خود را در ارتکاب کج‌رفتاری آزاد بداند.

۲. افراد در هر جامعه، وقت و انرژی خود را صرف دستیابی به اهداف و کسب منزلت و حسن شهرت می‌کنند و به فعالیت‌های متداول زندگی روزمره «متعهد» بوده، از کج‌رفتاری می‌پرهیزند تا موقعیت‌هایی را که به دست آورده‌اند، حفظ کنند.

۳. افراد چنان خود را مشغول هم‌نوایی می‌کنند که وقتی برای ارتکاب کج‌رفتاری یا حتا فکرکردن به آن برایشان باقی نمی‌ماند. «درگیر شدن» در فعالیت‌های مربوط به زندگی روزمره، وقت و انرژی آن‌ها را به خود اختصاص می‌دهد و این خود موجب تقویت تعهد می‌شود.

۴. «اعتقاد» افراد به اعتبار اخلاقی نظام هنجارهای اجتماعی و رعایت قوانین و مقررات، موجب احساس وظیفه اخلاقی نسبت به دیگران می‌شود. ضعف چنین اعتقادی راه را برای کج‌رفتاری هموار می‌کند.

طبق این روی‌کرد، بین «تعلق خاطر» افراد به جامعه، «تعهد» آنان به امور متداول و زندگی روزمره هم‌نوا با هنجارهای اجتماعی، «درگیر شدن» آن‌ها در فعالیت‌های مختلف زندگی و «اعتقاد» به نظام هنجاری جامعه از یک سو و هم‌نوایی آنان با هنجارهای اجتماعی از سوی دیگر، رابطه مستقیم داشته و با احتمال کج‌رفتاری آنان رابطه معکوس دارد. (سروستانی، همان: صص ۵۲-۵۳)

هیرشی در آثار بعدی خود، موضوع ارتباط بین کج‌رفتاری و «خودکنترولی» را مطرح ساخته است. هیرشی و گات فردسان، مدعی‌اند که جرم، موجد ارضای خاطر سریع و آسان فرد کج‌رفتار می‌شود و کسی مرتکب جرم می‌گردد که به دنبال ارضای خاطر سریع بوده که اهداف کوتاه‌مدت در زندگی داشته باشد. این گونه افراد، خلاف هم‌نویان، خودکنترولی ضعیفی دارند و نه تنها احتمال کج‌رفتاری در آن‌ها بیش‌تر است؛ بلکه به ارتکاب فعالیت‌های جانبی آن مانند تصادف، سگرت کشیدن و مصرف الکل هم تمایل دارند. منشای خودکنترولی

ضعیف را باید در خانواده و دوران کودکی و جامعه‌پذیری ناکارآمد یافت؛ خواه پیوند اجتماعی قوی یا ضعیف باشد. (سروستانی، ۱۳۹۰: ص ۵۳) در دوران که طفل بزرگ می‌شود، باید در تربیت او بسیار کوشید؛ زیرا رفتاری که او امروز یاد می‌گیرد، ثمرش سال‌ها بعد در وجود شخص تبلور خواهد کرد. اگر در آن زمان، بتوانیم محیط‌های خوبی را برای طفل آماده سازیم، قطعاً خودکنترولی (درونی) را بر وی به وجود خواهیم آورد و نیاز نیست در آینده با کنترل و نظارت بیرونی، شخص را از کج رفتاری باز داریم.

۳- شیوه‌های کنترل اجتماعی

کنترل اجتماعی در جامعه به دوشیوه متفاوت صورت می‌گیرد:
الف- از طریق اجبار: بر اساس این شیوه، افراد را به پذیرش شیوه‌های زندگی و الگوهای رفتاری جامعه، با بکاربردن وسایل گوناگونی نظیر مجازات حقوقی و تنبیه، وا می‌دارند.

ب- از طریق اقناع: در این شیوه، افراد را با وسایل گوناگون اقناع از قبیل: تبلیغ، پاداش، اعتبار، اعطای درجه، تمجید کردن، تشویق و قدردانی، وادار به پذیرش هنجارهای اجتماعی می‌کنند. (تاجریان، ۱۳۸۰: ص ۱۵۳)

۴- انواع کنترل اجتماعی

کنترل‌های اجتماعی را می‌توان نظر به اهدافی که در جامعه دارند، به انواع زیر تقسیم کرد:

الف- کنترل غیررسمی: کنترل غیررسمی، شکلی از کنترل اجتماعی است که در عرصهٔ رویارویی اجتماعی اعضای جامعه در خانواده، مدرسه و محل کار تحقق می‌یابد. افرادی که برخلاف هنجاری‌های سنتی و معیارهای خانوادگی و اجتماعی رفتار کنند، از سوی دیگران برای هم‌نوایی با هنجارهای اجتماعی تحت فشار قرار می‌گیرند؛ افراد ناهمنوا از جامعه طرد می‌شوند یا مورد تمسخر دیگران قرار می‌گیرند. (همان: ص ۱۵۳) این نوع کنترل، بیش‌تر در دهکده‌ها کارایی داشته و در شهرهای بزرگ از قبیل کابل، هرات و غیره آنقدر مفید نخواهد بود؛ زیرا در اطراف، اشخاص، معمولاً همدیگر را می‌شناسند و از

ترس آبرو و عزت، دست به کج رفتاری نخواهند زد.

ب- کنترل رسمی: کنترل رسمی مبتنی بر عنصر حقوقی و قانونی کنترل اجتماعی است. در کنترل رسمی، قوانین جامعه، راهنمای اعضای آن است و گروه‌هایی نیز وجود دارد که این قوانین و مقررات را در جامعه اعمال می‌کنند و کج‌روان اجتماعی و مجرمان را بازداشت می‌کنند. در کنار این گروه‌ها، مؤسسه‌ها و سازمان‌هایی چون مدرسه، اداره و غیره موارد نیز وجود دارند که دارای معیارها و مقرراتی برای کنترل اجتماعی هستند. (تاجریان: ص ۱۵۳)

جامعه، می‌تواند با در نظر گرفتن تفکیک قوا و ایجاد قوانین مناسب، سیاست جنایی مثبت به وجود آورده و از ارتکاب جرم جلوگیری نماید. البته باید خاطرنشان نمود که هر نظام حقوقی در میان کشورها، بخش جداگانه برای قوانین جزایی دارند؛ زیرا با توجه به شرایط، اوضاع حاکم بر اجتماع، عرف و اخلاق عامه سیاست جنایی خود را تغییر می‌دهند. برخی کشورها برای کنترل و نظارت شهروندان و اتباع، بیش‌تر اعمال کج را جرم‌انگاری نموده تا از این طریق اجتماع را منظم بدارند؛ اما برخی کشورها از راه‌های دیگر استفاده کرده و قوانین جزایی را برای حداقل کج رفتاری‌ها در نظر می‌گیرند. به عبارت حقوقی‌تر، اصل حداقل بودن یا اصل حداکثر بودن حقوق جزا را با توجه به شرایط و اوضاع جامعه عیار می‌سازند.

ج- کنترل اجتماعی مثبت و منفی: در کنترل اجتماعی، اگر بخواهیم افراد جامعه را با هنجارها و ارزش‌های اجتماعی هم‌نوا سازیم، باید از میکانیزم کنترل اجتماعی مثبت استفاده کنیم که تشویق‌ها، آفرین‌ها، قدردانی‌ها و اعمال شوق‌انگیز در این میکانیزم جای می‌گیرد؛ اما اگر در کنترل اجتماعی بخواهیم افراد جامعه را از رفتارها و گرایش‌های ضد اجتماعی منصرف کنیم، باید از میکانیزم کنترل اجتماعی منفی بهره‌جویم که تنبیه، توبیخ، تهدید، بی‌اعتنایی، ریشخند، جریمه و زندان در این میکانیزم قرار دارد. (تاجریان: ص ۱۵۳) بر اساس این نظریه، تشویق کردن و ترغیب نمودن اشخاص برای ارتکاب اعمال، نقش مهمی خواهد داشت. اگر میکانیزم مکافات و مجازات در نظر گرفته شود،

اشخاص ممکن است از کج رفتاری پرهیز نموده و بر اساس ارزش های جامعه عمل کنند.

۵- انتقادات بر نظریه های کنترل اجتماعی

هر نظریه در علوم انسانی، اگر به صورت دقیق مورد غور و واکاوی قرار گیرد، نکات ضعف آن بر ملا می گردد. نظریه کنترل اجتماعی، همانند نظریات دیگر، خالی از ایراد و انتقاد نیست که در ذیل به نقاط ضعف آن می پردازیم: الف- برخلاف آنچه نظریه پردازان نظریه کنترل اجتماعی فرض کرده اند، انگیزه همه افراد جامعه برای ارتکاب کج رفتاری، یکسان نیست. این نظریه ها طوری که روانکاوان پنداشته اند: «هر کس اگر موقعیتی برایش پیش آید، کج رفتاری خواهد کرد؛ مگر آن که کنترل اجتماعی مانع او شود.»؛ این ویژگی را فطری و ثابت انگاشته اند که با اندیشه اکثریت جامعه شناسان که مدعی تفاوت و تغییر بر اساس سوابق فرهنگی و شرایط هنجاری افراد اند، همسازی ندارد.

ب- نظریه های کنترل اجتماعی، فرض کرده اند که نظام ارزشی مرکزی در جامعه وجود دارد که روشن می کند کدام نوع رفتار، کج رفتاری است و کدام یک نیست؛ اما به هیچ روی نمی توان جوامع متکثر و صنعتی امروزی را این گونه پنداشت.

ج- تحقیقات بسیاری، موضع نظریه های کنترل را تأیید کرده اند؛ اما هیچ یک به صورت درازمدت انجام نشده اند تا بتوانند آثار متقابل کج رفتاری را بر پیوند اجتماعی یا خودکنترولی اندازه گیری کنند. به نظر می رسد اغلب، این کج رفتاری است که موجب ضعف پیوند اجتماعی و خودکنترولی می شود. از سوی دیگر، در این نظریه ها با ساده انگاری، فرض شده است که کنترل اجتماعی، فقط یک بازدارنده کج رفتاری است و از این موضوع مهم که کنترل اجتماعی می تواند علتی هم برای کج رفتاری و حداقل موجب کاهش شدید آزادی های فردی و افزایش دخالت در ابعاد مختلف خصوصی زندگی افراد باشد، غفلت شده است.

د- برخلاف آنچه نظریه‌های کنترل فرض کرده‌اند، افراد همیشه عقلانی عمل نمی‌کنند و موارد متعددی از رفتارها را می‌توان یافت که مبتنی بر تحلیل داده - ستانده نیست و پیچیدگی‌های خاص خود را دارد.

ه- بسیار دیده شده که هرچه شدت و قطعیت اعمال مجازات بیش‌تر بوده، تأثیر کمتر در کاهش جرم و جنایت داشته است؛ (سروستانی، ۱۳۹۰: صص ۵۵-۵۶) زیرا بر اساس دیدگاه بکاریا بینان‌گذار مکتب کلاسیک، شدت مجازات، هرگز برای پایین آمدن گراف جرایم در سطح اجتماع کارا نبوده و نمی‌توان از این طریق ارتکاب جرایم را کاهش داد.

نتیجه گیری

نظریه کنترل اجتماعی، دو روی کرد در مبارزه با اعمال مجرمان مطرح نموده است: یکی این که خانواده‌ها، مکاتب و ... که محیط‌های اند که فرد در دوران طفولیت، با اشخاص در ارتباط اند؛ باید به گونه‌یی باشند که طفل را تربیت اصولی و درست نموده و به عنوان یک فرد سالم به جامعه تحویل نمایند؛ زیرا از دید نظریه کنترل اجتماعی، تربیت دوران کودکی بسیار مهم بوده و آموخته‌های این دوران است که تا آخر زندگی با اشخاص خواهد ماند و شخصیت فرد را شکل می‌دهد. اگر در طفولیت خوب و به درستی در آغوش خانواده، مدرسه، محیط بازی و غیره به فرد اعمال نیکو و پسندیده آموخته شود، یک نوع خود کنترولی (کنترل درونی) در وی ایجاد خواهد شد. این خودکنترولی سبب می‌شود که او با عدم نظارت بیرونی بازهم دست به ارتکاب عمل خلاف قانون و عرف نزند. اگر دوران محیط‌های غیررسمی نتواند وظایف خود را به درستی ایفاء نماید و شخص از تربیت و آموخته‌های سالم بهره‌مند نشود، براساس نظریه کنترل اجتماعی، مرحله دوم آغاز شده و کنترل بیرونی کار خود را شروع می‌نماید. در این فرض، با توجه به قوانین و مقررات همانند مجازات کردن فرد متخطی و خلاف کار یا تدوین قوانین جزایی و ... اشخاص را مورد نظارت و کنترل قرار می‌دهند.

به طور خلاصه می‌توان گفت که این نظریه (کنترل اجتماعی) همانند دیگر نظریات جرم‌شناسی، دنبال خشکانیدن علل و عوامل جرمی بوده و خواسته است با ایجاد و طرح چنین نظری، با پدیده جرم مبارزه نماید. این نظریه معتقد است که با ایجاد نظارت و کنترل‌های اجتماعی، از ارتکاب جرم در سطح اجتماع جلوگیری خواهد شد و میزان ارتکاب جرایم به حداقل خواهد رسید.

منابع

۱. تاجریان، علی‌رضا، سایت انترنتی کنترل اجتماعی: <http://asibha.mcls.gov.ir/fa/news> [11]31633/ : ۱۳۹۵هـ.
۲. راب‌وایت، فیونا‌هینز، جرم و جرم‌شناسی، ترجمه‌ علی سلیمی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ش ۸۲، علوم اجتماعی، چ ۵، تهران: هـ.
۳. ربیعی، علی، کنترل اجتماعی، سایت انترنتی کنترل اجتماعی: <http://asibha.mcls.gov.ir/fa/news> 31633/ : ۱۳۹۵هـ.
۴. سروسستانی، رحمت‌الله صدیق، آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی)، سازمان چاپ و انتشارات اوقاف، چ ۷، تهران: ۱۳۹۰هـ.
۵. ستوده، هدایت‌الله، آسیب‌شناسی اجتماعی / جامعه‌شناسی انحرافات، آوای نور، ج ۷، تهران: ۱۳۸۰هـ.
۶. عمید، حسن، فرهنگ فارسی، سپهر تهران، چ ۳، تهران: ۱۳۶۹هـ.
۷. فرانک‌پی، ویلیام‌ماری لین‌دی، مک‌شین، نظریه‌های جرم‌شناسی، ترجمه دکتر حمید رضا ملک محمدی. نام انتشارات؟، جای نشر؟ و سال چاپ؟

د متهم د سکوت حق د اسلامي شریعت سره پرتلیزه خپرنه

سمیع الله شینواری

لنډیز:

په دې موضوع کې د تورن (متهم) له یو مهم حق څخه چې په وخت د تور (اتهام) واردیدلو کې ورته ورکول کېږي بحث شوی؛ چې هغه د تورن د چپوالي حق دی، د عدلي او قضائي ارگانونه، امنیتي مؤظفین او کشفی ارگانونه د محاکمې، تحقیق او نیولو په وخت کې د جرم مرتکب باید له ټولو حقوقو څخه خبر کړي، بیا په ځانگړي توگه د سکوت حق حتماً ورکړل شي ځکه په دې حق سره که چیرته ورنه کړل شي کیدای شي هغه څه بیان کړي، چې دی یې مرتکب شوی نه وي؛ نو حق یې ضایع کېږي، او بل دا چې اصل په انسان کې د غاړې خلاصوالی او براءت دی، له یو تورن څخه نه شي کیدلی چې په زور، تهدید او تطمیع سره بیانات واخیستل شي، نو متهم باید د سکوت له حق څخه په بشپړه توگه استفاده وکړي او گټه ترینه واخلي.

په همدې بناء باندې مورې پدې لیکنه کې په ټولو هغه اصولو باندي بحث کوم چې د تورن د سکوت حق پورې تړاو لري، موضوع د اسلامي

شریعت، د افغانستان قوانینو او نړیوالو اسنادو له اړخه روښانه شوې، او په دې موضوع کې موږ د سکوت د حق تعریف، اقسام، په اسلامي شریعت کې د سکوت د حق اساس او هغه دلایل روښانه کړي چې په اسلامي شریعت کې د متهم د سکوت په حق باندې دلالت کوي، دارنگه د افغانستان قوانینو او نړیوالو اسنادو کې چې د متهم د سکوت له حق څخه یادونه شوې هغې ته مې اشاره کړې او شریعت سره مې مقایسوي او پرتلیزه څېړنه کړې ده.

بنسټیز مفاهیم: شکمن، تورن، حق، سکوت او دعوی.

سریزه:

الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على رسوله محمد وآله واصحابه أجمعين. أما بعد: الله تعالى فرمائي: «وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ»

ژباړه: کله چې د خلکو ترمنځ پریکړه کوئ؛ نو په عدل سره یې وکړئ. د قرآن کریم له لید لوري عدل د پیدایښت په ټول نظام کې جریان لري او د ټولو موجوداتو او ټولې هستې پرته له دې امله چې عدل د الله تعالی فعل دی؛ جریان لري، د قرآن کریم په تعییر د طبیعت نظام او ملکوتي نظام، عادلانه دی.

الله تعالی فرمائي: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ»

ژباړه: په تحقیق سره مونږه خپل پیغمبران له دلیلونو سره ولیږل او نازل مو کړل له هغوی سره کتاب او تله (میزان) ترڅو خلکو کې عدل قایم کړي.

د انسان د حقوقو او د هغه سره په انساني چلند او کرامت باندې ډیر زیات ترکیز شوې دی، اسلامي شریعت، د افغانستان اساسي قانون، عادي قوانین او نړیوال اسناد ټول په دې باندې صراحت لري چې انسان د یولړ حقوقو څخه برخمن دی، حتی که یو انسان مجرم هم ثابت شي؛ حقوق باید ورته ورکړل شي، اسلامي شریعت له پخوا څخه هرچاته او د هرې طبقې وگړي ته وگړو که یو فرد مجرم هم وبلل شي حقوق ورکړي او ورته مایل دی، له همدې وجهې

دولتونه هم کوشش کوي چې داسې قوانين وضع کړي ترڅو په وخت د ارتکاب د جرم کې د فرد ساتنه وشي او د هغه د ازادۍ درناوی وشي، نو لازمه ده چې د تورن حقوق بايد رعايت شي او له ټولو حقوقو څخه گټه واخلي ځکه اصل براءت دی.

د تورن له حقوقو د جملې څخه يو هم د هغه د سکوت او چپوالي حق دی چې اسلامي شريعت، د افغانستان اساسي او عادي قوانين او نړيوال اسناد ټولو ورباندې صراحت کړی دی او د تورن له دغې حق يې څخه يادونه کړې ده، او دا يې لازمه کړې چې تورن ته د تحقيق په وخت کې د هغه د سکوت حق ورکړل شي، د همدې په اساس ما هم وغوښتل چې د عدلي او قضائې ارگان موظفينو او امنيتي موظفينو لپاره چې کله يو شکمن کس د جرم د ارتکاب په نسبت نيسي او وروسته تورن معرفي کيږي؛ هغوی ته روښانه شي چې د يو شکمن کس او تورن سره بايد څه ډول چلند وشي، کوم حقوق ورته ورکړل شي، بيا په ځانگړي توگه په هغه حالت کې چې کله د امنيتي موظفينو لخوا د شکمن کس څخه بيانات اخيستل کيږي او د څارنوال لخوا د تحقيق په وخت کې له هغه څخه د استجواب غوښتنه کيږي دوی بايد په دې پوه شي چې په داسې حالت کې يو تورن له کوم حق څخه برخمن کيدای شي؛ نو ددې موضوع په جريان کې به روښانه شي چې شکمن او تورن کس ته بايد د استنطاق او استجواب په وخت کې د سکوت حق ورکړل شي، لازمه ده چې د شکمن او تورن کس د سکوت له حق څخه تفصيلي او مقاييسوي توگه يادونه وکړم.

د سکوت حق، د متهم، د دعوي او د حق تعريف.

د سکوت پيژندنه:

سکوت پيژندنه په لغت کې:

السَّكْتُ وَالسُّكُوتُ مخالف د نطق او خبرو کولو يعنې چپوالي ته وايي، دارنگه د مرگ په معنی سره هم راغلی دی؛ د معزز رضي الله عنه په حديث کې راځي: (فرميناہ حتى سکت أي مات)، يعنې هغه يې وويشتو تردې چې

وفات شو، د مخ اړولو په معنی سره هم راځي؛ لکه: وَأَسْكُتُ عَنِ الشَّيْءِ -
أَعْرَضْتُ عَنْهُ.

په اصطلاح کې د فقهي له نظره سکوت پيژندنه:

د خبرو څخه د شخص منع راوړلو ته سکوت وايي.

په اصطلاح کې د قانون له نظره سکوت پيژندنه:

د قانون له نظره د متهم سکوت داسې تعريف شوی: د وينا په نه بيانولو

کې د متهم په کامله توگه آزادۍ ته سکوت وايي.

معنی دا کله چې يو شخص په يو تور باندې تورن شي کولی شي سکوت

اختيار کړي او له خبرو کولو څخه منع راوړي.

د متهم (Accused) تعريف

متهم (تورن) اسم او تهمت (Accuser) يې فعل دی، چې تهمت: گمان،

شک او ظن ته وايي؛ لکه ويل شوي: اتهمه في قوله ای أشك فی صدقه،

يعني رښتینولی کې يې شک دی.

د متهم تعريف د فقهي له نظره:

هغه چې د ناوړه او حرام فعل دعوی ورباندې شوې وي او د جزا وړ

وگرځي. لکه: قتل، لاره شکونه (قطع الطريقي)، غلا او داسې نور.....

يا هغه کس چې بل ورباندې په خپل حق کې دعوی کړې وي برابره خبره

ده که هغه وینه وي او که مال وي.

د متهم تعريف د قانون له نظره:

هغه شخص چې د جرم ترسره کولو نسبت ورته شوې وي او په اړه يې

کافي دلائل موجود وي.

د افغانستان د جزائي اجراءاتو قانون (۴) ماده (۱۳) فقره د تورن تعريف داسې

کړی دی: هغه شخص دی چې د تحقيق پر وخت د اثبات د راټولو شوو دلايلو

د ارزونې پر بناء، د جرم د مرتکب په توگه تشخيص او تور پرې لگیدلی وي؛

نو که د شريعت او د افغانستان د جزائي اجراءاتو قانون له اړخه د تورن تعريف

ته دقت وکړو ترمنځ کوم اساسي توپير نه ترسترگو کيږي، ځکه دناوړه او

حرام فعل دعوی په هغه چا کيږي چې د جرم د مرتکب په توګه تشخیص او د اثبات دلایل یې په اړه موجود وي او د جزأ وړ هغه څوک ګرځي چې تور پرې ولګيږي.

د دعوي تعريف:

استغاثه، دعاء، عبادت، امید او طلب (غوښتلو) ته وايي، او دعوي (Invocation, call) د صلحي او شخړې په حالت کې د یو شي غوښتل دي.

د فقهي له نظره د دعوي (case) تعريف:

د قاضي پر وړاندې له غیر څخه د خپل حق غوښتلو ته دعوی وايي.

د قانون له نظره د دعوي تعريف:

د محکمې پر وړاندې په ځانګړي طريقه (Legal procedures) د معینې شخړې او لانجې هوارولو ته دعوی وايي.

د افغانستان په قوانینو کې دعوی په دوه ډوله ده یو مدني دعوی ده او بل جزائي دعوه ده:

مدني دعوی د مدني محاکماتو د اصولو قانون (۵) ماده کې داسې تعريف شوې ده:

د محکمې په وړاندې له پردې څخه د حق غوښتنه ده.

او د جزائي دعوي په اړه د جزائي اجراءاتو قانون (۴) ماده (۳) فقره داسې صراحت لري:

د دې قانون (جزائي اجراءاتو قانون) د حکمونو مطابق د محکمې په وړاندې د څارنوال لخوا د مجازاتو غوښتنه ده.

د شریعت او قانون له اړخه په تعریفاتو کې کوم توپیر نه لیدل کیږي، الفاظ مترادف معنی واحد دي.

د حق تعريف:

حق (Right) په لغت کې: جمع یې حُقوقٌ او حِقَاقٌ د باطل ضد ته وايي.

د حق اصطلاحی تعريف: هغه ثابت شی چې د هغې څخه انکار نه شي کیدلی، د همدې وجهې نه د قرآن کریم یو نوم حق (Reality- Truth) دی.

د سکوت د حق ډولونه

دلته دا ښه بریښي چې د سکوت د ډولونو په اړه بحث وکړو:

سکوت یا چپوالي په دوه ډوله دی:

لومړی: طبعي سکوت

په طبعي توگه د متهم چپوالي د گونگوالي او کونوالي په وخت کې وي؛ نو کله چې دغسې متهم په کتابت او لیکلو پوهیده بیا مشکل نشته، مگر کله چې په لیکلو نه پوهیده بیا په محکمه باندې لازم دي چې ژباړن، خیر او متخصص شخص ورته وگماری، د افغانستان اساسي قانون (۱۳۵) ماده په دې اړه داسې صراحت لري: که ددغوی لورې په هغه ژبه چې محاکمه پرې کيږي ونه پوهيږي، د قضیې پر موادو او اسنادو د اطلاع او په محکمه کې په خپله مورنۍ ژبه د خبرو کولو حق د ترجمان په وسیله ورته تأمینيږي. او د جزایې اجراآتو قانون (۷) ماده کې چې د عدلي تعقیب په مختلفو پړاوونو کې د مزنون، تورن او حق العبد د مسؤل حقوقو څخه یادونه شوې ده (۱۰) جز یې داسې صراحت لري: (د ترجمان (ژباړونکي) لرل)، دارنگه د ذکر شوي قانون (۱۱) ماده داسې صراحت لري:

(۱) پولیس، خازنوالي او محکمه مکلف دي، هغه مجني علیه، مزنون یا تورن ته چې د عدلي تعقیب په اجراآتو کې د گټې اخیستنې په وړ ژبه نه پوهيږي یا کونې یا گونگ او یا کون او گونگ وي، د ترجمان د حضور زمینه برابره کړي، او د بیوزله اشخاصو لپاره، د دولت په لگښت ترجمان استخداميږي.

(۲) ترجمان مکلف دی، سپارل شوې (محول شوې) موضوع په دقیقه او بشپړه توگه ترجمه کړي، د غلطې ترجمې په صورت کې، له منځته راوړو پایلو سره متناسب، د قانون د حکمونو مطابق تر عدلي تعقیب لاندې نیول کيږي.

دارنگه نړیوال اسناد، د سیاسي او مدني حقوقو نړیوال میثاق (۱۴) ماده (۳) فقره (الف) او (و) جز په دې اړه داسې صراحت لري:

(۳) فقره: هرڅوک حق لري چې د اتهام د نسبت په وخت کې، په مساویانه توگه له لاندې ډول تضمینونو څخه برخمن شي:

(الف) په هره ژبه چې دی پوهیږي د وارد شوي اتهام په نوعیت او سبب باندې باید خبر شي.

(و) په محکمه کې چې په کومه ژبه خبرې کیږي او دی (متهم) ورباندې نه پوهیږي، یو مفت او مجاني ترجمان ورسره باید کومک وکړي.

یعنې د افغانستان قوانینو او نړیوالو اسنادو په بشپړه توګه د یو طبعي مسکوت مظنون او متهم لپاره حق ورکړې دی، چې دا د الله تعالی د بنده ګانو سره یو اسلامي او انساني صله رحمي او چلند دی.

دوهم: عمدي سکوت

د قاضي او څارنوال لخوا د سوالونو په وخت د تورن له جواب ورکولو څخه امتناع راوړل. چې همدغه سکوت زمونږ د بحث موضوع هم ده، چې اسلامي شریعت، د افغانستان قوانین او نړیوال قوانین یې په اړه صراحت لري، تفصیلي بحث به یې په راتلونکي څپرکي کې تشریح شي.

د تورن د سکوت حق د اسلامي شریعت سره مقایسه

دا څپرکی په دوه مبحثونو ویشل شوی دی: لومړی مبحث: د تورن د سکوت حق اساس. دوهم مبحث: د سکوت حق په اسلامي شریعت کې دلایل.

د تورن د سکوت حق اساس

لومړی اساس: اسلامي شریعت هیڅ څوک نه مجبوروي چې په خپل ځان باندې پخپله جرم ثابت کړي، بلکه د دعوي اثبات په مدعي باندې لازم دی؛ ځکه نبي صلی الله علیه وسلم فرمایي: (الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ).

د دعوي اثبات په مدعي باندې لازم دي او لوړه په هغه چا لازم ده څوک چې انکار کوي (مدعي علیه باندې).

د همدې وجهې نه متهم کولی شي چې په وخت د توجیه د تهمت کې سکوت اختیار کړي او له خبرو کولو څخه منع راوړي او په ځانګړي توګه په هغه حالت کې چې کله ده ته له خپلو خبرو او وینا څخه صدمه او زیان رسیږي، نو اسلامي شریعت په کامله توګه متهم ته دا حق ورکړی چې د خپلو خبرو

کولو په وخت کې منع راوړي او سکوت اختیار کړي، او خازنوال او قاضي هم متهم نه شي مجبورولی چې د سکوت له حق څخه یې محروم کړي. مگر که چیرته په مدني دعوی کې مدعي علیه په لوړه کولو باندې مکلف شي؛ او له هغې څخه نکول وکړي، یا بغیر له عذر او آفت (گونگ یا کونوالي) څخه سکوت اختیار کړي، نو قاضي به د نکول په اساس پریکړه کوي، او که چیرته یې نه اقرار وکړ او نه انکار؛ نو قسم به ورته نه راجع کیږي بلکه تردې به بندي کیږي چې یا اقرار وکړي او یا انکار. هرچې جزایې دعوی ده؛ په جزایې دعوی کې متهم ته لوړه نه راجع کیږي، بلکه دی د سکوت له حق څخه گټه اخیستلی شي.

دوهم اساس یې دا حدیث دی: *عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنَّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ»*. ژباړه: ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې نبی صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: الله تعالی زما د امت د خطاء او نسیان څخه او هغه چې په زور ورباندې یو څه شی تحمیل شوې وي تیر شوې دی؛ نو که چیرته د زور، جبر تهدید او تطمیع له لارې له متهم څخه بیانات واخیستل شي؛ قابل د اعتبار نه دي، قاضي نه شي کولی چې حکم ورباندې وکړي.

چې په دې اړه د افغانستان قوانین او نړیوال اسناد هم صراحت لري:

د افغانستان اساسي قانون (۲۹ او ۳۰) مادې په دې اړه داسې صراحت لري:

(۲۹) ماده: د انسان تعذیب منع دی.

هیڅوک نه شي کولای چې له بل شخص څخه حتی د حقایقو د ترلاسه کولو لپاره که څه هم تر تعقیب، نیونې یا توقیف لاندې وي او یا په جزاء محکوم وي، د هغه د تعذیب لپاره اقدام وکړي یا یې د تعذیب امر ورکړي. د انساني کرامت مخالفې جزا ټاکل منع دي.

(۳۰) ماده: له متهم یا بل شخص څخه په زور ترلاسه شوې څرگندونې، اقرار یا شهادت اعتبار نه لري.

د افغانستان د جزايي اجراآتو قانون د عدلي تعقيب په مختلفو پړاوونو کې د مظنون، تورن او حق العبد د مسؤل حقوق باندې صراحت کړې چې د سکوت له حق څخه يې هم يادونه کړې ده، يعنې کولی شي چې د خپلو بياناتو له ورکولو څخه ډډه وکړي او په زور ترينه اظهارات وانه اخيستل شي او که واخيستل شي د اعتبار وړ نه گڼل کيږي.

درانگه د ذکر شوي قانون (۲۲ او ۱۵۰) مادې يې په اړه صراحت لري:

دوه ويشتمه (۲۲) ماده: د اکراه يا تطميع له لارې د بيانونو د اخيستلو ممنوعيت

(۱) د قضايي ضبط مامور، څارنوالي او محکمه په هيڅ حالت کې اجازه نه لري، په خپله يا د بل شخص له لارې، په ناوړه چلند، د مخدرو موادو په استعمال، اکراه، شکنجې (څورونې)، په مقناطيسي خوب، تهديد او ويړولو يا د څه گټې (منفعت) په وعدې سره مظنون يا تورن اظهار يا اقرار ته مجبور کړي.

(۲) هغه بيان يا اقرار چې له مظنون يا تورن څخه، ددې مادې په (۱) فقره کې د درج شوو وسايلو په استعمال سره اخيستل شوې وي، د استناد وړ نه دی.

يوسلو پنځوسمه (۱۵۰) ماده: د تورن د سکوت حق

(۱) تورن کولای شي د هغې پوښتنې په وړاندې چې له هغه څخه کيږي، سکوت اختيار کړي، د سکوت او له ځواب څخه د ډډې کولو موضوع په محضر کې درجيږي.

(۲) د تورن سکوت د هغه د بيان په حکم کې نه دی.

(۳) هغه بيان، اقرار او شهادت چې له تورن يا شاهدانو څخه د تطميع، تهديد، تخويف (ويړولو) يا اکراه په وسيله ترلاسه شوی وي، اعتبار نه لري.

د نړيوالو اسناد له نظره متهم ته د سکوت حق ورکول:

د سياسي او مدني حقوقو نړيوال ميثاق (۱۴) ماده (۳) فقره (ز) جز يې لکه څنگه چې دافغانستان په قوانينو کې ورته اشاره وشوه هم همداسې صراحت لري.

څنگه چې په اسلامي شريعت کې د تورن څخه د زور، جبر تهديد او تطميع

له لارې بیانات اخیستل قابل د اعتبار نه دي او قاضي نه شي کولی چې حکم ورباندې وکړي، او په اړه یې احادیث ذکر شول، همدارنگه د افغانستان قوانین او نړیوال اسناد هم په دې اړه صراحت لري چې په ناوړه چلند، د مخدرو موادو په استعمال، اکراه، شکنجې، په مقناطیسي خوب، تهدید او ویرولو یا د څه گټې په وعدې سره له مظنون یا تورن څخه بیانات اخیستل د استناد وړ نه دي، او (۱۹) ماده (۴) فقره صراحت لري چې محکمه نشي کولای په خپل گمان او په دلایلو کې د شبهې د شتون په صورت کې، د تورن په الزام حکم وکړي، چې طبعاً په داسې حالت کې په دلایلو کې شک او شبهه پیدا کیږي نو محکمې لپاره ښه نه ده چې په داسې حالت کې حکم وکړي.

په اسلامي شریعت کې د تورن د سکوت حق دلایل

په اسلامي شریعت کې د تورن د سکوت حق دلایلو ته به په لاندې توگه اشاره وکړو:

أ- د ماغز او غامدیه رضي الله عنهما په شان کې راځي؛ چې دوی دواړه نبي صلی الله علیه وسلم ته په داسې حالت کې راغلل چې پخپل جرم یې اعتراف کولو، نبي صلی الله علیه وسلم له دوی څخه مخ وگرځو او په رجوع کولو یې دوی ته تلقین ورکولو، نو که چیرته ماغز او غامدیه رضي الله عنهما له خپل اعتراف څخه رجوع کړې وئ هیڅکله به نبي صلی الله علیه وسلم په دوی باندې حد نه وی قایم کړې، کله چې په اسلام کې پخپله شارع د جرم معترف ته له خپل اعتراف څخه د تیرولو سپارښتنه کوي، نو دا خو بیا من باب اولی ده چې مجرم باید اعتراف کولو ته مجبوره نه شي.

ب- حدیث کې راځي؛ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «ادْرَأُوا الْحُدُودَ مَا اسْتَطَعْتُمْ فَإِنْ وَجَدْتُمْ لِلْمُسْلِمِينَ مَخْرَجًا فَخَلُّوا سَبِيلَهُ فَإِنَّ الْإِمَامَ أَنْ يُحْطِيَ فِي الْعَفْوِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يُحْطِيَ فِي الْعُقُوبَةِ».

د عائشې رضي الله عنها څخه روایت دی نبي صلی الله علیه وسلم فرمایي: خومره چې ستاسې توان رسیږي حدود دفع کړئ! که چیرته مو د مسلمانانو لپاره د خلاصون لاره پیدا کړه؛ نو پریرده یې او لاره یې خوشې کړئ، ځکه

د امام لپاره دا غوره دي چې په بخشش او عفو کې خطاء شي نه دا چې په سزا ورکولو کې خطاء شي.

دا په دې باندې څرگند دليل دی چې متهم بايد د سکوت له حق څخه گټه واخلي، ځکه کله چې دفع راغله؛ نو دفع دا هم ده چې د متهم څخه په زور او تهديد بيانات او اظهارات وانه اخيستل شي.

ج- بل دا قول د نبي صلی الله عليه وسلم دی؛ فرمایي: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقُولُ «كُلُّ أُمَّتِي مُعَافَاةٌ إِلَّا الْمُجَاهِرِينَ وَإِنَّ مِنَ الْإِجْهَارِ أَنْ يَعْمَلَ الْعَبْدُ بِاللَّيْلِ عَمَلًا ثُمَّ يُصْبِحُ قَدْ سَتَرَهُ رَبُّهُ فَيَقُولُ يَا فُلَانُ قَدْ عَمَلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ فَيَبْتِئُ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ».

ژباړه: د أبي هريرة رضي الله عنه څخه روايت دی وايي چې: له رسول الله صلی الله څخه مې اوريدلي دي، ويل يې: زما هر امتي ته بخښنه کيږي؛ مگر ښکاره گناه کوونکو ته نه کيږي! او بې شکه د گناه له ښکاره کولو څخه داده چې: يو تن د شپې يو کار وکړي او په داسې حال کې سهار کړي چې رب يې ورباندې پرده اچولې وي، بيا داسې سپری وايي: ای فلانيه بېگانه شپه مې دا کار وکړ او په تحقيق سره يې داسې شپه تيره کړه چې رب يې ورباندې پرده اچولې وه، پس داسې شپه تيره وي چې رب يې ورباندې پرده اچولې وه؛ او نوموړی په داسې حال کې سهار کوي چې د الله تعالی پرده له خپل ځان څخه لوڅه وي.

دا حديث هم په دې باندې دلالت کوي چې: مرتکب د جرم بايد پخپل ځان باندې پرده واچوي او خپله گناه ښکاره نه کړي؛ نو د گناه د نه ښکاره کولو يو دليل دادی چې د سکوت له حق څخه گټه واخلي.

د- دارنگه بل حديث کې راځي؛ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَانَ رَجُلًا اغْتَرَفَ عَلَى نَفْسِهِ بِالزَّيْنَاءِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «فَدَعَا لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَوْطٍ فَأَتَيْتِ بِسَوْطٍ فَهَذَا فَاتِي بِسَوْطٍ جَدِيدٍ لَمْ تَقْطَعْ ثَمَرَتَهُ فَقَالَ دُونَ هَذَا فَاتِي بِسَوْطٍ قَدْ رُكِبَ بِهِ وَلَا نَ فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجُلِدَ ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ آنَ لَكُمْ أَنْ تَتَّهُوا عَنْ حُدُودِ اللَّهِ مَنْ أَصَابَ مِنْ هَذِهِ الْقَادُورَاتِ شَيْئًا فَلْيَسْتَتِرْ بِبِئْرِ اللَّهِ فَإِنَّهُ مَنْ يُبْدِي لَنَا صَفْحَتَهُ نُقِمَ عَلَيْهِ كِتَابَ اللَّهِ».

ژباړه: د زيد بن اسلم رضي الله عنه څخه روايت دی چې يوسړي پخپل ځان باندې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زمانه کې د زنا اقرار وکړ؛ نو رسول الله ص يوه دُره راغوبستله او يوه ماته (قطع شوې) دُره ورته راوړلې شوه! رسول الله ص عليه وسلم وويل: له دې څخه بڼه راوړئ، نو داسې نوې دُره ورته راوړلې شوه چې ځونډي يې لانه و پرې شوي، بيا يې وفرمايل: له دې نه کمه! (کمزورې) بيا ورته داسې دُره راوړلې شوه چې استعمال شوې او نرمه شوې وه، بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم امر وکړ او هغه شخص په دُرو ووهلی شو، بيا يې وفرمايل: ای خلکو بې شکه تاسې ته څرگنده شوه چې تاسې د الله تعالی له حدودو څخه منع شئ، هغه څوک چې له دې پليتو څخه ورته ورسیري، نو د الله تعالی په پردې سره دې پټ کړي؛ پس بې شکه هغه څوک چې خپل څنگ يا څټ (دغه پليتی او گناهونه) مونږ ته څرگند کړي، نو مونږ به په هغه باندې د الله تعالی کتاب تطبيق کړو.

دا حديث هم ښکاره دليل دی چې متهم او مرتکب د جرم بايد د سکوت له حق څخه په پوره توگه گټه واخلي، ځکه په حديث کې ذکر شول چې د استعمال شوې او نرمه شوې دُرې څخه يې استفاده وکړه، نو نرمي خپله په دې دلالت کوي چې د متهم سره بايد د زور او جبر له لارې چلند ونه شي، او بل په حديث کې ذکر شو چې (فَلْيَسْتَتِرْ بِبِئْرِ اللَّهِ) گناهونه دې پټ کړي، نو دا ښکاره دليل دی چې متهم د سکوت له حق څخه گټه اخيستلی شي.

امام ابن حزم رحمه الله وايي: هيچاته جايز نه دي چې د وهلو، بندي کولو او تهديد له لارې په چا باندې امتحان وکړي؛ ځکه ددې په اړه په قرآن کریم، سنت الرسول او اجماع کې کوم ثبوت نشته.

د پورته دلايلو څخه روښانه شوه چې د اسلامي شريعت له نظره او هم د قوانينو له نظره متهم کولی شي د هر ډول بيانونو او اظهاراتو له څرگندولو

څخه ډډه وکړي، او هیچا ته جایز نه دي چې د زور، جبر او تهدید له لارې له متهم څخه بیانات واخلي او که چیرته ترینه واخیستل شو؛ د اعتبار وړ نه بلل کېږي.

پایله :

داچې زما موضوع «د متهم د سکوت حق» څېړنه ده؛ نو په لاندې ډول به د دې موضوع نتایج روښانه کړم:

۱. د فقهيې او قانون له نظره د متهم د سکوت حق په تعريف کې کوم داسې تضاد نه لیدل کېږي، بلکه هدف یو دی؛ هغه دا چې د خبرو څخه د شخص منع راوړلو او د وینا نه بیانولو ته وایي.

۲. که چیرته متهم گونگ یا کون وي؛ دېته طبعي سکوت ویل کېږي، او په دې حالت کې په محکمه باندې لازم دي چې ژباړن، خیر او متخصص شخص ورته وگماري، او عمدي سکوت هغه دی: چې د قاضي او څارنوال لخوا متهم ته سوالونه راجع کېږي او دی یې له جوابونو ورکولو څخه امتناع راوړي.

۳. په اسلامي شریعت کې د سکوت حق اساس دا حدیث د نبی صلی الله علیه وسلم دی: (الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ)، نو څارنوال باید دلایل د اثبات وپلټي؛ نه دا چې په متهم باندې د وینا اخیستلو په وخت کې زور او فشار راوړي، ځکه چا چې دعوی کړې وي هغه مکلف دی چې د اثبات دلایل راټول کړي.

۴. د افغانستان قوانین او نړیوال اسناد چې د متهم د سکوت له حق څخه یادونه کړې او هغه بیان او اقرار چې له تورن څخه د تطمیع، تهدید، تخویف (ویرولو) یا اکراه په وسیله ترلاسه شوی وي، اعتبار نه لري، په اسلامي شریعت کې حتی شارع متهم ته تلقین ورکوي چې تاسې په خپل جرم باندې اقرار مه کوئ، بلکه پخپل ځان باندې پرده واچوئ.

وړاندیزونه:

- د افغانستان د اسلامي دولت په حکومت باندې لازمه ده چې د هغه اشخاصو چې د اتهام نسبت ورته شوې او آزادي يې سلب شوې ده، د دوی د حقوقو په اړه عام ملت ته عامه پوهاوې زمينه برابره کړي.
- د عدلي او قضائي ارگانونو په ځانگړي توگه قاضيانو او څارنوالانو لپاره دا بهتره بریښي چې د مجرم سره انساني چلند وکړي، د خپل جرم په اړه چې نسبت يې ورته شوې دی خبر کړي، ټول هغه حقوق ورکړي چې اسلامي شريعت او قانون ورکړي دي، ترڅو د چا حق ضايع نه شي.
- دا چې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت زیاتره امنیتي مؤظفین متأسفانه د پوهې د نلرو سره مخ دي، او کله چې دوی مظنون کس یا متهم نیسي، د هغه له ورکړل شوو حقوقو څخه خبر نه وي؛ نو د ملي دفاع وزارت د حقوقو ریاست لخوا امنیتي مؤظفینو ته د عامه پوهاوې او سمینارونه دایر کړل شي، همداسې د کورنیو چارو وزارت، د ملي امنیت عمومي ریاست، د نښه یي توکو امنیتي مؤظفین او نور هغه څوک چې د شکمنو کسانو او مجرمینو د نیولو صلاحیت لري هغوی ته باید د یو مجرم سره د چلند په اړه معلومات ورکړل شي او یا ورته ددې په اړه عامه پوهه وشي.
- د مسجد ملا امامان، د ملت مشران او مخور خلک هم باید د ټولني عام وگړو ته د انساني حقوقو او په ځانگړي توگه د مجرم سره د ښه چلند او د هغه د حقوقو په اړه خپل وعظ او بیان وکړي.
- دا چې زموږ ټولنه اسلامي او نظام ته مو د اسلام خطاب کيږي، نو ټول امنیتي مؤظفین د اسلامي شريعت او هم د قانون ددواړو له نظره د مجرم سره د چلند او د هغه حقوقو په اړه بشپړ معلومات ولري.

مأخذونه:

۱. القرآن الكريم.
۲. ابن منظور، محمد بن مكرم الأفريقي المصري، لسان العرب، خپرندوی: دار صادر - بیروت، اول چاپ، د کتاب دتوک شمیر: ۱۵.
۳. أبو حبيب، سعدي، القاموس الفقهي، خپرندوی: دارالصادر بیروت.
۴. أفندي، محمد علاء الدين، حاشية قره عين الاخبار تكملة رد المحتار على الدر المختار، خپرندوی: دارالفکر بیروت، چاپ: دوهم، کال: ۱۳۸۶هـ ق- ۱۹۶۶م.
۵. ألباني، محمد ناصر الدين، إرواء الغلیل في تخريج أحاديث منار السبيل، خپرندوی: المكتب الاسلامي بیروت، چاپ: دوهم، کال: ۱۴۰۵هـ - ۱۹۸۵م.
۶. الباني، محمد ناصر الدين، صحيح وضعيف سنن الترمذي، خپرندوی: مرکز نور الإسلام لأبحاث القرآن والسنة بالإسكندرية.
۷. امام مالك بن أنس، محقق: محمد مصطفى الأعظمي، الموطأ، خپرندوی: مؤسسة زايد بن سلطان آل نهيان، چاپ: لومړی، کال: ۱۴۲۵هـ - ۲۰۰۴م، د توکونو شمیر: ۸.
۸. بيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي، السنن الكبرى وفي ذيله الجوهر النقي، د جوهر النقي مؤلف: علاء الدين علي بن عثمان الشهير بابن التركماني، خپرندوی: مجلس دائرة المعارف النظامية الكائنة في الهند ببلدة حيدر آباد، چاپ: لومړی، کال: ۱۳۴۴هـ.
۹. ترمذي، أبو عيسى محمد بن عيسى، تحقيق: أحمد محمد شاكر وآخرون، الجامع الصحيح سنن الترمذي، خپرندوی: دار إحياء التراث العربي - بيروت، د توکونو شمیر: ۵.
۱۰. د افغانستان اساسي قانون، رسمي جريده، گڼه: (۸۱۸)، نيټه: ۱۳۸۲/۱۱/۸هـ ش.
۱۱. د افغانستان د جزايي اجراءاتو قانون، د خپريدو نيټه: د (۱۳۹۳هـ ش کال د غويي د مياشتې (۱۵)، پرله پسې نمبر: (۱۱۳۲).
۱۲. د سياسي او مدني حقوقو نړيوال ميثاق.

۱۳. د مدني محاکماتو د اصولو قانون، رسمي جريده، گڼه: (۷۲۲)، نيټه: ۱۳۶۹/۵/۳۱ هـ ش.
۱۴. صادق الملا، سامي، اعتراف المتهم دراسة مقارنة، خپرندوی: دارالنهضة العربية القاهرة. كال: ۱۹۶۹م.
۱۵. صبرة، نزار رجا سبتي، أحكام المتهم في الفقه الاسلامي مقارنة بالقانون الوضعي، د ماستري دورې تكميلي رساله، پوهنتون: النجاح الوطنية نابلس فلسطين، كال: ۲۰۰۶م.
۱۶. طوالبه، على حسن، حق المتهم في الامتناع عن الكلام في الشريعات الجنائية المقارنة، خپرندوی: مركز الاعلام الأمني.
۱۷. فيومي، محمد علي المقري، تحقيق: عبدالعظيم الشناوي، المصباح المنير، خپرندوی: دارالمعارف القاهرة.
۱۸. قلعجي، محمد رواس - حامد صادق قنبي، معجم لغة الفقهاء، خپرندوی: دار النفائس للطباعة والنشر والتوزيع، چاپ: دوهم، كال: ۱۴۰۸ هـ - ۱۹۸۸م.
۱۹. مرسي، أبو الحسن علي بن إسماعيل، محقق: خليل إبراهيم جفال، المخصص، خپرندوی: دار إحياء التراث العربي بيروت، چاپ: لومړی، كال: ۱۴۱۷ هـ - ۱۹۹۶م، د ټوکونو شمير: ۵.
۲۰. مرغلاني، کمال سراج الدين، حقوق المتهم في ضوء نظام الاجراءات الجزائية السعودي، خپرندوی: الرياض، چاپ: لومړی، كال: ۱۴۲۶ هـ ق - ۲۰۰۵م.
۲۱. المعجم الوجيز، مجمع اللغة العربية القاهرة، كال: ۱۹۹۲م.
۲۲. نيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، خپرندوی: دار الجيل بيروت + دار الأفاق الجديدة - بيروت، د ټوکونو شمير: ۸.
۲۳. وزارة الأوقاف والشئون الإسلامية الكويت، الموسوعة الفقهية الكويتية، خپرندوی: دار الصفوة - مصر، چاپ: لومړی، كال: (له ۱۴۰۴ څخه تر ۱۴۲۷ هـ).
۲۴. هليل، فرج علواني، التحقيق الجنائي والتصرف فيه والأدلة الجنائية، خپرندوی: دارالمطبوعات الجامعية الاسكندرية، كال: ۲۰۰۶م.

بررسی تعلیق تنفیذ حکم در کود جزا

جلیل احمد شیرزاد

چکیده

امروزه هدف عمده اغلب نظام‌های جزایی از اعمال مجازات، علاوه بر تنبیه مجرم، تأکید بیش‌تر بر اصلاح و فراهم آوردن زمینه بازگشت موفقیت‌آمیز او به جامعه آزاد است. بنابراین، به منظور جلوگیری از آثار زیان‌بار مجازات حبس، جای‌گزین‌های مناسب به جای زندان و حذف تدریجی یا کاهش آن، وارد سیستم‌های جزایی کشورها گردیده است. تعلیق تنفیذ حکم، یکی از جلوه‌های آن می‌باشد که از تورم جمعیت جزایی اتباع، تورم زندان‌ها و جلوگیری از هزینه‌های گزاف دولت، جلوگیری می‌نماید. از طرف دیگر پیامدها و آثار مثبت برای شخص متهم یا مجرم را دربر دارد.

سیاست‌گذاران جنایی، در تدوین کود جزا در راستای زندان‌زدایی و منع استفاده بی‌رویه از آن اقداماتی نموده‌اند که تعلیق تنفیذ حکم از نمونه‌های بارز آن می‌باشد. در این نوشتار، تعلیق تنفیذ حکم در کود جزا که از زمان انفاذ آن دیری نگذشته، با رویکرد توضیحی و تحلیلی به بررسی گرفته می‌شود.

واژگان کلیدی: جزاهای اجتماع‌محور، تعلیق تنفیذ حکم، اصلاح و بازپروری، مجرمین غیرخطرناک و کود جزا.

یکی از واکنش‌های شایع که در اعصار مختلف، همواره برای مقابله با پدیده جرم و مجرمیت مورد استفاده بشر قرار گرفته است، مجازات زندان می‌باشد. یکی از اهدافی که برای مجازات زندان در نظر گرفته شده، هدف اصلاح و تربیتی برای زندانی است؛ اما آنچه در عمل مشاهده می‌شود، این است که با توجه به محیط‌های غیر استندرد و غیرفنی و همچنان غیرمسلمکی بودن مسؤولین زندان، نه تنها این هدف را تأمین نکرده است؛ بلکه زندان، به عنوان محیط تعلیمی‌یی ناخودآگاهی عمل کرده است که محکومان به حبس‌های غیرضروری در آن جا، به صورت کاملاً تخصصی در ارتباط با مجرمین خطرناک، جدی‌تر می‌گردند. از طرف دیگر نگهداری آنان باعث هزینه‌گزار دولت‌ها می‌گردد. از اینرو، حقوق‌دانان جایگزین‌های زندان را مطرح کردند که تعلیق تنفیذ حکم، یکی از مهم‌ترین این جایگزین‌ها است. هدف اصلی تعلیق تنفیذ حکم، اصلاح مرتکب، جلوگیری از برجسب‌زنی، تکرار جرم، جلوگیری از مصارف گزاف دولت و کاستن از تعداد جرایم و شمار زندانیان می‌باشد.

کودجزا به تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۲۵ نافذ گردید. یکی از ویژه‌گی‌های را که این کود در خود گنجانیده است، حبس‌زدایی می‌باشد. قانون‌گذاران افغانی، با تبعیت از نظام‌های حقوقی کشورهای دیگر، کوشش کرده‌اند که در جرایم سبک و کم‌اهمیت، به جای حبس‌های کوتاه‌مدت، مجازات‌های جای‌گزین آنرا پیش‌بینی نمایند که یکی از جلوه‌های بارز آن، تعلیق تنفیذ حکم می‌باشد. در کتاب‌ها و مقالات حقوقی داخلی، در باره این موضوع، بحث کاملی صورت نگرفته و به صورت بسیار مختصر بحث شده است. این مقاله در پی آن است که تعلیق تنفیذ حکم مطابق به کودجزا چیست و چندنوع آن در این کود پیش‌بینی گردیده است؟ شروط و آثار این نهاد، شامل کدام موارد می‌گردد؟ به طور همه‌جانبه، این نهاد در مطابقت به کودجزا به بررسی گرفته می‌شود.

۱. مفهوم تعلیق تنفیذ حکم

تعلیق تنفیذ حکم عبارت از روش قانونی تعدیل مجازات است که به موجب آن، محکمه با رعایت شرایطی، می‌تواند اجرای مجازاتی را که در فیصله قید نموده است، برای مدت معینی با هدف اصلاح و تربیت مجرم، به تأخیر اندازد. بنابراین، تعلیق تنفیذ حکم، یکی از راه‌های قانونی اعطای فرصت به مجرم برای خودداری از ارتکاب جرم و آماده‌شدن برای بازگشت مجرم به زندگی عادی در جامعه است. (هوتک، ۱۳۹۵: ص ۱۵)

کودجزا در ماده ۲۲۱ خود تعلیق تنفیذ حکم را تعریف نموده است: «تعلیق تنفیذ حکم، حالتی است که محکمه، تطبیق حکم را بالای متهم در جرایمی که جزای آن حبس تا پنج سال باشد، با نظر داشت موجودیت یکی از اسباب تعلیق تنفیذ حکم مندرج این فصل، تا مدت پنج سال تعلیق می‌نماید.»

از این تعریف نکات ذیل برداشت می‌گردد: نخست تعلیق تنفیذ حکم حالت است نه مجازات؛ به همین دلیل، در صورتی که مجازات شخص از طرف محکمه تعلیق گردد و شخص در این مدت، مرتکب جرمی دیگری نگردد یا مقررات تعیین شده از طرف محکمه را نقض ننماید، شخص بدون سابقه جزایی پنداشته می‌شود. به این معنا که چنان پنداشته می‌شود که شخص، اصلاً مرتکب جرمی نگردیده است. دودیگر تعلیق تنفیذ حکم، یک اغماض موقتی است و بستگی به وفا و اطاعت مجرم از اجرای دستورات محکمه در مهلت مقرر در حکم دارد. سه‌دیگر، تعلیق تنفیذ حکم، تأسیسی است که زمینه فردی کردن مجازات با شخصیت مجرم را فراهم می‌نماید و رابطه مستقیمی با نوع جرم و مجازات مقرر در قوانین جزایی دارد. به عبارت دیگر، محکمه نمی‌تواند همه مجازات‌ها را معلق کند. چهارم، معافیت قطعی مجرم برای عدم اجرای مجازات تعلیق شده، منوط به حسن رفتار محکوم مطابق دستور محکمه در تمام مدت تعلیق می‌باشد. و پنجم، در صورتی که مجرم در خلال مهلت قانونی تعلیق مجدداً مرتکب جرم گردد، حکم تعلیق او فسخ خواهد شد. (شفیعی، ۱۳۹۲-۹۳: ص ۱۵)

قانون جزای ۱۳۵۵ و قانون اجراءات جزایی ۱۳۹۳ تعلیق تنفیذ حکم را تعریف نموده بود؛ در حالی که کود جزا این نهاد را تعریف نموده است که مقبولیت کود را نسبت به دو قانون دیگر نشان می دهد.

۲. تاریخچه تعلیق تنفیذ حکم

تاریخ حقوق جزایی، نشان می دهد که تأسیس حقوقی نهاد تعلیق اجرای مجازات در حقوق کامن لا، بعد از جنگ جهانی اول (۱۸۷۰م)، مورد توجه بوده است که مطابق آن قضات انگلیسی در برخورد با جرایم کم اهمیت، در صورتی که متهم را مستحق ارفاق می دانستند، از صدور حکم به محکومیت جزایی او خودداری کرده و تعیین مجازات را برای مدتی به تعلیق می انداختند. نهاد تعلیق مجازات در فرانسه، در سال (۱۸۸۴م) از طرف سناتور برانثره مطرح شد. و این موضوع در سال ۱۸۸۵م در انجمن بین المللی حقوق جزایی تشکیل شده در روم، مورد بحث و بررسی قرار گرفت. سر انجام در سال ۱۸۹۱م، نهاد تعلیق اجرای مجازات، به شیوه خاصی در قانون فرانسه پذیرفته شد. به تعقب آن، به تدریج در قوانین جزایی کشورهای سویس، پرتگال، فنلاند، برازیل، ارجنتاین، اتحاد جماهیر شوروی، چین، یوگسلاوی، لهستان و مصر مورد قبول قرار گرفت. (سارخانی، ۱۳۹۶: صص ۷۵-۷۶)

تاریخچه تعلیق اجرای مجازات در قوانین جزایی افغانستان، بر می گردد به این که برای اولین بار در قانون جزای افغانستان مصوب سال (۱۳۵۵هجری)، در مواد (۱۶۱) تا (۱۶۶)، نوع ساده آن پیش بینی گردیده و تنها در خصوص مجرمینی که جرم مرتکبه شان، از نوع جنحه و تا دو سال حبس می داشت، قابلیت تطبیق را داشت. در مواد مذکور، موضوعاتی چون شرایط تعلیق مجازات، مدت آن، حالات الغا، مرجع صلاحیت دار الغای حکم و آثار تعلیق مجازات را شامل می گردید.

به تعقب آن، قانون رسیدگی به تخلفات اطفال، در مواد ۴۰ و ۴۱ خویش، نهاد تعلیق حجز را در قسمت جرایم ارتكابی توسط اطفال متخلف، پیش بینی نموده است. از این که اطفال، شامل قشر آسیب پذیر جامعه بوده و باید مورد

حمایت بیش‌تر جامعه قرار گیرند، قانون‌گذار، غرض حمایت بیش‌تر از این قشر آسیب‌پذیر، دو تغییر عمده نسبت به قانون جزا را قانون‌گذاری نموده است: اولاً این که این قانون، جرایمی را شامل تعلیق مجازات می‌کند که حبس آن از دو سال کم‌تر و از سه سال بیش‌تر نباشد؛ در حالی که قانون جزا، تنها جرایمی را شامل تعلیق مجازات می‌دانست که حبس آن از دو سال بیش‌تر نباشد. ثانیاً این که محکمه، صلاحیت دارد غرض بررسی بیش‌تر شخصیت طفل، محاکمه اطفال متخلف را در جرم جنایت، به سه سال و در جرم جنحه، به مدت یک سال به تعلیق درآورد و طفل را به یکی از مؤسسات اختصاصی خدمات اجتماعی، غرض مشاهده، معالجه و حمایت تسلیم نماید.

با نافذ شدن قانون اجراءات جزایی سال ۱۳۹۳هـ.م، مواد مربوط به تعلیق مجازات قانون جزای سال ۱۳۵۵هـ.م، ملغی قرار داده شد و این قانون با یک نوآوری جدید که بر علاوه تعلیق اجرای مجازات ساده، تعلیق مراقبتی را نیز پیش‌بینی نموده بود؛ با این تفاوت که با قانون جزای سال ۱۳۵۵هـ.م - که تعلیق اجرای مجازات را صرفاً شامل جرایمی می‌دانست که از نوع جنحه و مدت حبس آن تا دو سال بود- ولی در قانون اجراءات جزایی جدید، تعلیق مجازات را در قضایای جنحه که کود جزای مدت حبس آن از یک سال تا پنج سال می‌باشد، قابل تحمیل دانسته است که بیش‌تر به نفع متهم می‌باشد که مدت حبس در این کتگوری تا پنج سال قید گردیده است.

کود جزا به تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۲۵هـ.م نافذ گردید و با انفاذ آن، احکام ماده ۲۰۵ قانون اجراءات جزایی سال ۱۳۹۳هـ.م ملغی شد؛ زیرا تعلیق تنفیذ حکم، از جمله موضوعاتی است که شامل قوانین متنی می‌باشد. کود جزا تعلیق تنفیذ حکم را در مواد ۲۲۱ تا ۲۳۶ خویش با در نظر داشت قوانین سایر کشورها و معیارهای بین‌المللی پیش‌بینی نموده است که بیش‌تر به نفع متهم بوده و با قوانین جزایی قبلی، تفاوت‌های زیادی دارد: نخست، اندازه مجازات‌های نقدی را که قابل تعلیق است، تا شصت هزار افغانی بالا برده است، دودو دیگر تعلیق تنفیذ حکم را در جرایمی که مجازات آن تا پنج سال حبس باشد، قابل

تطبیق دانسته و سه دیگر این که برعلاوه تعلیق ساده، نوع تعلیق مشروط را نیز بیان داشته است.

۳. مبانی تعلیق تنفیذ حکم

هدف اصلی از تعلیق تنفیذ حکم (تعلیق اجرای مجازات)، دادن یک فرصت دوباره به مجرم، برای قانونمند شدن است. زندان نرفتن، انگیزه‌ی خوبی برای دوری از ارتکاب جرم است. از جمله عواملی که به رشد و ارتقای تعلیق مجازات کمک کرد، دیدگاه‌های اجتماعی بود که نسبت به ارزش بازپروری زندان و بازداشتگاه وجود داشت. باوری که وجود داشت، این بود که حبس جلوی ارتکاب جرم را نمی‌گیرد. در واقع، حبس مجرم، فقط وضع را بدتر می‌کند. مجرمان تازه‌وارد، از مجرمان سابقه در خصوص جرایم و نحوه ارتکاب آنان آموزش می‌بینند. دیگر این که ساخت اداره و نگهداری زندان و توقیف خانه، متضمن هزینه زیادی است و چون با بودجه دولت ساخته می‌شود، برای تأمین آن باید مالیات دریافتی از مردم را افزایش داد. در حالی که تعلیق تنفیذ حکم، به مراتب ارزانتر و مقرون به صرفه است. بسیاری از اشکال تعلیق تنفیذ حکم، مانند نظارت الکترونیکی و حبس‌های خانگی به صرفه‌تر و کارآمدتر اند. چنین اندیشه‌هایی، از اهمیت هدف بازپروری زندان به شدت کاست. هدف مجازات، نگهداری و کنترل مجرمان است که باید از اولویت‌های حبس باشد. هر چند ممکن است در کنار این اهداف، بازپروری نیز صورت گیرد. (رضایی، ۱۳۹۸: صص ۱۱۲-۱۱۳)

امروزه، تقریباً وجه مشترک تمام نظام‌های جزایی دنیا، تغلیب سیاست اصلاح و تربیت بر ارباب و جزای مجرم و همچنین تأکید مکرر مسؤولان ارگان‌های عدلی و قضایی، اساتید و حقوق‌دانان در تقلیل میزان زندان و اهتمام در استفاده حداقل از جزا و اعمال تدابیر جای‌گزین مجازات‌ها است. بنابراین، مبانی حقوقی و جرم‌شناسی، تعلیق را در اصول زیر می‌توان بررسی کرد:

الف- از حیث مصالح فردی: مصالح فردی عبارت است از خواسته‌ها و نیازهای که به طور مستقیم، زندگی فردی را احاطه کرده و به نام ضرورت‌های زندگی

مطالبه شود. مصالح فردی، هم به مجنی علیه و هم نظر به مجرم ناظر است. مصالح فردی، می تواند مربوط به شخصیت انسان ها، مصالح مالی، مصالح مربوط به روابط خانوادگی و... باشد. فیصدی زیادی از تصمیم به تعلیق، در پرونده های جزایی ممکن است به لحاظ شخصیت انسان ها باشد که خود از مصالح فردی محسوب می شود. تأمین مصالح فردی، در تعقیب و صدور حکم، می تواند به فردی کردن تعقیب و مجازات بی انجامد.

ب- از حیث مصالح عمومی: مصالح عمومی، در واقع مربوط به منافع دولت است. استفاده از نهاد تعلیق نسبت به مرتکبان، به لحاظ مصلحت، می تواند منافع دولت در بسیاری موارد را تأمین نماید. چنانچه، بر اساس بینش مجرد حقوقی، بخواهیم به فرایند عدالت جزایی بنگریم؛ نتیجه این می شود که ارتکاب هر جرمی، مساوی است با مجازات مجرم. اعمال مجازات در سطح گسترده، نیاز به تأسیسات مختلف از جمله زندان، خارنوالی، پولیس، نیروی انسانی بیش تر، توسعه سازمان عدالت جزایی و غیره دارد. استفاده از نهاد تعلیق، در بسیاری موارد، منافع دولت در زمینه اقتصاد را فراهم می سازد. همچنین منافع سیاسی دولت، ایجاب می نماید که آمار ارتکاب جرم در کشور پایین باشد. (سایبانی و دیگران، ۱۳۹۵: صص ۱۱۸) بر اساس مبنا، نهاد تعلیق تنفیذ حکم را می توان یک تدبیر ارفاقی نسبت به متهم و مجرم دانست؛ نهادی که سیاست گذاران جنایی امید دارند با اعمال آن، فرصتی برای مجرمان داده شود تا با شوق معافیت از مجازات زندان، کوشش بیش تری جهت اصلاح رفتار خود بنمایند.

۴. انواع تعلیق تنفیذ حکم

کود جزا، دو نوع تعلیق تنفیذ حکم را پیش بینی کرده است: الف- تعلیق ساده تنفیذ حکم؛ ب- تعلیق مشروط تنفیذ حکم.

در برخی از کشورهای جهان، تعلیق اجرای مجازات، از تنوع بیش تری برخوردار است؛ به عنوان مثال، در حقوق فرانسه، چهارنوع تعلیق مجازات وجود دارد: ۱- تعلیق ساده ۲- تعلیق توأم با آزمایش (کمک و نظارت) ۳-

تعلیق توأم با تعهد اجرای یک کار عام المنفعه ۴- و با تأخیر انداختن صدور حکم مجازات توأم با آزمایش. (استفانی و دیگران، ۱۳۹۵: صص ۲۲۸-۲۵۶) الف- تعلیق ساده تنفیذ حکم: تعلیق ساده را می توان یکی از تقسیمات تعلیق به اعتبار قیود و الزامات در مدت تعلیق، دانست. در این نوع تعلیق، مجازات محکوم علیه در مدت معین، بدون اخذ تعهد و در واقع به شرط عدم ارتکاب جرم جدید، تعلیق می شود. (گلدوزیان، ۱۳۸۸: ص ۳۵۹) در واقع، محکوم علیه در تعلیق ساده، در مدت معینی و بدون هیچ قید و شرطی، از تحمل مجازات معاف می گردد؛ اگر این دوره، بدون ارتکاب جرم جدید به پایان برسد، به طور قطع، از اجرای مجازات معاف می شود، وگرنه حکم صادره او، دوباره به موقع اجرا خواهد شد. به عبارت دیگر، در این نوع تعلیق، مجازات از سوی محکمه تعیین می شود؛ لیکن اجرای آن، مشروط به آن که محکوم علیه در مدت معینی که قانون تعیین نموده است، مرتکب جرم دیگری نگردد، معلق می شود. مجرم تحت نظارت و سرپرستی شخص خاصی، قرار نداشته و مقنن هیچ گونه اقداماتی، برای مساعدت به محکوم در مدت تعلیق، در نظر نگرفته است. این امر، به عنوان مهم ترین تفاوت میان تعلیق ساده و مراقبتی، مورد نظر حقوق دانان جزایی می باشد؛ لذا این نوع تعلیق را از نظر حقوق دانان جزایی، بر همین اساس تعلیق ساده نام گذاری نموده اند. (شفیعی، ۱۳۹۲-۹۳: ص ۱۴) کودجزا تعلیق ساده را در ماده ۲۳۵ خویش، چنین تصریح نموده است: «در حالات مندرج این فصل، هرگاه مدت محکوم بهای حبس، تا یک سال باشد، محکوم علیه، بدون هیچ نوع شرایطی، از تعلیق تنفیذ حکم مستفید می گردد.»

از ماده فوق چنین استنباط می گردد که تعلیق ساده، تنها در جرایمی قابل تطبیق است که جزای آن تا یک سال حبس باشد؛ در غیر آن، محکمه نمی تواند به تعلیق ساده حکم نماید و بدون هیچ نوع شرایطی، محکوم علیه را از تعلیق تنفیذ حکم مستفید نماید.

ب) تعلیق مشروط تنفیذ حکم: تعلیق مشروط، یکی از مهم ترین پدیده

جانشین مجازات زندان است که هدف اصلی آن، کاستن از تعداد جرایم و شمار زندانیان می باشد. در تعلیق مشروط، محکوم علیه ملزم به انجام تعهداتی در دوران تعلیق می گردد که جهت منافع وی و اصلاح و پیش گیری از سقوط او در ارتکاب جرم است. (گلدوزیان، ۱۳۸۸: ص ۳۶۰) یعنی در تعلیق مشروط، علاوه بر شرایط تعلیق ساده، محکوم علیه متعهد می گردد اوامر و هدایات صادره به وسیله محکمه را در مدت تعلیق رعایت کند یا به موقع اجرا گذارد. کودجزا در ماده ۲۳۶ خویش، تعلیق مشروط تنفیذ حکم را چنین تعریف نموده است: «... هرگاه مدت محکوم بهای حبس، بیش تر از یک سال باشد، محکمه می تواند مرتکب را به انجام یک یا چند مورد از موارد ذیل، در مدت تعلیق تنفیذ حکم، مکلف سازد: این که بدون اجازه پولیس، خارج از شهر محل سکونت خود سفر نکند، در هر هفته یا هر ماه، به دفتر پولیس حاضری دهد، از حمل سلاح ناریه و جارحه خودداری نماید، در جرایم ترافیکی از رانندگی، در مدتی که محکمه معین می کند، خودداری نماید، در جرایم خانوادگی، به مسؤولیت های فامیلی، اجتماعی و اخلاقی پابند باشد، به اعمالی که موجب اذیت مجنی علیه می گردد، مبادرت نرزد و سایر مواردی که محکمه رعایت آنرا توسط محکوم علیه لازم بداند.

از مفاد ماده متذکره چنین برمی آید که تعلیق مشروط تنفیذ حکم، تنها در حالتی از طرف محکمه صادر می گردد که جزای جرم ارتکابی، بیش تر از یک سال حبس در قانون تعیین گردیده باشد. در این حالت؛ محکمه با توجه به اوضاع و احوال محکوم و محتویات پرونده، از او می خواهد که باید بدون اجازه پولیس از شهری که محل سکونتش است، خارج نشود، یا هر هفته یا هر ماه به دفتر پولیس حاضری دهد یا از او می خواهد از حمل سلاح ناریه یا جارحه خودداری نماید، در صورتی که شخص مرتکب جرایم ترافیکی شده باشد، از رانندگی برای مدتی خودداری نماید یا در صورتی که مرتکب جرایم خانوادگی گردیده و پابند به مسؤولیت های فامیلی، اجتماعی و اخلاقی نباشد، خواستار پای بندی به این مسؤولیت ها از طرف محکوم علیه شود یا

خواستاری اعمالی گردد که موجب اذیت مجنی علیه نشده و بالاخره سایر مواردی را که محکمه رعایت آنرا ضروری تشخیص نماید، در فیصله خود از محکوم علیه بخواهد که آنرا رعایت نماید. ولی در صورتی که جزای جرم ارتكابی کم تر از یک سال حبس، در قانون پیش بینی شده باشد، محکمه به تعلیق ساده حکم خواهد کرد. باید اضافه نمود که در ماده فوق الذکر، از کلمه «میتواند» چنین مفهوم گرفته می شود که محکمه در تعیین مکلفیت های فوق الذکر مخیر است که در صورت لزوم دید محکوم علیه را به انجام یکی یا چند موارد از آن مکلف نماید؛ در صورتی که ضروری تشخیص نماید، اختیار دارد تعلیق را از نوع ساده آن حکم نماید.

۵. شروط تعلیق تنفیذ حکم

هدف اصلی تعلیق تنفیذ حکم، آن است که مرتکب جرم در محیط جرم زای زندان قرار نگرفته و در راه های مجرمانه، صاحب تجربه نشود. بدین منظور، تعلیق تنفیذ حکم، یکی از راه های قانونی اعطای فرصت به مجرم، برای خودداری از ارتكاب جرم و آماده شدن برای بازگشت به زندگی در جامعه است. (امیری تبار، ۱۳۸۷: ص ۵۲) به این ترتیب، اگر شخصی، قبلاً محکومیت مؤثر جزایی داشته و به زندان رفته باشد، تعلیق تنفیذ حکم از این نظر، بی فایده خواهد بود. بر علاوه، فرض بر این است که تهدید اجرای مجازات، بیش از خود آن، باعث جلوگیری از ارتكاب جرم خواهد شد. این امر در باره کسی که قبلاً به زندان رفته باشد، صادق نخواهد بود. به هرتقدیر، علاوه بر اصلاح مجرم، نظام جزایی باید جامعه را در مقابل خطرات احتمالی مجرمین مصون نگاه دارد. به این ترتیب، با آن که ممکن است تعلیق تنفیذ حکم از نظر اصلاح مجرم، تأثیرات مفید و مثبتی داشته باشد؛ ولی هر جا دفاع اجتماعی ایجاب کند، یعنی فرض بر آن باشد که مرتکب جرم در دوران تعلیق مرتکب جرم جدیدی خواهد شد، از تعلیق تنفیذ حکم خودداری می شود. (صانعی، ۱۳۸۸: ص ۸۰۴) با توجه به این مسائل، شروط تعلیق تنفیذ حکم را به ترتیب زیر می توان عنوان کرد:

الف- آثار تعلیق تنفیذ حکم: تحقق شروطی را که در باره تعلیق تنفیذ حکم، کود جزا قید نموده، در صورتی که محکمه، به تعلیق تنفیذ حکم، اصدار حکم کند، چنانچه مجرم در توقیف باشد، به دستور محکمه فوراً آزاد می شود که اولین اثر تعلیق تنفیذ حکم پنداشته می شود. ماده ۳۰۸ قانون اجراءات جزایی صراحت دارد که هرگاه متهم تحت توقیف بوده و فیصله محکمه مبنی بر براءت وی، یا مجازاتی صادر شود که تطبیق آن حبس را ایجاب نمی نماید یا در فیصله صادره، امر به تعلیق تنفیذ صورت گرفته باشد... گرچه بر فیصله اعتراض صورت گرفته باشد، بدون تأخیر رها می گردد؛ مگر این که محکمه فوقانی بنابر تقاضای تمدید توقیف یا لغو تعلیق تنفیذ از طرف خارنوال امر نماید.

دومین اثر تعلیق تنفیذ حکم، آنست که متهم در مدت که مجازات وی تعلیق گردیده، مرتکب جرمی دیگری نگردد و همچنان دستوراتی که از طرف محکمه مکلف به رعایت آن است، نقض نکرده باشد؛ آزادی مجرم قطعیت پیدا کرده و آثار محکومیت معلق او زایل می گردد. (همان: ص ۸۰۵) در این مورد ماده ۲۳۴ کود جزا صراحت دارد که هرگاه محکوم علیه در مدت تعلیق تنفیذ حکم، مرتکب جرم نگردد، آثار حکم از بین رفته و چنان پنداشته می شود که اصلاً حکم صادر نگردیده باشد.

از مفاد ماده مذکور چنین مستفاد می گردد که در صورتی که مرتکب همان شرایط وضع شده از طرف محکمه را در جریان مدت تعلیق مراعت نموده و در همین مدت مرتکب جرمی دیگری نگردیده باشد که سبب لغو تعلیق گردد، مجرم، قانوناً ضرورت به اعاده حیثیت ندارد و دارای سابقه جرمی نمی باشد. این مورد آثار تعلیق، به بعد از مدت ختم تعلیق ارتباط می گیرد.

سوالی که مطرح می گردد، این است که در صورت ختم مدت تعلیق تنفیذ حکم، آیا آثار مجازات تکمیلی، تبعی و تدابیر تأمینی از بین می رود یا خیر؟ در پاسخ باید گفت: در صورت ختم مدت تعلیق که مجرم همان شرایط محکمه را رعایت کرده باشد و مرتکب جرمی دیگری در این مدت

نشده باشد، آثار جزاهای تکمیلی، تبعی و تدابیر امنیتی از بین می‌رود و چنان پنداشته می‌شود که اصلاً حکمی صادر نگردیده است. در صورت تخلف، این مجازات‌ها قابل برگشت است. در این مورد، کودجزا در ماده ۲۲۸ به شکل صریح بیان داشته است که در صورت ختم مدت تعلیق، آثار احکام مربوط به جزاهای تکمیلی و تدابیر امنیتی، از بین می‌رود و چنان پنداشته می‌شود که اصلاً در مورد حکمی صادر نگردیده است.

اگر فرض شود که مجازات جریمه نقدی شخص محکوم تعلیق گردیده است و در صورتی که قانون معیادی برای تادیبه این جریمه، مشخص نموده باشد و شخص محکوم به صورت داوطلبانه جزای نقدی را تادیبه نماید، آیا سابقه جرمی وی پابرجا می‌باشد و ضرورت به اعاده حیثیت دارد یا خیر؟ باید گفت که کودجزا در فقره ۲ ماده ۲۲۲ به این مطلب اشاره کرده و چنین بیان می‌دارد: «هرگاه شخص مندرج فقره ۱ این ماده، به صورت داوطلبانه جزای نقدی را در معیاد معینه تادیبه نماید، سابقه جرمی وی زایل می‌گردد.»

ب- حالات الغاء تعلیق تنفیذ حکم: دوره آزمایشی تعلیق تنفیذ حکم، دوره آزادی مطلق نیست؛ بلکه محکمه می‌تواند محکوم علیه را به اجرای دستورهای که کاملاً جنبه تأمینی و بازدارنده دارد، مکلف کند و محکوم علیه نیز به قید لغو تعلیق تنفیذ حکم باید در تمام دوره آزمایشی، از دستورهای محکمه تبعیت نماید. موجبات صدور دستور محکمه گوناگون است؛ ولی غرض از آن پیش‌گیری از جرایم احتمالی آینده است. (اردبیلی، ۱۳۹۵: ص ۲۲۴) این دستورها عیناً همان دستورهای است که در ماده ۲۳۶ کودجزا تسجیل یافته است. در صورتی که محکوم علیه این شرایط را در مدت تعلیق رعایت نماید و تخلف ورزد، تعلیق تنفیذ حکم لغو و مجازات بالای وی تنفیذ می‌گردد. ارتکاب جرم نیز در مدت تعلیق تنفیذ حکم، از موجبات لغو تعلیق مجازات است. بر اساس فقره ۱ ماده ۲۳۰ کودجزا، هرگاه شخص در مدت تعلیق، مرتکب جرم دیگری گردد، تعلیق تنفیذ مجازات وی ملغی می‌گردد.

از موجبات دیگر الغای تعلیق تنفیذ حکم، مطابق به فقره ۲ ماده ۲۳۰

کودجزا، حالتی است که در خلال مدت تعلیق ثابت شود که شخص قبل از حکم تعلیق تنفیذ حکم، به جزای جرم جنحه یا جنایت محکوم گردیده و محکمه از آن آگاهی نداشته باشد. در این حالت نیز اگر شخص، محکوم به جزای جرم قباحت شده باشد، در امر تعلیق تنفیذ حکم تأثیری ندارد و حالت خطرناک بودن مرتکب را نشان نمی‌دهد.

در قسمت این که کدام مرجع صلاحیت الغای حکم تعلیق را دارد، باید اذعان داشت که مطابق به ماده ۲۳۱ کودجزا محکمه، صلاحیت الغای حکم تعلیق تنفیذ مجازات را دارد که به تعلیق، اصدار حکم نموده باشد. در صورتی که اگر سبب الغای تعلیق تنفیذ حکم، جزای باشد که بعد از تعلیق تنفیذ حکم، به آن حکم گردیده است، محکمه‌یی صلاحیت الغای حکم تعلیق را دارد که در مورد جزای متذکره حکم نموده باشد؛ اعم از این که صدور حکم به نظر و صواب دید خود محکمه یا مطالبهٔ خارنوال صورت گرفته باشد. فرض کنیم اگر مدت تعلیق تنفیذ حکم به پایان رسد، سپس معلوم شود که شخص در زمان تعلیق تنفیذ حکم، یکی از جرایم موجب لغو تعلیق تنفیذ حکم را مرتکب شده است، تکلیف چیست؟ به نظر می‌رسد وقتی مدت تعلیق تنفیذ حکم پایان یابد، مرتکب حق مکتسبه‌یی پیدا می‌کند که نمی‌توان این حق را به دلیل سهل‌انگاری ارگان‌های عدلی و قضایی از او سلب کرد. (فروغی و دیگران، ۱۳۹۶: ص ۶۷۲)

نتیجه گیری

شکل گیری نهاد تعلیق تنفیذ حکم، در پروسه جزایی، در راستای کاهش تراکم قضایای جزایی یا کاهش جمعیت زندان ها، جلوگیری از برچسب زنی، اصلاح مجرمان، فردی کردن مجازات ها و غیره می باشد.

۱. تعلیق تنفیذ حکم در کود جزا تعریف گردیده است که مقبولیت کود را نسبت به قانون جزای سال ۱۳۵۵هـ و قانون اجراءات جزایی نشان می دهد.

۲. کود جزا برخلاف قانون جزا و قانون اجراءات جزایی، هم نوع ساده و هم نوع مشروط تعلیق تنفیذ حکم را پیش بینی نموده است.

۳. برای این که مرتکب از تعلیق تنفیذ حکم مستفید شود، کود جزا یک سلسله شروط چون طبیعت مجازات، گذشته و آینده محکوم و جرم ارتكابی توسط مرتکب را در نظر گرفته است که محاکم حین صدور حکم تعلیق تنفیذ حکم، مکلف به رعایت این شروط می باشند. مدتی که مجازات محکوم تعلیق می گردد، در کود جزا تا پنج سال می باشد که قانون جزا و قانون اجراءات جزایی، این مدت را تا سه سال - به نفع متهم - در نظر گرفته بود.

۴. اولین و مهم ترین اثر تعلیق تنفیذ حکم، مطابق ماده ۳۰۸ قانون اجراءات جزایی، در صورتی که متهم تحت توقیف باشد، رهایی فوری وی از توقیف است؛ مگر این که به حکم صادره محکمه، اعتراض توسط خازنوالی صورت گرفته باشد. اثر دیگری که این نهاد در پی دارد، در صورتی که محکوم در مدت تعلیق، مرتکب جرم دیگری نگردد و همچنان دستورات صادره محکمه را رعایت نموده باشد، آثار محکومیت جزایی وی ساقط می گردد. اگر محکوم در این مدت، مرتکب جرم دومی گردیده و دستورات محکمه را نقض نماید، مجازات تعلیق شده وی لغو و مجازات بالای وی تنفیذ می گردد.

منابع

الف- کتاب‌ها

۱. اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، میزان، ج ۲، چ ۹، تهران: ۱۳۹۵هـ.
۲. استفانی، گاستون، و دیگران، حقوق جزای عمومی، ترجمه حسن دادبان، علامه طباطبایی، ج ۲، چ ۱، تهران: ۱۳۷۷هـ.
۳. رضایی، غلام حسین، راهبردهای تعلیق و تعویق در فرایند کیفری، میزان، چ ۱، تهران: ۱۳۸۹هـ.
۴. صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، طرح نو، چ ۲، تهران، ۱۳۸۸هـ.
۵. گلدوزیان، ایرج، بایسته‌های حقوق جزای عمومی (۱- ۲- ۳)، میزان، چ ۱۸، تهران: ۱۳۸۸هـ.
۶. نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، گنج دانش، چ ۳۴، تهران: ۱۳۹۱هـ.
۷. نوروزی فیروز، رحمت‌الله، حقوق جزای عمومی، میزان، چ ۱، تهران: ۱۳۹۰هـ.

ب- مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها

۸. امیری تبار، علی، تعلیق مراقبتی، ماهنامه عدالت، س ۱۲، ش ۲۷، دلو و حوت: ۱۳۸۷هـ.
۹. سارخانی، عادل، مبانی و آثار تعویق صدور حکم مجازات در نظام‌های کیفری ایران و فرانسه، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، س ۲، ش ۳، خزان: ۱۳۹۶هـ.
۱۰. سایبانی، علی رضا و دیگران، بررسی مبانی حقوقی و جرم‌شناختی نهاد تعلیق تعقیب در قانون آیین دادرسی جزایی، مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، د ۲، ش (۴/۱)، زمستان: ۱۳۹۵هـ.
۱۱. شمس ناتری، محمد ابراهیم و مصطفی پور، مسعود، تلاقی اندیشه‌های جرم‌شناختی (بازپروری و ناتوان‌سازی در قانون مجازات اسلامی ۹۲)، پژوهش‌نامه حقوق کیفری، س ۸، ش ۱، بهار و تابستان: ۱۳۹۶هـ.
۱۲. فروغی، فضل‌الله، و دیگران، بررسی تطبیقی تعویق صدور حکم در حقوق

کیفری ایران، انگلستان و فرانسه، مطالعات حقوق تطبیقی، د ۸، ش ۲، خزان و زمستان: ۱۳۹۶هـ.

۱۳. محمد نسل، غلام‌رضا، بررسی کاربردی تعلیق مجازات در حقوق جزا و رویه محاکم ایران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ش ۶۴، تابستان: ۱۳۸۳هـ.

۱۴. هوتک، محمدنادر، نقدی بر تعلیق اجرای مجازات در قانون اجراءات جزایی ۱۳۹۳ افغانستان، مجله عدالت، شماره مسلسل ۱۶۶، قوس: ۱۳۹۵هـ.

۱۵. شفیع، یاسر، بررسی تعلیق مراقبتی در قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲هـ)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، با رهنمایی دکتر محمود صابر، دانشگاه آزاد اسلامی: ۱۳۹۲-۱۳۹۳هـ.

ج- قوانین

۱۶. وزارت عدلیه، کودجزا، مطبعه دولتی، جریده رسمی، شماره مسلسل ۱۲۶۰، کابل: ۱۳۹۶هـ.

۱۷. وزارت عدلیه، قانون جزا، مطبعه دولتی، جریده رسمی، شماره مسلسل ۷۴۷، کابل: ۱۳۵۵هـ.

۱۸. وزارت عدلیه، قانون اجراءات جزایی، مطبعه دولتی، جریده رسمی، شماره مسلسل ۱۱۳۲، کابل: ۱۳۹۳هـ.

۱۹. وزارت عدلیه، قانون رسیدگی به تخلفات اطفال، مطبعه دولتی، جریده رسمی، شماره مسلسل ۷۴۶، کابل: ۱۳۸۴هـ.

